

Julkaisutoimikunta:

Sirkkaliisa Heimonen, vanhempi tutkija

Elina Karvinen, toimialapäällikkö

Tuire Parviainen, toimialapäällikkö

Pertti Pohjolainen, vanhempi tutkija

Anneli Sarvimäki, tutkimusjohtaja

Ilkka Syrén, tutkimussihteeri

Arto Tiihonen, toimialapäällikkö

ELÄMÄNI IKIMUISTOISIN PÄIVÄ **Suomalaisten ikäihmisten kirjoituksia**

Anja Lanér, Tapani Sihvola ja Anneli Sarvimäki

ISBN 952-5292-45-2 (nid.)

ISBN 978-952-5292-69-5 (pdf)

ORAITA 2/2006
GRODDAR
SPROUTS

© Ikäinstituutti ja kirjoittajat

SISÄLLYS

JOHDANTO	4
Anja Lanér	
KERTOMINEN JA KERTOMUS – NARRATIIVISEN GERONTOLOGIAN NÄKÖKULMA	6
Anneli Sarvimäki	
Narratiivinen gerontologia	6
Kertomusten tehtävät	6
Kertomusten rakenne	8
Olipa kerran...	8
Mitä tästä opimme?	9
Miten tämä oli mahdollista?	9
Kuinka sitten kävikään?	10
Ulkoinen ja sisäinen kertomus	10
Ikääntyvä kertoja	11
MUISTELEMINEN VANHOILLA PÄIVILLÄ	13
Anja Lanér	
Mikä päivä jää lähtemättömästi mieleen?	13
Muistamme sen, mikä meistä on kiinnostavaa	14
Ikäihmisten muisti ja muisteleminen	15
Muistiperinnön siirtäminen	16
MIESKIN HERKISTYY MUISTOISTA	20
Tapani Sihvola	
Miehet tekevät – naiset kokevat	20
Puolet miesten tarinoista ”sotajuttuja”	21
Vaikeuksista voittoon	23
Tavallinen peruskaava – mutta myös toisenlaisia	24
Sankaruutta myös siviilissä	25
Miehen kunnia – pärjätä itse	26
Työ miehen kunniana	26
Kotini on linnakkeeni	28
Miesten kipupisteet	29
Äitisuhteen ongelmat	29
Äitisuhteen mahdollisuudet	30
Naisena ollaan – mieheksi tullaan	31
Miesidentiteetin perusta: älä ole nainen	31
Knapsuus – akkamaisuus	31

Totuus ja koko totuus	33
Iän myötä herkistyminen	33
MUISTELEMINEN JA ELÄMÄNKAARI	36
Anja Lanér	
Lapsuus	36
”Kun musta pilvi pimensi yllättäen aurinkoisen päivän”	36
”Kesken kaiken tapahtuu yllättäen jotakin hauskaa”	39
Muistoissa tunteet eletään yhä uudestaan	40
Kuolema tulee lapsen elämään	42
Rakastumisen tunne muistetaan vuosikymmenten takaa	43
Nuoruus	44
Rakkaus – ikuinen teema	44
Evakkoon lähtö ja paluu kotiseudulle	46
Aikuisuus	48
Vanhemmuuden iloja ja huolia	48
Päivä, joka muutti koko elämän	52
Työelämää ja työstä luopumista	55
Elämä yllättää eläkeiässä – koskaan ei ole liian myöhäistä	56
LOPUKSI	59
KIRJALLISUUS	60

JOHDANTO

Anja Lanér

Tämän raportin tavoitteena on pohtia ja herättää ajatuksia kertomisen ja muistelemisen merkityksestä ikääntyvälle ihmiselle. Lähtökohtana on ET-lehden kymmenkunta vuotta sitten lukijoilleen järjestämä kirjoituskilpailu, jonka otsikkona oli *Elämäni ikimuistoisin päivä*. Kilpailun palkintoraatiin kuuluvana luin kilpailuun osallistuneet yli 600 kirjoitusta. Yllätyin siitä, miten voimakkaasti useat tarinat vetosivat tunteisiini, ja jäin pohtimaan kirjoitusten takaa paljastuvia ihmiskohtaloita. Sota-ajan kuvauksia oli varsin paljon, kuuluivathan kirjoittajat siihen ikäpolveen, joka oli kokenut sota-ajat joko kasvuiässä tai nuorena aikuisena. Järkyttävien sota-, kotirintama- ja evakkokuvausten joukosta pilkahti välillä joissakin kuvauksissa iloa ja onneakin. Oli ikimuistoisia rakastumisia, perhetapahtumia, jälleennäkemisiä, kotiinpaluita ja ystävyyttä. Pääosin sotamuistot olivat kuitenkin synkkää luettavaa, ja odotin pääseväni näistä ihmiskunnan suuren tragedian syövereistä rauhanajan valoisampiin tunnelmiin.

Ankarat vuodet oli ohitettu, mutta useat tarinat pysyivät silti voittopuolisesti surullisina. Olin naiivisti kuvitellut, että ihmiset – varsinkin kun kyseessä oli varttuneempi sukupolvi – muistelisivat ensisijaisesti elämän onnellisia sattumuksia, kuten lapsuutensa iloisia leikkejä, hääpäivää, lapsen syntymää jne. Olihan niitä aurinkoisiakin tarinoita, mutta hämmästyin, miten paljon ihmiset muistelivat järkyttäviä tapahtumia. Odottamattomat ja vahvoja tunteita, kuten surua ja pelkoa herättäneet tilanteet olivat piirtyneet lähtemättömästi kirjoittajien mieleen.

Ikimuistoisin päivä –kirjoituksia lukiessa syntyi vaikutelma, että ne tapaukset muistettiin, jotka olivat vaikuttaneet merkittävästi ihmisten elämänselämykseen. Joukossa oli muun muassa useita ”läheltä piti” –kuvauksia, joissa kertoja on selvinnyt kuin ihmeen kaupalla hengenvaarallisesta tilanteesta. ”Läheltä piti” –tilanteet ovat käänteentekeviä niiden ihmisten elämässä, joille sellainen on sattunut. Kertoja on kokenut saaneensa toisen elämän, uuden alun ja mahdollisuuden, eikä mikään ole enää samanlaista kuin aikaisemmin.

Myös vähemmän dramaattiset Ikimuistoisin päivä –kuvaukset ovat olleet ihmisten elämän merkittäviä suunnannäyttäjiä. Kertomuksia voi nimittää elämän käännekohdiksi, jotka ovat viitoittaneet tietä eteenpäin.

Kirjoituskilpailun synkkiä tekstejä lukiessaan alkaa miettiä, ovatko kirjoitukset heijastusta suomalaisesta kansanluonteesta, jota ei ole totuttu pitämään erityisemmin valoisana. Selitys ei kuitenkaan ole näin yksinkertainen. Muistitutkijat ovat osoittaneet, että ylipäättään voimakkaita tunteita herättäneet tapahtumat, olivat ne sitten positiivisia tai negatiivisia, muistetaan parhaiten. Oleellista muistamisen kannalta on, että henkilö on kokenut asiat omakohtaisesti ja tavallista voimakkaammin. Kun tilanteeseen liittyy jotakin odottamatonta ja tavanomainen arki on keskeytynyt, ihminen tulee yllätetyksi ja se voimistaa kokemusta. Myös tapahtuman läpikäyminen, sen muisteleminen ja siitä kertominen vahvistavat asioiden koodausta pysyvään muistivarastoon.

Järkyttävän tilanteen jälkeen tasapainoon pääseminen vaatii yleensä traumaattisten kokemusten työstämistä. Kirjoittaminen on eräs itseilmaisun väylä, jolla voidaan purkaa, koota ja suhteuttaa kokemuksia. Vanhimmat ET-lehden kirjoittajat muistivat tilanteita, joissa olivat huutolaislapsena

kokeneet huonoa kohtelua ja köyhyyden tuomaa nöyryytystä. Oli joukossa jopa vuoden 1918 tapahtumien muistajia.

Kirjoituskilpailun kertomukset ovat herättäneet tunteita ja ajatuksia myös muissa lukijoissa. Tämän raportin kolme kirjoittajaa ovat lukeneet ja pohtineet niitä eri näkökulmista. Anneli Sarvimäki asettaa seuraavassa luvussa aineiston narratiivisen gerontologian viitekehykseen tarkastellen kirjoituksia kertomisen ja kertomuksen näkökulmasta. Sen jälkeen minä pohdin niitä muistin ja muistelemisen näkökulmasta, jonka jälkeen Tapani Sihvola käsittelee miesten kirjoituksia ja niiden herättämiä ajatuksia. Viimeisessä luvussa kertomuksia on jäsennetty ja tarkasteltu elämänsäkaaren mukaan.

Pohdintojen lähtökohtana toimivia kertomuksia esitetään kokonaisina tai osina. Kaikkia yli 600 ei voida kuitenkaan esittää, vaan tähän raporttiin on sisällytetty viitisenkymmentä kirjoitusta, joista osa on julkaistu ET-lehdessä vuonna 1994. Osittain raportin kirjoittajat käsittelevät samoja kertomuksia, mutta eri näkökulmasta.

KERTOMINEN JA KERTOMUS – NARRATIIVISEN GERONTOLOGIAN NÄKÖKULMA

Anneli Sarvimäki

Kertominen on yksilön keino hahmottaa maailmaa ja omaa identiteettiään samalla, kun hän siirtää tietoa seuraaville sukupolville. Kun vanha ihminen kertoo omasta elämästään, kertominen voi olla tapa muistella – muistelemista ja kertomista saattaa olla vaikea erottaa toisistaan.

Narratiivinen gerontologia

Kymmenisen vuotta sitten Jan-Erik Ruth (1994) esitti käsitteen ”narratiivinen gerontologia” ja puhui ikääntyvästä kertojaminästä. Narratiivisella gerontologialla hän tarkoitti laajaa tutkimussuuntausta, jossa tarkastellaan ikääntyvän ihmisen tuottamia kertomuksia ja tarinoita. Nämä kertomukset ovat usein oleellisempia vanhenevan ihmisen elämän ja arjen ymmärtämiselle kuin tarkat mittaukset ja tilastolliset tiedot (Ruth ja Saarenheimo 1994). Sen lisäksi että ikääntyvä kertoja tuottaa tutkimusaineistoa, hän myös rekonstruoi menneisyytensä, luo omaa identiteettiään ja antaa merkityksiä eletylle elämälleen. Hän kutoo Ruthin mukaan elämäänsä ”punaisen langan”.

Narratiivinen gerontologia voidaan rinnastaa Erik H. Eriksonin (1997) näkemykseen vanhuuden kehitystehtävästä. Vanhuuden kehityskriisi koskee hänen mukaansa toisaalta eheyttä ja toisaalta epätoivoa ja vastenmielisyyttä. Ajatus avuttomuudesta ja kuolemasta saattaa Eriksonin mukaan herättää vastenmielisyyttä vanhenevassa ihmisessä. Hän saattaa vaipua epätoivoon, kun hän ajattelee elämänsä menetettyjä tilaisuuksia. Eheyden ihminen voi sen sijaan saavuttaa yhdistämällä elämänsä eri osia ja hyödyntämällä aikaisempia eheyttäviä kokemuksia. Muisteleminen ja kertominen saattavat siis toimia eheyttävinä voimina, mikäli ne keskittyvät nimenomaan rakentaviin kokemuksiin ja mikäli ikääntyvä kertoja pystyy antamaan muistoilleen positiivisia merkityksiä.

Ruth ja Saarenheimo (1994) ennakoivat yli kymmenen vuotta sitten, että gerontologiassa narratiivisen tutkimuksen aallon huippu on vasta odotettavissa. Viimeisten kymmenen vuoden kehitys tukee heidän näkemystään. Sekä Suomessa että kansainvälisesti narratiivinen tutkimusote ja muut laadulliset menetelmät ovat vakiinnuttaneet asemansa gerontologiassa kvantitatiivisten menetelmien rinnalla. Tämä kehitys ei tosin koske ainoastaan gerontologiaa, vaan narratiivisen tutkimuksen merkitys on vahvistunut kaikilla yhteiskunta- ja käyttäytymistutkimuksen aloilla.

Kun ET-lehden kirjoituskilpailuun osallistujat kirjoittivat ikimuistoisesta päivästänsä, he toki muistelivat, mutta he myös kertoivat. Kirjoituksia voidaan näin ollen lähestyä ja analysoida kertomuksina.

Kertomusten tehtävät

Tarinoiden kertominen on inhimillinen tapa kommunikoida. Perinteisissä yhteiskunnissa elämän ja kulttuurin tärkeimmät tiedot siirrettiin seuraavalle sukupolvelle nimenomaan tarinoiden muodossa.

Nytkin kerromme päivittäin kertomuksia siitä, mitä olemme tehneet, mitä meille on tapahtunut, mitä unia olemme nähneet. Näiden kertomusten avulla tuotamme tietoa itsestämme ja suhteutamme itsemme maailmaan.

Atkinsonin (1998) mukaan kertomuksilla on neljä tehtävää: psykologinen, sosiaalinen, mystis-uskonnollinen ja kosmologis-filosofinen. Kertomusten *psykologinen tehtävä* on luoda järjestystä kokemuksiimme ja auttaa meitä hahmottamaan elämäämme. Niiden *sosiaalinen tehtävä* on luoda yhteenkuuluvaisuuden tunnetta ja auttaa meitä ymmärtämään itseämme suhteessa muihin ihmisiin. Valaisemalla elämän arvoitusta, viemällä meidät arjen yläpuolelle, pyhän alueelle, kertomusten *mystis-uskonnollinen tehtävä* toteutuu. *Kosmologis-filosofinen tehtävä* taas tarkoittaa sitä, että kertomukset saattavat tarjota meille kokonaisen kuvan maailmasta ja maailmankaikkeudesta.

Sekä kulttuuriperintöömme kuuluvissa kertomuksissa – kuten antiikin tarut, sadut Pohjolan jumalista, Kalevala, sadut Punahilkasta sekä Hannusta ja Kertusta – että omissa kertomuksissamme saattavat kaikki nämä tehtävät toteutua, vaikka eivät välttämättä yhtä aikaa. Jollakin kertomuksella saattaa olla jokin määrätty tehtävä, jollakin toisella toinen tehtävä.

Myös ET-lehteen kirjoitetuissa kertomuksissa voidaan nähdä näitä eri tehtäviä. Esimerkiksi kirjoituksella *Kesä 1918 (Via dolorosa)* (sivu 37) näyttää olevan sekä psykologinen ja sosiaalinen että mystis-uskonnollinen tehtävä. Se kertoo pelottavasta tapahtumasta, joka on jäänyt ikuisesti muistiin.

Sen muisto on saapunut kuin salaa keskelle arkipäivän askareita ja hiipinyt yön tummina hetkinä uniin./.../Unikuvat tuon päivän tapahtumista ovat kautta vuosikymmenien seuranneet minua aina samanlaisina. Synkkien kuusien katveessa on huone, olen siellä yksin, istun ja odotan jotakin.

Kertomalla tarinansa kirjoittaja saa lausua pelkonsa ääneen ja pukea pelottavan kokemuksensa sanoiksi. Kertominen saattaa näin ollen olla tapa käsitellä kauhua herättänyttä ja mieleen jäänyttä muistoa. Kertomuksen sosiaalinen tehtävä voidaan nähdä siinä, että se kiteytyy läheisesti historiaan ja sijoittaa kertojan keskelle historian tapahtumia.

Sen varjo kutoutuu maamme historiaan./.../Se tapahtui kesällä 1918. Olin koulutyttö, joka vietti kesälomansa mummunsa luona Hämeenlinnan läheisyydessä Puistomäen kylässä./.../Meistä takaapäin, kaupungista, vaelsi eräänlainen saattue, joka oli ihmeeksemme narulla ympäröity, kiväärimiesten vartioimana. Maantiepölyn keskeltä näimme parikymmentä nuorta miestä, tuskin täysikasvuista – muutamia vuosia meitä vanhempia – kuluneissa vaatteissaan, joillakin punainen nauha käsivarressaan. Kuulimme heidän joukostaan kovaa huutoa ja itkua, joku yritti vielä ponnistella laulua – ”on veljet keskenään”. Heidät vaiennettiin ja meidät komennettiin tieltä sivuun, ojaan. Seisoimme siinä pelokkaina ja tyrmistyneinä.

Psykologisen ja sosiaalisen tehtävän lisäksi tällä kertomuksella näyttää olevan myös mystis-uskonnollinen tehtävä. Se kertoo elämän arvoituksista kuten kuolemasta, rakkaudesta, Jumalasta.

Mieleeni on ainiaaksi painunut mummoni sanoma ’voi teitä ihmispoloisia, joilta on hämärtynyt täällä maailmassa rakkaus ja toisen ihmisen elämän kunnioitus’. /.../Vuosia myöhemmin sain mummultani hänen seinällään olleen taulun, jossa oli sanat ’ - mutta suurin niistä on rakkaus’. Uskon, että antaessaan minulle tuon taulun, mummoni tahtoi samalla tavallaan palata tuon päivän tapahtumiin ja anteeksiantoon. Ei riitä, että elämä tilitetään kuolemaan saakka, sillä teoillamme on seuraukset, jotka vaikuttavat kuolemamme jälkeenkkin. Silloin – täällä pienessä maankolkassa, Suomessa, oli rakkaus kadonnut.

Myös kertomukset lasten syntymistä näyttävät täyttävän sekä psykologisia että sosiaalisia tehtäviä. Niissä käydään läpi tapahtumia ja tuntemuksia. Esimerkiksi eräs kertoja muistelee, miten hän 19-vuotiaana astui vanhemman rooliin (sivu 50).

Padot murtuivat. Itkin ihanasta onnentunteesta. Halusin huutaa koko maailmalle: Olen isä, isä, isä.../.../Kävelin hiljaa mietteissäni kotiin. Hymyilin kun silmäni osuivat pitsireunaiseen vauvanvuoteeseen. Olen isä.

Kertomuksella on sosiaalinen tehtävä siinä mielessä, että kertoja toteaa, miten hänen suhteensa muihin ihmisiin on muuttunut. Hän ei ole enää pelkkä aviomies ja työntekijä vaan myös isä. Toinen kirjoittaja kertoo, miten adoptiolapsen saaminen muutti sosiaalisen todellisuuden (sivu 51).

Suljimme oven takanamme onnentoivotusten saattelemana. Nyt meitä on kolme: lapsi, isä ja äiti.

Sosiaalinen ja osittain kosmologis-filosofinen tehtävä näkyy vahvana kirjoituksessa lapsenlapsenlapsen kastetilaisuudesta (sivu 60), jossa kuvataan suvun ja elämän jatkuvuutta.

Pikkupojan nimeksi tuli edesmenneen karjalaisen isoukin nimi./.../Kun kasteseremoniat olivat ohi, laittoi poikani kevyelle jalustalle asetetut kynttilät järveen, tuulen mukaan ajelehtimaan. Näky oli mieltä liikuttava. Ihan kuin olisi laitettu terveisiä poismenneelle isoukille: Täällä juhlietaan iloisissa merkeissä. Suku jatkuu.

Kertomusten rakenne

Kertomuksella tai tarinalla on aina alku, keskikohta ja loppu. Atkinsonin (1998) mukaan kertomusten alku, keskikohta ja loppu noudattavat yleensä samantyyppistä kaavaa: synnytys – kuolema – jälleen syntyminen, alku – sekaannus – ratkaisu. Yleinen opetus on, että vaikeudet voidaan voittaa. Tapani Sihvola kirjoittaa omassa luvussaan Saarenheimoon (1997) viitaten, että vaikeuksista voittoon –rakenne on luonteenomainen miesten kertomuksille. Naisten kertomuksissa korostuu sen sijaan lähes krooninen rasitus.

Olipa kerran...

ET-lehden kirjoituksillakin on alku, keskikohta ja loppu. Monet kirjoitukset alkavat sijoittamalla tarinan aikaan ja paikkaan tai virittämällä lukijan odottavaan mielentilaan. Sään kuvaamisella näyttää olevan tärkeä rooli ainakin muutamissa kirjoituksissa – sillä halutaan ehkä auttaa lukijaa eläytymään tilanteeseen.

Lähdin tuona aamuna matkaan tietämättä, että sen päivän muisto seuraa minua suvipäivieni poluilla läpi ihmisiä.

Oli vuosi 1924.

Oli kaunis syksyinen iltapäivä minun ollessani 7-vuotias tyttönen.

Olen syntynyt Karjalassa Laatokan rannalla.

Elettiin olympiavuoden loppuvuotta 1952. Lokakuu oli nimensä mukainen loskainen, mutta silti lämmin syksyisestä ajankohdasta huolimatta.

Oli kesän 1988 lauantaiaamu, kaunis ja lämmin aamu. Puhelin soi.

Mitä tästä opimme?

Mitä ET-lehden kertomukset sitten opettavat, mitkä ovat johtopäätökset? Kertomuksia oli monenlaisia, joten yleisiä opetuksia on vaikea löytää. Kuten Sihvola toteaa, monen sotakertomuksen opetus on, että vaikeudet voidaan voittaa, mutta voittoja on monenlaisia. Esimerkiksi kertomuksessa *Nenäliina* (sivu 40) kirjoittaja lopettaa näin:

Minulla on työtä, ruokaa, lämpöä ja vapaus – sydämeni on voittanut sotansa. Levitän varoen punaruudullisen nenäliinan, mutta en raaskikaan tahria sitä. Pyyhkäisen kyyneleen vaivihkaa puseronhihaan.

Muitakin opetuksia löytyy ET-lehden kirjoitusten lopussa:

Onni on usein niin pienestä kiinni.

Näinkin pienestä tapauksesta jäi haava tyttösen sydämeen. Kun tätä muistelen ja kirjoitan niin jälleen itken, kyyneleet valuu virtanaan pitkin poskipäitä. Näin herkkä on lapsen mieli, ollut silloin nuorena.

Tänään lämpimänä aurinkoisena päivänä menen kotini pihalle ja nostan kauniin siniristilippumme vaimoni ja kaikkien äitien kunniaksi. Niin ihanaa on elämä.

Miten tämä oli mahdollista?

Sen lisäksi, että kertomukset päättyvät yleispäteviin opetuksiin, ne voivat ilmaista kirjoittajien omia tulkintoja tapahtumasta. Miksi tässä kävi näin? Miten tämä oli mahdollista? Seuraavissa esimerkeissä kirjoittajat selittävät tapahtumat viittaamalla uskontoon ja Jumalaan.

Myös uskonnolliselta kannalta katsottuna tämä kokemus on syventänyt vakaumustani. Ottaen huomioon senkin, että olen selvinnyt sodistamme haavoittumatta (ainakin fyysisesti), en voi olla kokematta Jumalan johdatusta.

Käsitin heti, että tämä oli luojan antama viesti, muut ei sitä olisi pystynyt antamaan. Tästä sain vahvan uskon paranemiseen.

Olen paljon pohtinut mielessäni, miksi Hän halusi pelastaa juuri minun henkeni siinä älyttömässä kovassa teräsmyrskyssä niin kouriintuntuvalla tavalla. En nähnyt silloin, enkä näe vielääkään siihen muuta selitystä kuin äitini väsymättömät esirukoukset.

Kuinka sitten kävikään?

Vielä yksi tapa päättää kertomus on todeta, mitä sen jälkeen tapahtui ja millaista on elämä tänä päivänä. Seuraavat esimerkit kertovat, mitä ikimuistoisen päivän jälkeen tapahtui, mihin se johti. Ensimmäisessä esimerkissä ikimuistoisin päivä oli uuden alku.

Sinä helteisenä heinäkuun päivänä alkoi minun työskarkani – sellainen, josta oikein palkkaakin maksettiin... Työ joutui ja ehdin vielä välillä nostella heiniä kärvällekin, niin kuin isä ehti jo isännälle esittääkin.

Seuraavissa esimerkeissä taas päivä jäi yksittäiseksi tapahtumaksi, vaikka se olikin jäänyt mieleen moneksi vuodeksi – ”sen pituinen se”.

Pelleä en nähnyt enää koskaan, sillä muutimme pois Lauttasaaresta.

Koulupojat olivat saaneet terveellisen muistutuksen tovereitten voimasta. Palattiin vanhaan päiväjärjestykseen.

Hetken pälisteltyämme totesimme, että Herra antaa ja Herra ottaa ja jätimme tapauksen omaan arvoonsa.

Seuraavat päätökset taas tuovat lukijan tähän päivään.

Nyt olen leski. Mieheni kuoli 1971. Minulla on kolme tyttöä ja kaksi poikaa.

Lapsiani ja läheisiäni auttamalla elän päivän kerrallaan.

Ulkoinen ja sisäinen kertomus

Kertomuksilla ja tarinoilla on ulkoinen ja sisäinen puoli (Hänninen 1999). Ulkoinen tarina kertoo milloin ja missä jokin asia tapahtui, ketkä siinä olivat mukana ja mitä sen jälkeen tapahtui. Se keskittyy tapahtuman havaittaviin asioihin ja faktoihin. Sisäinen tarina kertoo tunteista, kokemuksista ja merkityksistä. Miltä silloin tuntui? Miten kertoja silloin ymmärsi tilanteen? Miltä nyt tuntuu? Minkä merkityksen kertoja nyt antaa ikimuistoiselle päivälle?

Tässäkin suhteessa kirjoitukset eroavat toisistaan. Jotkut niistä sisältävät sekä ulkoisia tapahtumia että kokemuksia ja merkityksiä, toiset ovat suhteellisen koruttomia kertomuksia päivän tapahtumista. Esimerkiksi kirjoitus hääpäivästä, kun auto ei tullut ja morsian joutui juoksemaan 1,5 kilometriä kirkkoon talvisäällä (sivu 46), on kertomus ulkoisesta tarinasta. Siinä oli morsiamen lisäksi sisar, sulhanen, pappi ja häävieraita. Kirkko oli Kuopion tuomiokirkko, ajankohta 18. joulukuuta iltakirkon jälkeen. Auto ei tullut. Matkaa oli 1,5 kilometriä, ja hän juoksi Kallantietä pitkin. Kun hän sai takin pois, häämarssi alkoi soida. Hermostuiko hän, kun auto ei tullut? Mitä hän ajatteli, kun hän juoksi pitkin Kallantietä? Pelkäsikö hän, että sulhanen ja pappi olivat ehtineet lähteä? Sitä me emme tiedä. Kertomuksella on varmasti sisäinen tarina, mutta sitä kirjoittaja ei paljasta lukijoille.

Kirjoitus kunnan kengistä (*Lapsuuteni muisto*, sivu 38) on myös mielenkiintoinen tässä suhteessa. Kunta otti antamansa kengät takaisin, eikä uusi kunta myöntänyt uudelle tulokkaalle kenkiä, joten

koulunkäynti päättyi siihen. Miten kirjoittaja koki tilanteen, kun kunnan miehet tulivat ja veivät kengät? Miltä tuntui, kun ei saanut uusia eikä päässyt kouluun? Kirjoittaja kertoo erittäin säästeliäästi omista tuntemuksistaan. Lukija tuntee sisäistä raivoa ja mielipahaa, mutta mitä tunsikin kirjoittaja? Valittaako hän maailman epäoikeudenmukaisuutta ja ihmisten pikkumaisuutta? Ei, hänellä oli paha mieli siitä, kun ei päässyt laivalla katselemaan maisemia. Reessäkin hän oli sellaisessa paikassa, ettei nähnyt mitään. Ja hän kauhistui, kun lunta oli niin paljon. Lopuksi hän toteaa:

Ja nyt olen 75-vuotias ja elämäni olen elänyt ilman koulua.

Miten tämä loppulause on tulkittavissa? Onko kirjoittaja katkera siitä, ettei koskaan päässyt kouluun? Vai onko hän ylpeä, että on elänyt ja ikääntynyt, vaikka ei ole käynyt koulua? Mitä tämä ikimuistoisin päivä merkitsee hänelle? Kirjoittaja kertoo yksityiskohtaisen ulkoisen tarinan, mutta sisäinen tarina jää tulkinnanvaraiseksi. Jotakin tämä tapahtuma on kuitenkin merkinnyt kertojalle, koska hän on päättänyt kirjoittaa siitä. Mutta tämäkin kirjoittaja jättää suurimman osan sisäisestä tarinasta pukematta sanoiksi.

Joistakin kirjoituksista löytyy sen sijaan runsaasti kokemuksia ja kirjoittajien omia tulkintoja ja merkityksiä. Esimerkiksi *Via Dolorosan* kirjoittaja (sivu 37) kertoo pelosta ja pakokauhusta ja antaa tapahtumalle merkityksen:

Silloin – täällä pienessä maankolkassa, Suomessa, oli rakkaus kadonnut.

Vaikka suurin osa kirjoituksista näytti kertovan pelosta, surusta ja menetyksistä, mukana oli myös kertomuksia ilosta, onnesta ja onnistumisesta. Esimerkiksi poika, joka sai resiinan (sivu 39), kuvaa tuntojaan seuraavasti:

Lumoutuneena katselin moista kaunista härveliä./.../... olin niin haltioitunut uudesta olotilastani./.../Maailman onni laskeutui ylleni,/.../.../Ylpeys kasvoi tunnossani.

Nimimerkki ”Taivaassa käynyt” kirjoittaa kertomuksen, jonka ulkoinen tarina kertoo, kuinka äiti pesi pyykkiä rannassa, kuinka hän itse, silloin 3-4 –vuotias, käveli joenrantaan pitkin, putosi jokeen, äiti veti hänet ylös ja kantoi kotiin. Sisäinen tarina kertoo harvinaisesta läheisyydestä, kosketuksesta ja onnesta.

Mutta sitten rupesi tapahtumaan: Kun äiti otti määrän tytön syliinsä ja lähti kantamaan kotiin – Sitä tunnetta ei voi sanoilla kuvata! Kuinka suloista oli olla äidin sylissä! Ei taivaassa voi olla sen suloisempaa olotilaa, - kun muutamien satojen metrien matka joen rannalta kotiin, voi kumpi tämä matka olisi pitempi keksin toivoa, ei joessa käynti ollut mitään tämän rinnalla. En muista olleeni koskaan isän tai äidin sylissä. Kosketusta on tullut vain kiireiseen ruokkimisen ja pukemisen takia avuttomalle. –Nytkin vanhana läikähtää ihanan lämpimästi rinnassa muisto kun sain kerran nauttia äidin sylissä olosta.

Ikääntyvä kertoja

Tämän luvun alussa käsittelin narratiivista gerontologiaa, joka tähdentää, että kertomalla omasta elämästään ikääntyvä ihminen antaa menneisyydelleen merkityksiä ja kutoo elämäänsä punaisen langan. Mikä merkitys on sitten sillä, missä iässä ihminen muistelee ja kertoo? Doris Lessing

(1995) toteaa, että jos hän olisi kirjoittanut omaelämäkertansa 30-vuotiaana, siitä olisi tullut sotaisa dokumentti. Jos hän olisi kirjoittanut sen 40-vuotiaana, se olisi ollut täynnä epätoivoa ja syyllisyyden tunnetta. Kirjoittamisen ajankohtana hän oli 73-vuotias, jolloin hän omasta mielestään pystyi suhtautumaan menneisyyteensä etäännyneesti ja samalla kiinnostuneena. Millainen siitä olisi tullut, jos hän olisi kirjoittanut sen 85-vuotiaana, hän ei osaa sanoa.

Tämä kertoo sen, että ikä ja elämäntilanne vaikuttavat siihen, millaiseksi kertomus muodostuu. ET-lehden kirjoittajakilpailun osanottajat olivat kaikki eläkeläisiä, mutta kuitenkin eri-ikäisiä. Kilpailutilanne ja mielikuva mahdollisista lukijoista vaikuttivat varmaan kirjoituksiin, mutta niihin heijastuivat myös kirjoittajien ikä ja elämäntilanne. Millä tavalla ne heijastuivat kirjoituksiin, on sen sijaan mahdotonta sanoa. Emme tiedä, millaiset kertomukset olisivat olleet, jos kirjoittajat olisivat kirjoittaneet ne nuoremmassa iässä tai vanhempina. Ikääntyvä kertoja elää Ruthin (1994) mukaan hauraassa tilanteessa, mikä heijastuu kertomukseen.

Annan viimeisen puheenvuoron nimimerkille ”Muisto säilyy”, joka kertoo tarinan *Sinivuokot*. Kirjoituksen alku ja loppu ovat kertojan nykyhetkessä, väliin mahtuu sekä ulkoinen että sisäinen kertomus.

On parhaillaan kevät, sinivuokkojen aika. Se ei ole joka vuosi samana päivänä, kuten esimerkiksi vappuna, mutta se tulee varmasti joka kevät. Näky on mahtava siellä, missä sinivuokkoja kasvaa. Kun keväällä näkee ensimmäiset nuput, on kuin aarteen löytäisi. Minun mielessäni ovat ihanat muistot näistä kevään ensi kukista vuosikymmenien takaa. Meidän perhe oli evakuoitu kauniiseen maalaistaloon. Asuimme pihamökissä, josta oli hyvä seurata talon tapahtumia. Pihassa tehtiin tavallisia arkipäivän töitä. Yksi pojista ei kuitenkaan pystynyt töihin, kun oli satuttanut metsätöissä polvensa. Keppiin nojaten hän vain kuljeskeli pihapiirissä kaupasta kotiin päin, ostoskassi pyörän sarvessa, jossa oli ehkä pelkkä korvikepaketti ja sikaripötkö, ehkä jotain muuta sen ajan tavaraa. Aurinko paistoi ihanasti, oli lämmintä, metsänreunat sinisenään kukkia. Silloin tämä keppiin nojaava poika tuli vastaan ja ojensi ison kimpun sinivuokkoja ja sanoi: ”Saiskos neidille olla kukkia.” Hämmästyin kovasti, olinhan silloin vielä nuori ja ujo. Kiittelin kovasti ja olin onnellinen. Siitä kevästä on nyt kulunut neljäkymmentäyhdeksän vuotta, mutta silti muistan sen kuin eilisen päivän. Joka kevät olen saanut nämä muistojen kukat, milloin niitä on tuotu savisessa rukkasessa, milloin pihkaisessa kourassa, joskus on traktorin öljy peittänyt kukan tuoksun. Nuutuneen lurpahtaneena ne ovat kuitenkin joka kevät ilmestyneet tuvan pöydän kulmalle, kuitenkin niitä kauniita saatesanoja ilman, jotka silloin ensimmäisellä kerralla lausuttiin. Nyt vain todetaan, että sinivuokot kukkivat taas. Viime keväänä ympyrä sulkeutui, vielä yhdessä kepin ja pyörätuolin avulla ihailimme ja yhdessä poimimmekin muutaman. Jouluna hän lähti rajan taa. Tämä kevät on vaikeampi kuin osasin kuvitellakaan.

MUISTELEMINEN VANHOILLA PÄIVILLÄ

Anja Lanér

Muisteleminen kuuluu ihmisen elämään yhtä oleellisena kuin ajattelemisenkin. Muisti on tärkeä väline minkä tahansa asian oppimisessa. Ilman muistia me emme oppisi, vaan toimisimme sattumanvaraisesti milloin mitenkin. Mikään ei kehittyisi, kaikki pysähtyisi.

Muisti on niin luonnollinen osa aivotointiamme, että yleensä huomaamme sen olemassaolon vasta silloin, kun se ei toimi toivomallamme tavalla. Kun emme muistakaan vanhan tutun nimeä tai emme löydä auton avaimia tai unohdamme soittaa tärkeän puhelun.

Kaiken ikäiset ihmiset muistelevat. Jo aivan pieni lapsi muistelee. Sitä mukaa kun hän oppii käyttämään sanoja, lapsi pystyy sanallisesti tallentamaan muistikuviaan ja kertomaan niistä. Koko elämä menee muistellessa.

Vanhemmiten saatamme huomata, etteivät lähipäivien tapahtumat enää piirrykään muistiin kovin hyvin tai unohdamme, mitä juuri olemme tekemässä. Sanotaan, että lähimuisti heikkenee. Aivotutkimus on löytänyt tähän viittaavia muutoksia ikäihmisten aivoista. Asia ei kuitenkaan ole aivan yksiselitteinen, sillä yksilölliset erot ovat huomattavia myös muistamisen kohdalla. Joku on ollut ”hajamielinen” koko ikänsä, hän on sotkenut ja unohdellut asioita aina. Toinen taas lähes satavuotiaana muistaa hyvin, kuten on tehnyt aina ennenkin.

Mikä päivä jää lähtemättömästi mieleen?

Mikä päivä kaikista elämän päivistä on se kaikkein ikimuistoisin? Millainen on se päivä, jonka tapahtumat kertautuvat mielessä yhä uudestaan vaihe vaiheelta? ”Päivääkään en vaihtaisi pois”, lauletaan iskelmässä. Mikäpäsiin, näin voi joku ajatella, mutta kuinka monesta päivästä hän muistaa edes jotakin?

Osaamme sanoa, kuinka monta vuotta olemme eläneet. Minäkin voin kertoa, että näitä rivejä kirjoittaessani olen elänyt kahta kuukautta vaille 57 vuotta. Mutta montako päivää nämä vuodet merkitsevät? Päivien laskemiseksi tarvitsen avukseni jo paperia ja kynän. Tässä muutamia lukuja, joiden avulla voimme hahmotella elettyjen päiviemme määrän.

<i>10-vuotias on elänyt n. 3.650 päivää</i>	<i>1000 päivää on eletty n. 2,7-vuotiaana</i>
<i>20-vuotias n. 7.300 päivää</i>	<i>5000 päivää n. 13,7-vuotiaana</i>
<i>30-vuotias n. 10.950 päivää</i>	<i>10.000 päivää n. 27,4-vuotiaana</i>
<i>40-vuotias n. 14.600 päivää</i>	<i>15.000 päivää n. 41-vuotiaana</i>
<i>50-vuotias n. 18.250 päivää</i>	<i>20.000 päivää n. 54,8-vuotiaana</i>
<i>60-vuotias n. 21.900 päivää</i>	<i>25.000 päivää n. 68,5-vuotiaana</i>
<i>70-vuotias n. 25.550 päivää</i>	<i>30.000 päivää n. 82,2-vuotiaana</i>
<i>80-vuotias n. 29.200 päivää</i>	<i>35.000 päivää n. 95,9-vuotiaana</i>
<i>90-vuotias n. 32.850 päivää</i>	<i>40.000 päivää n. 109,6-vuotiaana</i>
<i>100-vuotias n. 36.500 päivää</i>	<i>45.000 päivää n. 123,3-vuotiaana</i>

Maaailman vanhimmiksi todistetusti eläneet ihmiset ovat olleet vähän yli 120-vuotiaita. Näin vanhaksi eläneellä ihmisellä on jo melkein 45.000 päivää takanaan. Minulla on matkamittarissa alle puolet ennätysluvuista eli vähän yli 21.000 päivää. Mutta vain joidenkin päivien tapahtumista pystyn antamaan tarkempia kuvauksia ja osaan jopa sanoa päivämääränkin. Mutta näitä päiviä on todella vähän.

Muistamme sen, mikä meistä on kiinnostavaa

Muisti on valikoiva. Muistitutkijat alkavat nykyisin olla sitä mieltä, ettei muistiimme tallennu kaikki asiat. Suunnaton määrä jää kokonaan painumatta muistivarastoon. Jos valikoitumista ei tapahtuisi ja muistaisimme ihan kaiken, olisimme itse asiassa aikamoisissa vaikeuksissa. Kaikkein pienimpienkin yksityiskohtien muistaminen täyttäisi meidän ajatuksemme, emmekä pystyisi suhteuttamaan asioita, erottamaan oleellisia asioita epäoleellisista ja luomaan tärkeysjärjestyksiä. Koko ajattelu voisi silloin käydä mahdottomaksi.

Joidenkin muistinerojen kohdalla on näin tapahtunutkin. Venäläinen Shereshevski pystyi luettelemaan virheettömästi pitkiä nimilistoja, numeroita ja mitä tahansa häntä pyydettiin muistamaan. Kuultuaan tai luettuaan jonkin tarinan hän muisti loputtomasti yksityiskohtia ymmärtämättä paljoakaan siitä, mitä oli kuullut tai lukenut. Miehen oli vaikea muodostaa abstrakteja käsitteitä, sillä hänen ajatteluaan häiritsivät turhan tiedon ja merkityksettömien tapahtumien yksityiskohtaiset mutta hyödyttömät muistot. (Schacter 2001, 95)

On häiritsevää ja jopa turhauttavaa huomata, että menneisyyden kokemukset jatkuvasti livahtavat tiehensä. Olisi kuitenkin paljon parempaa, jos emme unohtaisi. Kirjailija Jorge Luis Borges on sanonut, että ajattelu vaatii pikkuseikkojen unohtamista, asioiden abstrahointia. Psykologi John Anderson on esittänyt vakuuttavasti, että muistojen unohtaminen ajan myötä on taloudellinen vastaus ympäristön muistille asettamiin vaatimuksiin. Meidän on parempi unohtaa merkityksettömät kokemukset kuin kuormittaa mieltämme joka ikisellä tapahtumalla vain siltä varalta, että jonakin päivänä saattaisimme haluta muistaa jonkin niistä. (Schacter 2001, 95)

Muisti, joka toimii taloudellisesti ja tarkoituksenmukaisesti on hyvä asia. Eräät sairaudet tai aivovammat voivat johtaa siihen, ettei muisti enää toimi normaalisti. Unohtaminen voi joissakin muistinmenetystapauksissa olla niin täydellistä, ettei ihminen muista enää mitään aikaisemmasta elämästään. Luis Bunuel pohti oman muistelmateoksensa *Viimeinen henkäykseni* alussa, että häntä kauhistuttaisi omien muistojensa menettäminen, sillä se merkitsisi samalla minuuden kadottamista.

Kirjassaan *Muisti – aivot, mieli ja menneisyys* (2001) muistitutkija Daniel L. Schacter sanoo: ”*Tunnetta, että muistomme kuuluvat meille. Ne ovat ainutlaatuisella tavalla meidän, eikä kenelläkään muulla ole samanlaisia muistoja kuin meillä.*” (s. 27) Käytämme menneisyydessä varastoitunutta tietoa jatkuvasti kaikessa toiminnassamme. Olisi vaikea kuvitella miten esimerkiksi tietokoneella kirjoittaminen tai autolla ajaminen voisi sujua ilman muistin apua.

Aivojen kaksi suurinta muistijärjestelmää ovat *semanttinen eli merkitysmuisti* ja *proseduaalinen eli taitomuisti*, jotka mahdollistavat taitojen oppimisen ja tapojen omaksumisen. *Episodisen eli tapahtumamuistin* avulla voimme tietoisesti muistaa omakohtaisia kokemuksia, jotka ainutlaatuisella tavalla muodostavat elämämme. Jotta mieleen palautettu tieto koetaan muistona, se

muistetaan tietyssä ajan ja paikan yhteydessä, ja se sisältää viittauksia kokijaan itseensä osallisena tapahtumassa. (Schacter 2001, 29)

Schacter (2001) kirjoittaa:

”Ajatus muistamisesta ”kuviteltuna aikamatkana” ilmentää jotakin hyvin merkille pantavaa: muistajina voimme vapauttaa itsemme ajan ja tilan rajoituksista. Voimme kokea menneisyyden tapahtumia uudelleen ja suuntautua tulevaisuuteen haluamallamme tavalla.” (s. 29)

Ikäihmisten muisti ja muisteleminen

Ikäihmisten muistin toiminnasta ja muisteleemisestä yleensä on paljon virheellisiä käsityksiä. Psykologinen ja neurotieteellinen tutkimus on osoittanut, ettei vanheneminen heikennä kaiken tyyppisiä muistitoimintoja. Muistijärjestelmistä ei myöskään aina häviä aivosoluja vanhenemisen myötä. Kun vanhukset suuntaavat huomionsa menneisyyteen, ei kyse ole heikkoudesta, kuten aikaisemmin ajateltiin. Joidenkin ihmisten muisti tuntuu toimivan terävästi kuin partaveitsi, toisten kohdalla taas menneisyys on painumassa hämärän peittoon. Schacter (2001) sanookin, että vanhusten suoritukset vaihtelevat huomattavasti tilanteesta toiseen ulottuen täysin normaalista muistamisesta merkittävästi heikentyneeseen muistamiseen.

Jokaisella ihmisellä tapahtuu aivomuutoksia iän myötä. Aivojen kokonaisuudessa kutistuu tasaisesti noin 5-10 % vuosikymmenessä kuudenkymmenen - seitsemänkymmenen vuoden iästä lähtien. Siitä, miten muutokset vaikuttavat muistamiseen, ei ole tarkkaa tietoa, vaikka yhtä ja toista voidaan sanoa. Esimerkiksi aivokuoren hermosolukato on häviävän pientä tai ainakin huomattavasti vähäisempää, kuin varhaisemmat tutkimukset ovat osoittaneet. Schacter (2001) tähdentää, että erilaiset taudit kuten dementia vaikuttavat muistamiseen. Alzheimerin taudin oireista kärsineiden potilaiden aivoissa on havaittavissa huomattavaa solukatoa hippokampuksen alueella. On kuitenkin huomattava, että vanhalla ihmisellä, jolla on vaikeuksia muistaa lähimenneisyyden tapahtumia ilman apua, mutta joka muistaa helposti vihjeiden avulla, on vielä käytössään runsaasti hippokampuksen hermosoluja.

Ikääntyminen vaikuttaa voimakkaasti otsalohkoihin. Aivot surkastuvat eniten otsalohkon alueella ja siellä veren virtaus ja sokeriainenvaihdunta heikkenevät myös eniten. Nämä aivojen muutokset heijastuvat käyttäytymiseen. Koska jotkut otsalohkon alueet ovat muistamisessa keskeisiä, saattavat vanhuksille tyypilliset eksplisiittisen, tietoisin muistin muutokset johtua tästä.

Miten iän mukanaan tuoma otsalohkon toiminnan heikkeneminen näkyy vanhojen ihmisten arkielämän muistitoiminnoissa, Schacter (2001) kysyy. Otsalohkopotilaat ovat erityisen alttiita lähdeamnesialle. Silloinkin kun he muistavat lähiaikoina opetellun tiedon, heillä on suuria vaikeuksia muistaa, *kuka sen heille kertoi*. Mikäli muistaa mehevän juorun, mutta unohtaa miten sen kuuli, saattaa epähuomiossa paljastaa ystävänsä salaisuuden. Kokeessa vanhojen oli nuoria vaikeampi muistaa, mitkä tiedot olivat salaisia ja mitkä eivät. Löydös ei välttämättä tarkoita, ettei koskaan voi uskoa isoäidilleen salaisuuksia, mutta se kannattanee tehdä varoen.

Työmuisti eli lyhytkestoinen muisti heikkenee yleensä iän myötä. Tämä johtuu otsalohkon hermoärsykkeiden välittäjäaineiden alentuneesta tasosta. Yhä useammin vanha ihminen saattaa

huomata, että hän on unohtanut, mitä juuri oli tekemässä tai mitä hakemassa. Näin käy varsinkin silloin, kun tekemiseen keskittymistä häiritsee jokin toinen asia, joka vie huomion muualle.

Schacter (2001) sanoo, että ikääntyvästä muistista on kerrottavana myös hyviä uutisia. Kun vanhuksia opastetaan käyttämään olemassa olevaa tietoa uuden tiedon yksityiskohtaisen ja erittelevän koodauksen apuna, ja kun heille annetaan vihjeitä, joilla he voivat toistaa tallentamisen, iästä johtuvat erot mieleen palauttamisessa lähestulkoon katoavat. Jotta muistaisi yhtä hyvin kuin ennen, vanhetessa pitää kenties vain nähdä enemmän vaivaa sekä tietoa muistiin painettaessa että palauttaessa sitä mieleen. Hyvä uutinen on myös se, että implisiittisesti, tiedostamattomasti syntyvät muistikoodaukset säilyvät ikääntyessäkin. Yleensä tuloksena on, että vanhoilla esiintyy yhtä paljon tai vain hieman vähemmän tiedostamatonta muistiin painumista kuin nuorilla. Myös joidenkin proseduaalista eli taitomuistia koskevien tutkimusten mukaan vanhukset voivat harjoittamalla hankkia ja oppia uusia taitoja ja tapoja. Toisissa tutkimuksissa on kuitenkin todettu, etteivät vanhukset opi motorisia taitoja yhtä nopeasti kuin nuoret. Neuropsykologi Arthur Shimamura on arvellut näiden vaikeuksien johtuvan siitä, että otsalohkon tehtävänä on sulkea pois tehtävää suoritettaessa turhat ajatukset ja miellelyhtymät. Vanhetessa otsalohkon alueella aivotoiminta yleensä heikkenee. Otsalohkopotilailla todetut keskittymisvaikeudet saattavat koskea myös vanhuksia. Potilaita vaivaavat ylimääräiset ajatukset ja miellelyhtymät, jotka häiritsevät heitä vaativien tehtävien aikana, kuten esimerkiksi uutta monimutkaista taitoa opeteltaessa tai muisteltaessa menneen tapauksen lukuisia yksityiskohtia.

Väläyksenomainen muisto sisältää jo määritelmänsä mukaan tietoa lähteestä. Ikääntymisen myötä saattaa olla aiempaa vaikeampaa muodostaa ja pitää mielessä eläviä muistikuvia tunteita herättävistä tapauksista. Tosin vanhusten emotionaalisten muistojen koodaamisesta ja mieleen palauttamisesta ei tällä hetkellä vielä tiedetä paljoakaan.

Muistiperinnön siirtäminen

Schacter (2001) kirjoittaa, että useimmissa läntisissä kulttuureissa muistelemista on vähätelty sellaisilla halveksivilla ilmauksilla kuin ”elää menneisyydessä” ja kuvaamalla muistelemista ikääntymisen tuomana ongelmana. Samasta asiasta puhuu myös muistelemista tutkinut Marja Saarenheimo väitöskirjassaan *Jos etsit kadonnutta aikaa – vanhuus ja oman elämän muisteleminen* (1997). Hän kertoo, että amerikkalaisen psykiatrin ja gerontologin Robert N. Butlerin ansiona on pidetty, että hän ”paljasti” muistelemisen olevan vanhuudessa pikemminkin luonnollista ja odotettavissa olevaa kuin oireellista. Butler uskoi, että elämäntarkastelu saa sysäyksensä kuoleman väistämättömyyden tiedostamisesta ja oman henkilökohtaisen kuoleman ajallisen lähestymisen oivaltamisesta. Myöhemmin on oletettu, että mikä tahansa tapahtuma, joka aiheuttaa särön normaaliin elämänrutiiniin, voi pakottaa ihmisen intensiiviseen elämäntarkasteluun.

”Eletyn elämän hyväksyminen sellaisenaan” on arkikielessä melko ongelmaton ilmaisu, mutta tarkemmin eriteltynä se osoittautuu problemaattiseksi, Marja Saarenheimo kirjoittaa (1997, 37). Kun ihminen arvioi mennyttä elämäänsä, hän harvoin vain yksiselitteisesti hyväksyy tai on hyväksymättä sitä. Ennemmin hän antaa eletylle uusia merkityksiä ja painotuksia sekä suhteuttaa sitä aina myös nykyhetkeen ja tulevaan. Muistelemisen on jokapäiväistä arkielämään kuuluvaa toimintaa, johon ei useinkaan erityisesti ryhdytä. Menneisyyttä ei ole olemassa sellaisenaan, vaan se ikään kuin syntyy aina sillä hetkellä, kun sitä muistellaan.

Schacter (2001) sanoo, että 1960-luvulla gerontologit alkoivat yhä paremmin ymmärtää vanhusten muistelun arvoa. Sen sijaan, että tutkijat olisivat vähätelleet vanhusten elämistä menneisyydessä, he alkoivat pitää sitä osana elämän tarkastelua – muisteluun perustuvana elämänhallintaprosessina, joka edistää itseymmärrystä ja oman paikan löytämistä ja saattaa helpottaa kuolemaan valmistautumista. Elämän tarkastelun hyödyllisyyteen viittaavat tutkimustulokset, joiden mukaan muisteluun taipuvaiset vanhukset kärsivät muita vähemmän masennuksesta ja ovat henkisesti terveempiä kuin ne, jotka eivät muistele.

Uudemmat todisteet viittaavat siihen, että muistelemisen edulliset vaikutukset riippuvat muistelemisen laadusta. Esimerkiksi menneisyyttä ihannoivat tai syyllisyyttä vanhoista tapahtumista heijastelevat muistot eivät liity onnistuneeseen vanhenemiseen, kun taas varhaisempiin suunnitelmiin ja tavoitteisiin liittyvät tai menneisyyttä ja nykyisyyttä yhteen sovittavat muistot liittyvät siihen. Elämän tarkastelun mahdollisen hyödyn ja muistelemisen vanhusten henkiseen hyvinvointiin liittyvien tutkimusten pohjalta on noussut ”muistelemisterapioiden” vyöry. Schacter (2001) ei kuitenkaan pidä muistelemista vanhusten ihmeläkkeenä, sillä asiasta ei ole vielä tarpeeksi tutkimusta. Mitä asioita vanhukset muistavat tarkastellessaan elämäänsä? Tutkimukset ovat selvittäneet, että ikäihmiset muistavat yhä harvempia henkilökohtaisia muistoja siirryttäessä kauemmas menneisyyteen. Erikoinen poikkeus tästä kuitenkin ajoittuu teini-iän loppuun ja varhaisaikuisuuteen. Vanhat ihmiset muistavat enemmän kokemuksiaan näiltä vuosilta kuin heti niitä seuraavilta, mutta sitten käyrä jatkaa taas tasaista laskuaan lapsuusvuosiin asti.

Kerratut ja yksityiskohtaisesti läpikäytyt muistot muodostavat ytimen elämäkertaan – itseä koskevaan tarinaan, joka auttaa määrittelemään ja ymmärtämään omaa identiteettiä ja paikkaa maailmassa. Teini-iän lopun ja varhaisaikuisuuden kokemukset – opiskelu lukiossa tai muissa oppilaitoksissa, työpaikan saaminen, uran aloittaminen, naimisiinmeno – saattavat muodostaa sen vähitellen rakentuvan elämäkerran ytimen, joka seuraa mukamme melko muuttumattomana lopun elämäämme.

Kaukana menneisyydessä syntyneitä omaelämäkerrallisia tarinoita on kerrottu yhä uudelleen, minkä vuoksi vanhusten on helppo muistaa tietyn tapauksen kaikki osat samalla kertaa. Tutun elämäkerrallisen tarinan muistaminen tuskin vaatii senkaltaista panosta otsa- ja ohimolohkon keskitason aivojärjestelmiltä, joka on välttämätöntä luotaessa ja käytettäessä muistoja lähimenneisyyden kokemuksista.

Tällainen tapa hahmottaa vanhusten muistin haurasta voimaa saattaa valaista kognitiivista toimintoa, jonka vanhukset näyttävät suorittavan nuoria paremmin: tarinoiden kertomista. Schacter (2001) korostaa, että vanhusten tarinoimistaidolla on suuri sosiaalinen ja kulttuurinen merkitys. Alkuperäiskansojen keskuudessa vanhusten tärkein tehtävä oli välittää merkittävää henkilökohtaista ja kulttuurista tietoa ryhmän jäsenille. Erästä seneca-vanhusten kertomaa luomiskertomusta kutsutaan ”muistamiseksi”. Ne, jotka sulkevat sydämiinsä muistamisen opetukset, menestyvät ja ovat onnellisia, kun taas ne, jotka ylpeyksissään halveksivat vanhimpien tarinoita, on tuomittu ikuisesti toistamaan menneisyyden virheitä. Länsimaisen kulttuurin ja uskonnon rynnistys, joka vaikutti tuhoisasti alkuperäiskansojen elämänmuotoon, romutti pitkälti vanhusten tarinoille perustuvien perinteisten muistamiskäytäntöjen kunnioituksen ja aseman.

Vanhojen tärkeä tehtävä on yhdistää menneisyys ja nykyisyys. Sosiaalisen ja kulttuurisen muistin alueella vanhusten kokemukset ja tiedot opastavat seuraavia sukupolvia kohti tulevaisuutta. Myös traumaattisten kokemusten yhdistäminen osaksi laajempaa ihmiskunnan elämäntarinaa on

välttämätöntä, jotta taataan ettei sukupolvien välinen muistiketju katkea. On tärkeää, että vaikeiden aikojen muistot tallennetaan ja niistä kerrotaan. Henkilökohtaisen muistin alueella vanhuksen oman elämän tarkastelu antaa mahdollisuuden pohdiskella menneisyyttä nykyhetken kautta. Tarvitsemme kokijoiden kertomuksia, jotta voisimme tietää ja yrittää ymmärtää. Esimerkiksi tämän raportin alussa oleva silminnäkökuvaus vuoden 1918 veljessodan julmuuksista on tarpeen kertoa, jotta tiedettäisiin, mitä silloin tapahtui ja miten ne kokemukset vaikuttivat nuoren tytön elämään.

Sitä mukaa kun riippuvuus ulkoisista tiedontallentamisvälineistä on kasvanut, sosiaalisesti merkittävän tiedon siirtämisessä turvaudutaan yhä vähemmän vanhusten omaelämäkerralliseen muisteluun. Sähköisen tallennuksen avulla vanhusten omakohtaiset muistot voisivat kuitenkin saavuttaa samankaltaisen kuolemattomuuden kuin mihin aiemmin on päästy perinteisin suullisin tiedonsiirtomenetelmin.

Muistot eivät kuitenkaan tallennu itsestään, vaan se vaatii oman vaivannäkönsä. Eläkkeelle siirryttyään yhä useampi onkin ryhtynyt harrastamaan muistelmien kirjoittamista. On erinomaista, että ihmiset itse tallentavat muistojaan, ajatuksiaan ja kokemuksiaan jälkipolville joko kirjoittamalla tai puhumalla ääni- tai videonauhalle. Aina asia ei etene omin voimin, vaan tarvitaan avuksi haastattelija, joka auttaa muistojen kokoamisessa ja jäsentämisessä.

Tunnistaminen muistivihjeiden avulla on vanhuksille helpompaa kuin mieleen palauttaminen. Vanhat ihmiset sanovat usein valokuvien olevan tärkeitä ennen kaikkea, koska ne auttavat heitä muistamaan: valokuvien avulla he pääsevät yhteyteen menneisyytensä kanssa ja voivat jopa elää sitä uudestaan. Menneisyyden tapahtumia ja henkilöitä kuvaavat valokuvat helpottavat vanhusten ikäikäisen tarinankertojan roolin omaksumista.

Joillakin Ikimuistoisin päivä –kokemuksilla on erityistä kiinnostavuutta historiankirjoituksen kannalta. On jännittävää saada lukea silmännäkökuvauksia tapahtumista, joista yleensä luetaan vain historiankirjoista. 88-vuotias mies muistaa, miten hän pelkäsi 5-vuotiaana, että yöllä tulee maailmanloppu, koska isosisko oli sanonut niin. Tapaus liittyy Halley'n komeettaan, joka ohitti maan vuonna 1910. Komeetta näkyy vain 76 vuoden välein ja viimeksi se nähtiin vuonna 1986.

Elettiin keväällä armon vuonna 1910 Keski-Suomen salomailla. Pienessä pirtissä oli kaksi orpopoikaa ja kymmenen vuotta vanhempi isosisko hoiteli heitä, kun äiti oli kuollut ja isä hankki elantoa. Meitä käskettiin olemaan pihapiirissä, kun metsässä oli vaikka susia.

Isosisko kertoi uutisia, ne olivat huonoja, kun oli tulossa maailmanloppu. Paha tähti tulee ja sammuttaa auringon. Oli kirkas ilta, aurinko oli laskenut, kun se paha tähti ilmestyi näkymään. Sillä oli kirkasta pyrstöä noin 20 tähden mittaa ja harmaata pyrstöä pitkälti yli taivaankannen. Siinä sitä katseltiin. Isosisko sanoi, että se tuolla miekalla lyö auringon halki ja sitten sammuttaa sen.

Lapsen mieli tuli apeaksi kun loppuisi alkanut elämä, mutta väsymys voitti ja uni antoi rauhan. Aamulla kun heräsin niin ikkuna oli valoisa, sitten menin ovelle katsomaan, ja voi sitä riemua, linnut lauloi ja aurinko paistoi täydellä terällä. Olisin minäkin laulanut mutta en taitanut laulun sanoja.

Monta olen käynyt savottaa ja Halley'n komeetta vieraili toisenkin kerran, mutta ensi kerta on säilynyt muistossa.

Muistitutkijoiden keskuudessa on kaksi koulukuntaa. Nyt jo miltei väistyneen käsityksen mukaan kaikki koettu jää muistiin niin, että kokemukset voidaan palauttaa sellaisenaan mieleen. Nykyisin vallitseva käsitys alkaa olla, että muistaminen edellyttää kokemusten koodaamista muistiin. Koodaaminen tapahtuu varmemmin voimakkaita tunteita herättäneiden tapahtumien osalta,

tapahtumien kertaaminen mielessä ja niistä kertominen auttavat koodaamista. Schacter (2001) kertoo, että valvotuissa kokeissa on osoitettu kerta toisensa jälkeen, että vaikka muistivihjeet voivat johtaa näennäisesti kadonneen muistikuvan palautumiseen, ne eivät riitä todistamaan, että kaikki kokemukset olisivat tallessa ja muistettavissa. Hän vertaa muistivihjeitä metallinpaljastimeen, jota käytetään kolikoiden etsimiseen hiekkarannalta. Jos hiekan alla on kolikoita, ne voi löytää metallinpaljastimen avulla. Jos hiekan alla ei kuitenkaan ole mitään, tehokkaimmastaakaan paljastimesta ei ole hyötyä. Aivoissamme on hiekkarantoja, joissa on kolikoita ja toisia, joissa niitä ei ole. Kuten rahanetsijän tapauksessa hiekkarannan luonne selviää vain etsimällä.

MIESKIN HERKISTYY MUISTOISTA

Tapani Sihvola

Minulla oli tilaisuus 1990-luvun alussa ET -lehden kirjoituskilpailun yhteydessä lukea suuri joukko Elämäni ikimuistoisin päivä -aineiston parhaita kirjoituksia. Mutta nyt kirjoituksiin palaaminen analyttisemmässä mielessä, tarkoituksena kirjoittaa niiden pohjalta tiettyyn näkökulmaan pitäytyvä raportti, toi aivan uudenlaisen lukutavan. Ennen uutta paneutumistani aineistoon koetin hahmottaa muitten laadullista tutkimusta tehneiden kirjoituksista, millaisia sukupuolten välisiä eroja he ovat löytäneet erilaisista elämäkerrallisista aineistoista. Samalla koetin myös katsoa, onko joku kiinnittänyt huomiota ikääntymisen vaikutukseen erityisesti miesten tavassa kertoa elämästään. Alussa olen lyhyesti esitellyt ”sitä tavallista tapaa” lukea miesten kertomuksia ja olen peilannut tätä aineistoa tähän perusnäkemykseen. Myöhemmin koetan löytää myös toisenlaisia tapoja tulkita ja kuunnella ikääntyvän miehen elämän kertomuksia.

Miehet tekevät – naiset kokevat

Elämäkertoihin pohjautuvissa narratiivisissa tutkimushankkeissa tulee usein esiin aika stereotyyppinen näkemys miesten tavasta kertoa elämästään. *Eläköön mies – Mieselämäkertoja* – teoksen toimittaja Mika Siimes (1994) toteaa miesten kirjoittamiin 364 elämäntarinaa tutustuttuaan:

”Miesten kirjoitusten päähenkilöt ovat yksinäisiä sankareita. Ystävyyttä elämäkertoissa ei kuvata juuri lainkaan. Rakkautta on rivien välissä, mutta rakkaiden ihmisten välistä syvää vuorovaikutusta tai ihmissuhteen kehitystä ei kuvata (s.8). ... Lähes neljänsadan tarinan joukossa on kourallinen valoisia lämpimiä elämäkertoja. Valtaosa on neutraaleja, jopa raivostuttavan ulkokohtaisia. Lopuissa on synkkä pohjavire (s.9). ... Jotkut miehet ovat lähteneet faktojen kirjaus –linjalle. He luettelevat työtehtävänsä, sairautensa, poikien moottoripyörät ja sukulaisten kuolemat. Joukossa on miehiä, jotka listaavat omistamansa autot vuosimallin tarkkuudella, mutta unohtavat kertoa lastensa syntymät (s.10).”

Hyvin samantyyppisesti on Peter Öberg kuvannut väitöskirjaansa *Livet som berättelse. Om biografi och åldrande* (1997) varten tekemiään haastatteluja. Usean tunnin elämäkertanauhoituksen aikana eläkeikäinen mieshenkilö saattoi kuvata yksityiskohtaisesti uransa vaiheet, mutta vasta lopuksi haastattelijan kysyttyä erikseen, onko vastaajalla perhettä, tämä kertoo avioliitostaan ja lapsistaan.

Myös Anni Vilkkö (1997) on tutkimusprojektinsa *Koti vanhuuden voimavarana* puitteissa vertaillut naisten ja miesten tapaa kertoa elämästään:

”Naiskirjoittajat sijoittavat itsensä kertomissaan tapahtumissa hyvin usein kotiin ja kuvaavat paljon kotiensa sisätiloja. Miehet sen sijaan liikkuvat kertomuksissaan enemmän kodin seinien ulkopuolella kuin niiden sisällä: he rakentavat ja kunnostavat koteja, mutta kertovat huomattavasti enemmän työelämän kuin kodin tapahtumista” (s. 178).

Vilkko tosin toteaa vanhuusikävaiheessa eron tasoittuvan. Esimerkiksi iäkkäiden kuvauksissa perheen yhteisistä joulunvietoista ei sukupuolten välistä eroa juurikaan ole havaittavissa.

Miesten ja naisten tapaa arvioida elämäänsä muisteluryhmissä selvitti väitöskirjassaan *Jos etsit kadonnutta aikaa* Marja Saarenheimo (1997). Hänen havaintonaan oli, että yleensä miesten ryhmässä muisteltiin paljon vähemmän kuin naisten ryhmässä. Puheenaiheet miehillä olivat myös vähemmän henkilökohtaisia liikkuen mieluummin yleisissä teemoissa kuten politiikassa, urheilussa ja säässä.

Edellä esitettyjen tutkimushavaintojen perusnäkemystä voisi kuvata sukupuolten välisellä stereotyyppialla *miehet ovat tekijöitä ja naiset kokijoita*. Tällaista näkemystä tukee myös terveystutkimus. Esimerkiksi Markku T. Hyypä (1997) on sanonut ”*Nainen potee, mies kuolee*” (s. 101). Miehiseen maailmankuvaan kuuluu Kaarlo Kramsun Ilkka-runon säkeet: ”*Ken vaivojansa vaikertaa on vaivojensa vanki, ei oikeutta maassa saa ken itse sit’ ei hanki.*”

Kun Gustaf Molander haastatteli yli 80-vuotiaita miehiä ja naisia tutkimukseensa *Askel lyhenee, maa kutsuu* (1999), hän havaitsi naisten pelkäävän dementoitumista, toisin sanoen henkisten kykyjensä, muistojen, kokemusten ja tunteidensa menetystä, kun taas miesten pelko keskittyi enemmän toimintakyvyn menetykseen ja toisten avun varaan jäämiseen. Molander tulkitsee eron johtuvan siitä, että naiset ovat enemmän sisäänpäin suuntautuneita ja siksi samaistuvat enemmän sisäiseen elämäänsä, jonka vuoksi dementia on heille suurempi uhka. Erottavana tekijänä suhteessa kuolemaan Molander havaitsi naisten pelkäävän enemmän äkillistä onnettomuudessa tapahtuvaa ”katukuolemaa”. Miehet sen sijaan eivät puhuneet ”katukuoleman pelosta”, vaan sen sijaan ”*yksineläjän kotikuolemaan liittyvästä häpeän ja kunniattoman kuoleman pelosta*” (s. 89).

Seuraavassa koetan Elämäni ikimuistoisin päivä –aineiston mieskirjoittajien tekstien pohjalta peilata stereotyyppisten näkemysten pätevyyttä ikääntyvien miesten tavassa kirjoittaa elämästään.

Kuten yleensäkin erilaisissa kirjoituskilpailuissa tai elämäkertakirjoitusten keruissa, pääosa osallistujista on naisia. Elämäni ikimuistoisin päivä -kirjoituskilpailuun osallistuneista miehiä oli noin viidesosa kirjoittajista. Tämä on ehkä hieman vähemmän kuin keskimäärin valtakunnallisissa kirjoitusten keruuhankkeissa. Työttömien tarinoita koottaessa miehiä oli yksi kolmasosa, samoin seksuaalielämäkertansa kirjoittaneista. Taide-elämyksiä koskevaan kirjoituskilpailuun osallistui miehiä vain parikymmentä prosenttia. Poikkeuksellisen paljon, noin 40%, miehiä oli Suomalaiselämää Espanjassa -kirjoituskilpailussa.

Puolet miesten tarinoista ”sotajuttuja”

Niistä 508:sta kirjoittajasta, jotka antoivat suostumuksensa tekstinsä käyttöön tutkimustarkoituksessa, 107 oli miehiä (21%). Näistä noin puolet sijoitti elämänsä ikimuistoisimman päivän sotatapahtumiin tai sota-aikaan. Vastaavasti naisten kertomuksista vain noin yksi viidesosa käsitteli sotaa.

Sotakuvausten runsaus miesten tarinoissa on aika ymmärrettävää. Suurin osa kirjoittajista on sitä ikäluokkaa, joka on osallistunut talvi- tai jatkosotaan. Joillakin kului yli viisi vuotta ”parasta nuoruutta kenttäharmaissa”. Kuten edellä Daniel Schacterin (2001) kuvaaman muistitutkimuksen

yhteydessä on todettu, on ”paras nuoruus” (ikävuodet 16 – 25) usein myös vahvimpien muistikuvien muotoutumisen aikaa, joten ikimuistoisimman päivän sijoittuminen tähän elämänjaksoon on jopa odotettavissa olevaa. Toisaalta sota, erityisesti rintamamiehen näkökulmasta, sisältää lukemattomia tilanteita, joissa oman hengen säilyminen on sattumasta, hyvästä onnesta, omasta neuvokkuudesta tai toisten avusta kiinni. Tällaisista läheltä piti tilanteista selviytyminen tuottaa usein hyvin vahvan elämäntunnon, kiitollisuuden ja joskus myös läheisten toverien menehtyessä syyllisyydenkin tunteen.

Nimimerkki ”Kersantti V.M. –16” kertoo tarinassaan *Ikimuistoinen päivä talvisodasta*, kuinka Uudenmaan rakuunarykmentti valtaa Lavajärven mottia Laatokan Karjalassa:

Siellä minäkin koin kohtaloni. Aika oli 3.3. –40. Oli avoin maasto, jossa ryömien etenimme sukset mukana jonkin matkaa. Venäläiset alkoivat meitä ampua ja siinä minä sain kiväärinluodin oikean keuhkoni läpi. Se oli kova täräys ja siinä se ikimuistettava tapaus tuli. Aivan kuin vierestä minulle selvästi sanottiin: Et sinä kuole, kyllä sinä paranet. Käsitin heti, että tämä oli luoja antama viesti, muut ei sitä olisi pystynyt antamaan. Tästä sain vahvan uskon paranemiseen.

Jatkosodan ensimmäisistä taisteluista Sallassa kirjoittaa nimimerkki ”Uula Aihki” kertomuksessaan *Tapautui Nurmitunturin maastossa elokuussa 1941*, kun lähettiryhmä koettaa juosta pakoon tunturin rinnettä vihollisen kranaattisateessa:

Sitten tuli se laaki, joka pani meidät makuulle ja peitti hiekkasateeseen. Korvista meni kuulo ja kun totesimme olevamme vielä täysissä sielun ja ruumiin voimissa, niin ponnistauduimme juoksuun kohti vihollisen jättämiä tykistön vetoon käytettyjä traktoreita niin kuin niistä olisi ollut joku suoja meille. Ihminen on sellainen tällaisessa tilanteessa, että tuntee itsensä täysin suojatuksi, kun saa päänsä piiloon.

Henkäsimme siinä traktorien suojassa ja lähetimme kiitoksen sille jumalalle, jota ilman kukaan sotilas ei voi tulla toimeen. Jälkeenpäin tavatessamme Lasse veljeni kertoi olleensa täysin varma siitä, että me kolme olisimme menettäneet henkemme tykistön suorasuuntaustulussa. Meidän aikamme ei ollut vielä tullut. Minä säilyin ehyenä sodan loppuun saakka, mutta Lasse veljeni haavoittui hyvin vakavasti Nurmitunturin loppukahinoissa.

Nimimerkki ”Savusaunan Poika” kirjoittaa, miten hän vapaaehtoisena, vanhempiensa suostumuksella lähtee kahden kaverinsa kanssa jatkosotaan ”seikkailunhalusta”. Kertomus *Pelastuin varmalta kuolemalta* saa jo otsikossakin kuvatun dramaattisen sisällön heinäkuun 14. 1944 Tali-Ihantalan puolustustaisteluista. Mittausryhmä oli etulinjassa tarkistamassa tulenjohtopesäkkeiden koordinaatteja, kun se erästä peltoaukeaa ylittäessä joutuu kranaattikeskitykseen.

Taukoamaton kranaattien räjähtely jatkui ympärillämme pitkän aikaa ja siinä jos missä lähetin tuskaiset rukoukseni Jumalalle, että Hän pelastaisi minut hengissä siitä hirveästä tilanteesta. Oli ihmeellistä kun sain kohta vastauksen rukoukseeni sisäisen äänen kehotuksena: ”Muuta paikkaa, muuta paikkaa, muuta paikkaa.....” Koulutuksessa oli luonnollisesti opetettu, ettei keskityksen aikana saa muuttaa paikkaa, koska se tietäisi melko varmaa kuolemaa. Koulutusopetuksen ja sisäisen äänen kehotuksen ristiriitaisuus vain lisäsi sisäistä tuskaani. Aina yltyvän mielettömän pelon vallassa pyysin Jumalalta, että hän antaisi edes pienen tauon siihen teräsmyrskyyn, joka riehui ympärillämme, jotta voisin muuttaa paikkaa. Hätäviestini oli mennyt perille. Sain vastauksen melko pian. Tauko tuli, joka oli vain muutaman sekunnin pituinen. Vajaan kymmenen metrin päässä oli ruohottunut maakuoppa, johon syöksyin muutamalla harppauksella. Olin vielä heittäytymässä siihen kun kranaattisade alkoi uudelleen, olin jo kuopan pohjalla turvassa sirpaleilta. Tuon raivoisan sirpalesateen aikanaan loputtua

sain kiitollisena todeta, että olin pelastunut varmalta kuolemalta vaihtaessani paikkaa. Alkuperäiseen paikkaan oli jäänyt suuntakehän jalusta, jonka puiset jalat olivat sirpaleiden säleiksi repimät.

Olen paljon pohtinut mielessäni, miksi Hän halusi pelastaa juuri minun henkeni siinä älyttömän kovassa teräsmyrskyssä niin kouriintuntuvalla tavalla. En nähnyt silloin, enkä näe vielääkään siihen muuta selitystä kuin äitini väsymättömät esirukoukset.

Kranaattikeskityksen voimaa kirjoittaja vielä kuvaa kertomalla yhden ryhmästään kaatuneen ja toisen haavoittuneen sen aikana.

Vaikeuksista voittoon

Monissa sotatarinoissa on joko uskonnollisen pelastumisselityksen ohessa tai sille vaihtoehtoisena oman urheuden, neuvokkuuden ja pärjäävyyden korostaminen – usein kaavalla vaikeuksien kautta voittoon. Kun Marja Saarenheimo (1997) vertailee miesten ja naisten tapaa kuvata elämän vaikeuksia, hän puhuu naisista, joiden oli jaksettava, koska oli pakko jaksaa ja kestättiin, koska ei ollut juuri muuta vaihtoehtoa. Hänen mielestään naisilla toimii eräänlainen ”kaikki mikä ei ole kuolemaksi, vahvistaa” –elämänfilosofia. Miesten puheessa taas Saarenheimon tutkimuksessa fyysinen jaksaminen saa varsin toisenlaisia sävyjä. Kun naiset puhuvat lähes kroonisesta rasituksesta, miehillä kyse on pikemminkin perinteisen sankaruusmallin mukainen esteiden ja uhkien kohtaaminen ja niistä voittajana selviytyminen.

Nimimerkki ”Aippi” kuvaa kaoottista perääntymistilannetta Äyräpäässä vuolaana virtaavan Vuoksen yli Neuvostoliiton suurhyökkäyksen aikana heinäkuun kuudentena 1944 tarinassaan *Yksi päivä elämästäni*:

Jokin voima nosti minut montun pohjalta ylös ja pakotti juoksemaan rantaa kohti, pieniä ”nakuja” (pienoiskranaatinheittimen ammuksen lempinimi) tippui ympärilleni juostessani alas rinnettä. Pölyä ja hiekkaa silmät sokeina. Kompastuin ”nakun” pyrstöön, mutta selvisin siitäkin, rantaan kuitenkin pääsimme. Koska olin heikko uimari, etsin jotain tukea ja löysin propsi-pöllin vatsani alle ja se tuntui kannattavankin. Elämäni epätoivoisin uintimatka alkoi... Matkallani näin monta murhenäytelmää...Käden heilautus oli merkki, en enää jaksaa... Kyllä minustakin tuntui toivottomalta, mutta lopulta kuitenkin jalat kosketti maata. Tyhjensin saappaat vedestä ja juoksin pommikuopasta toiseen päästessäni lopulta metsän suojaan, sirpaleet viheltäessä korvissani. Tarkastellessani itseäni, huomasin oikeasta ranteesta valuvan verta ja oikeasta olkapäästä vatsan yli vasempaan polveen saakka verinaarmu, siinä kaikki.

Lapin sodaksi kutsutussa jatkosodan loppuvaiheessa suomalaiset joutuivat aseleposopimuksen nojalla karkottamaan saksalaiset sotajoukot maastamme. Nimimerkki ”Kauris” kuvaa tarinassaan *Kuoleman kynnyksellä* tilannetta, jossa hän haavoittuu vakavasti mentyään saksalaisten sotilaiden miinoittamaan taloon.

Oven auettua noin kymmenen senttiä, silmiäni edessä leimahti valtava valo ja samalla kuulin hirveän pamahduksen. Tajusin menneeni ansaan. Ehdin vain ajatella, että tähän päättyi elämäni – hyvästi maailma. Jysähdyksen jälkeen kaikki oli pimeää. Kun heräsin tajuttomuuden tilasta, tilanne näytti lohduttomalta: päälläni ja ympärilläni oli suri kasa roihuen palavia hirssiä ja talon osia.

Kertoja kuvaa, kuinka hänen onnistuu kuitenkin huutaa apua, vaikkei räjähdysten vaurioittamilla korvillaan kykene kuulemaan edes omia avunhuutojaan. Ja kun muu joukkue tulee apuun, hän itse vielä komentaa yhden miehen hakemaan komppaniasta autoa päästäkseen sairaalaan.

Tavallinen peruskaava – mutta myös toisenlaisia

Edellä kuvatut esimerkit sotatarinoista edustavat tiettyä lajityyppiä, jollaisia on julkaistu tuhansittain mm. *Kansa taisteli – miehet kertovat* –lehdissä sekä lukemattomissa sotaromaaneissa ja novellikokoelmissa. Kertomukset noudattavat lähes aina vakiokaavaa: vaaran aavistus, kasvava uhka, ylivoimainen tilanne, kuoleman kosketus ja ihmeenomainen pelastuminen satumaisen tuurin, oman tilanteen hallinnan, luotettavien tovereiden tai jumalan johdatuksen ansiosta. Nämä jutut edustavat tässäkin aineistossa selvää enemmistöä, mutta niiden lisäksi on myös toisentyyppisiä hyvin herkkiäkin tarinoita. On luontokokemuksia, mm. eräs jossa sotilas seuraa lumoutuneena aamuvarhaisella teerien soidinta suon reunalla kurkien ruokaillessa muutaman kymmenen metrin päässä. On sotilaiden ohimeneviä kohtaamisia sotasairaalan hoitajien kanssa, jotka jäävät nuoren miehen mieleen ”taivaallisena kokemuksena”.

Se päivä heinäkuun –kertomuksessa nimimerkki ”Erkki Erkinpoika” kuvaa jatkosodan alkua, kun joukkoja ollaan siirtämässä Kannaksen rintamalle. Nuori sotilas lähtee luvattomalle iltalomalle Joutsenon lähistöllä majailevan tykistö patterin leiristä ja tapaa maatalon tyttären, jonka kanssa jää juttelemaan hämärtyvään kesäiltaan.

Vähitellen kai totesimme, että tuntemattomakin voivat puhella keskenään. Kun rajan suunnasta kuului tykistön vaimeaa jyminää, ryhtyi hän kyselemään sodasta. Nyt jo hymyillen hän kysyi, jäikö lähtöasemalle vaalea vai tumma tyttö itkemään. Minun täytyi selittää, että kun aamulla neljän aikaan nousimme junaan ei asemalla näkynyt ei niin yhtäkään naista. Saattajia on vain romaaneissa ja elokuvissa.

Ilta viileni. Kysyin voisimmeko siirtyä sisälle lämmittelemään.

Hän nyökkäsi. ”Voimme, mutta vain lämmittelemään.” Toistin: ”Vain lämmittelemään.”

Ulko-ovea lähestyessämme tuli mieleen Eino Leinin runon Nocturno viimeiset rivit. Aivan huomaamattani ajattelin ääneen: ”Edessäni hämäräinen tie, tuntemattomahan tupa vie”. Tulimme sisälle. Kun istuimme vastapäätä pöydän ääreen, hän kysyi hiljaisella äänellä: ”Muistatteko tuosta runosta muutakin kuin nuo loppurivit?”

Nuoret esittävät toisilleen ulkomuistista runoja ja keskustelevat runoilijoista ja heidän runoistaan.

Katsoimme toisiimme. Emmehän olleetkaan tuntemattomia. Ikivanhoja ystäviä olimme.

Kun poika havaitsee kellon lähestyvän puoltayötä hän kiirehtii lähtöään joukko-osastoonsa ja he sopivat tapaavansa kahden päivän päästä.

Koko iltana emme olleet edes toistemme kättä koskettaneet. Nyt syleilimme nopeasti ja lähdim juoksemaan majoitusalueemme suuntaan.

Kukaan ei huomaa telттаansa pujahtavaa, omaa lomaa pitänyttä tykkimiestä. Mutta haaveet myöhemmistä tapaamisista kariutuvat sodan ankaruuteen. Joukot siirtyvät rintamalle ja sovitun tapaamisen aikaan kertoja on suojakaivannossa vihollisen tykistökeskityksessä.

Ahtaassa poterossani jysähti päähäni tyrmistyttävä totuus: minähän en tiennyt edes tytön nimeä eikä hän minun nimeäni. Mikä hölmöys molemmilta, kun ei edes nimiä sanottu. Kaikki alkoi ja loppui tuohon yhteeseen kesäpäivään.

Sota-aikaan liittyvät ikimuistoiset päivät ovat pääosin sävyltään tummia, vakavia, jotkut jopa traagisia, mutta joukkoon mahtuu toki muutama valoisampi, jopa leikkisän ilkkurinen veijaritarinakin. Kuusamolainen ”Emppu” kirjoittaa *Evakkomatka* -jutussaan karjankuljetusretkestä poikki Suomen syksyllä 1944, kun Lappi evakuoitiin saksalaisjoukkojen perääntymisen tieltä.

Pudasjärven kirkonkylä oli tyhjennetty väestöstä ja kotieläimistä. Sen sijaan siellä oli saksalainen sotilasosasto asuttamassa kansakoulua siellä yöpyessämme. Rehvasimme poikakaverini kanssa oudosta karjaporukasta tyttökimmat yönseudun ratoksi. Meillä oli katottuna jo oma viihtyisä huoneisto, kun ei ollut silloin siellä asuntopulaa. Ensin lähdimme suureksi harmiksemme tyttöjen kanssa tutustumiskävelyllä kylätielle. Emme päässeet juuri alkua pitemmälle, kun siihen ilmestyi kaksi saksalaissovitasta pistoolit vyöllä. Ja niin ne vahvemman oikeudella vei ne tytöt sinne koulun kellarin päällyslatoon. Sekin oli asutettu. Kohta sieltä alkoikin kuulua musiikkia. Hetken päällistelyämme totesimme, että Herra antaa, Herra ottaa ja jätimme tapauksen omaan arvoonsa.

Sankaruutta myös siviilissä

Siviilielämään sijoittuvissa tarinoissa on kylläkin mukana osin samoja elementtejä kuin sota-ajan kuvauksissa. Ikimuistoisia tapahtumia ovat erilaisten vaikeuksien ja vastuksien kohtaamiset ja niistä onnistuneesti selviytyminen.

Nimimerkki ”Maailmankulkuri” kuvaa tarinassaan *Yksinäisen vaeltajan kertomaa*, miten hän uhmaa yksinäisellä Lapin vaelluksella luonnonvoimia oikaisemalla upottavan laajan suon yli juuri rajuilman noustessa. Siitä selvittyään vaeltaja nousee tunturinharjanteelle, jolloin uusi ukkospuuska yllättää.

Sanotaan että kovalla ukkosella on kiirehdittävä pois avoimilta ja korkeilta paikoilta. Nyt siihen ei ollut mahdollisuuden häivettäkään. Äkkiä taivas repesi – häikäisevä leimahdus, kirskuva räjähdys ja maan vavahdus samassa silmänräpäyksen murto-osassa pudottivat yksinäisen kulkijan maahan polvilleen... Ehkä se oli vain luonnon muistutus ja varoitus vaeltajalle, joka oli rohjennut uhmata sen voimia...

Yksinäinen vaeltaja voi, kuljettuaan kymmenissä maailman metropoleissa kaikissa maanosissa, äärimmäisestä kontrastista huolimatta yhtyä V.A. Koskenniemen ajatukseen: ”Sen on maailma kapea ja kaita, ken ei tunne tiettömiä maita”.

Yksinäisen vaeltajan tarinaan rinnastuu nimimerkki ”Tummanvaalean” kuvaus maratonjuoksustaan New Yorkissa. Luonnonvoimien sijaan vastuksena on kova asfaltti ja juoksumatkan varrella olevat seitsemän siltaa.

Ihmistä ei ole suunniteltu mäkiä juoksemaan. Ei niitä New Yorkissa olekaan. Sen sijaan siellä on siltoja, mikä on sama asia. Silloille noustaen ja vielä pahempaa niiltä laskeudutaan...

Väsymys ryysti, raasti, riisti ja rempoi. Loppuvatko paukut-juoksu-elämä? Juuri tässä järjestyksessä. Miten nöyryytys lyyhistääkään. Tuntee sananmukaisesti luhistuvansa juoksunsa juureen. Kuin ikään osa nilkasta uppoaisi asfalttirämeeseen: molemmista jaloista jokaisella askeltamalla. Pian kammoksuu vajoavansa puoleen sääreen. Lopulta reuhtoo polviensa myöten uupumuksen suossa.

Ja kun maaliviiva on saavutettu: täyttymys, pelastus, päätepiste. Parasta kaikessa: hekumallinen vajoaminen kylpyammeen tulikuumaan veteen. Ryppyinen rusina taivaallisessa nektarissa...Kylpy kestää ja kestää; autuus vanuu ja vanuu. Olo on kuin hillopurkissa. Viis siitä, että seuraavan aamun rappuset on kavuttava alas. Takaperin. Väliäkö sillä, että lihakset kuumottivat ja paikkoja jomotti. Paluulennon jokainen pilvenlonka ja lonkien väli rusenteli pakaroita. Eikö yhtä ainoata ahdistamatonta asentoa avaruudessa! Tuli arkea tuvan täydeltä. Tulloon. Minä tein sen, minä tein sen: Juoksin New Yorkin maratonin.

Miehen kunnia – pärjätä itse

Matti Kortteisen teoksessa *Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona* (1992) piirtyy kuva suomalaisesta miehestä selviytyjänä, joka omalla yrittämisellään suoriutuu kovimmistakin paikoista. On kuin Ehrensvärdin sanat Suomenlinnan kuninkaanportin pielessä ("Jälkimaailma seiso täällä omalla pohjallasi äläkä luota vieraan apuun!") olisi tarkoitettu jokaiselle miehelle henkilökohtaiseksi selviytymisohjeeksi. Tai kuten Juha Siltala sanoo teoksessaan *Miehen kunnia* (1994): "*Kukaan ei neuvo maailman toimintasääntöjä, vaan ne täytyy löytää itse*" (s. 116). Siltala analysoi psykodynaamisesta näkökulmasta tasa-arvoasiain neuvottelukunnan vuonna 1993 järjestämän miesten omaelämäkertakilpailun 55 osanottajan kirjoituksia. Hän toteaa aineistonsa olevan valikoitunutta. Kirjoituskilpaan osallistuneet ovat olleet jonkin kriisin läpikäyneitä, mutta kirjoittamisellaan ahdistustaan purkamaan kykeneviä miehiä. Eräs kirjoittajista toteaa kirjoitusprosessin tuloksena olevan: "*Ilo, tuska, kärsimys saavat uuden laimeamman sisällön – niin on parempi*" (s.14).

Siltalan (emt.) mukaan hänen analysoimansa selviytymistarinat kertovat, miten vaikeaa on tulla mieheksi ja toimia miehenä huonoin lapsuuden eväin ristiriitaisten kulttuuri-ideaalien ja taloudellisen kilpailun paineessa. Siltala kärjistää ajassamme vallitsevaa sukupuolten aseman erilaisuutta toteamalla:

"Naiset voivat jo ottaa etäisyyttä uhrifeminismistä, koska uhrin asema on jo tunnistettu. Miehet eivät voi löytää oikeita vahvuuksiaan elämättä jatkuvasti heikkouksiensa kanssa. Suomalaiset miehet ovat jo antaneet tarpeeksi näyttöjä sisustaan ja suorituskyvystään, joten älköön sitä enää heiltä vaadittako" (s.15).

Verratessaan aineistonsa eri-ikäisiä miehiä Siltala päätyy havaintoon, että vanhemmilla miehillä näyttäisi eheytyminen ja ahdistuksen sitominen jo tapahtuneen. Eräs vanhemmista kertojista kuvaa elämänsä olleen "*koskia tai tasaisesti soljuvaa viihde-elokuvaa*" (s.14).

Työ miehen kunniana

Suomalainen selviytymiskokemus on usein jopa irrationaalista – vaikka harmaan kiven läpi menemistä. Miehille elämä näyttäytyy projektina, jossa pusketaan vaikka henki menisi. Naisten katsotaan perinteisesti joskin paradoksaalisesti lunastaneen itsenäisen asemansa uhrautumalla toisille. Kumpikin selviytymistapa tähtää riippumattomuuteen. Se joka on lunastanut asemansa voi pitää kiinni oikeuksistaan muita vastaan, sanoo Siltala. Siksi haasteisiin vastataan, vaikka sydän pettäisi ja kuolo korjaisi – parempi orjan elämää on kuolo hirsipuussa. Arvohierarkiassa alaportaalille jääminen uhkaa omaa miehisyttä.

Erityisesti vanhassa suomalaisessa maaseutuyhteisössä kova työ on ollut elämän ehto. ”*Ahkeruus kovankin onnen voittaa*” on Saarijärven Paavon aikaan ollut hengissäpysymisen turvaava uskomus. Luterilaiseen kulttuuriin on syvään juurtunut työeetos, jossa otsansa hiessä leipänsä ansaitseminen ei ole pelkästään rangaistus vaan tiettyyn mittaan masokistinen palkinto: ”*Kärssi, kärssi – kirkkaampi on kruunu!*” Siltala (emt.) sanoo mieselämäkertojen pohjalta:

”Työetoksella alistetaan hallittavaan muotoon paitsi vihamielinen ulkomaailma myös tunteet, joita muuten on vaikea tunnistaa ja käsitellä. Miehen kriisinratkaisutapa on pako työhön tai alkoholiin” (s.149).

Työ miehen kunnian lähteenä tulee esiin varsin monissa miesten Ikimuistoisin päivä –kirjoituksissa, vaikkakaan työelämä ja työikä sinällään eivät kovin suurta sijaa saa kaikista kirjoituskilpailuun lähetetyistä tarinoista. Lapsuusiän tarinoissa kerrotaan vanhempien työnteosta ja oma aikuistuminen peilautuu toiveeseen kelvata miesten töihin. Nimimerkki ”Heinä mies” kuvaa kertomuksessaan *Tärkeä heinäpäivä*, kun hän 13-vuotiaana on lähdessä isänsä kanssa kaupunkiin asioille 1930-luvun hämäläisessä maalaispitäjässä. Ison naapuritalon isäntä tulee heitä puhuttelemaan:

- Onko miähet menosa kaupunkiin, vai kui?
 - Aattelin pojiaan kans käyrä, kun on niin komia ilmakin.
 - On kyllä kommee ilma ja hyvä heinäpouta, sanoo isäntä ja jatkaa: Mulla olis tuossa iso vainio luakoo; aattelin vähän tulla pyytään tota poikaa haravakonetta aijaan , kun et sää, Jussi, kumminkaan itte kerkii.
 - Yritän olla hyvin rauhallinen – innostuksestani huolimatta – vaikka selvästi tunnen kuinka poskia kuumottaa, ja ainakin luulen niihin nousseen ylimääräistä punaa...
 - En määh kerkiä. Mutta kyllämar Kauko haravoitteen saa tulla, ja kyllä se jo heiniä kärvällekin saa, jos vaan tarttee. Vai mitä sää itte aattelet?
 - Kyllä kai – urahdan, tuskin kuuluvasti.
 - Siinä on vaan semmonen yks mutta, kun meitillä ei oo kun toi pruuni kotona, kun valakka on tuala Mäkeläsä. Toi pruuni on vähän semmonen hättäinen, että uskaltaako nuorimiäs sitä ajjaa, juttelee isäntä vähän taitoani epäroiden.
 - Ei sunkan sen väljä oo, minkä värinen se hevonen on; kylämar se pruunikin haravakonetta vettää...
- Sinä helteisenä heinäkuun päivänä alkoi minun työsarkani – sellainen, josta oikein palkkaakin maksettiin... Työ joutui ja ehdin vielä välillä nostella heiniä kärvällekin, niin kuin isä jo ehti isännälle esittääkin.*

Työhön sitoutumisen ja työporukan vaatiman solidaarisuuden ristiriita tulee vahvana esiin nimimerkki ”Kolmion” kertomuksesta *Turpiin kommunisteja*. Kesällä 1945 helsinkiläisillä työpaikoilla organisoidaan mielenosoitusmarseja, joilla painostettiin hallitusta aloittamaan sotasyllisyysoikeudenkäynnit. Pasilan VR:n kattilapajalla kaksi nuorta tekniseen oppilaitokseen pyrkivää harjoittelijaa joutuu vastakkain kommunistien johtaman ay-porukan kanssa. Kun pojat kieltäytyvät lähtemästä työajalla eduskuntatalolle mielenosoitukseen ja jäävät ainoina työntekijöinä hakkaamaan kattilakiveä höyrypannuista, kutsuu luottamusmies seuraavana päivänä työmaakokouksen koolle ja syyttää heitä työläisten laillisen mielenosoituksen törkeästä häiritsemisestä ja vaatii rangaistusta. Joku kattilasepistä toteaa,

että onhan pojilla oikeus mielipiteeseensä, mutta meitillä on myös oikeus päättää keiden kanssa työtä tehdään.
Ajatus jäi ilmaan kun pilli soi ja ruokatunti päättyi. Kokousta päätettiin jatkaa seuraavana päivänä. Harkitsin ottaa rokulia, mutta sisu ei antanut myöten. Kotona en puhunut asiasta halaistua sanaa. Isällä ja äidillä oli huolia tarpeeksi, kun evakkoperheelle piti saada asunto.

Puhuin kaverilleni Reiskalle. Hän uhosi, että turpiin kommunisteja. Reiska oli reservin vänrikki ja kaukopartion johtaja. Yritin selittää, että konepajan päällikkö ei sormiaan nosta, jos ne kieltäytyvät tekemästä työtä meidän kanssa.

Olin noihin aikoihin 21-vuotias ja työasioissa melkein kakara. Ensimmäistä kertaa elämässäni jouduin vastakkain työläisten joukkovoiman kanssa. Olinhan minä pelännyt sodassa, nyt pelkäsin menettäväni työpaikkani.

Seuraavana päivänä kokous jatkui ruokailun jälkeen. Asian päälle oli nukuttu kaksi yötä ja osanottajia oli vähänlaisesti. Koulupojat olivat saaneet terveellisen muistutuksen tovereitten voimasta. Palattiin vanhaan päiväjärjestykseen.

Kotini on linnakkeeni

Juha Siltala (emt.) kuvaa suomalaisten pyrkimystä vapautua kuristavasta riippuvuudesta omaan tilaan suorastaan paatokselliseksi. Oman reviirin saavuttaminen työelämässä nivoutuu yhteen asumisuran kanssa, joka johtaa toisen nurkista omien seinien ja parhaassa tapauksessa oman pihankin suojaan. Omien seinien omistaminen merkitsee persoonallisuuden rajojen vakiinnuttamista suhteessa toisiin: kotini on linnakkeeni. Oma koti todistaa omasta pysyvyydestä maailman myllerryksessä. Siltalan mukaan omistusasumista ei voikaan pitää pelkkänä talonpoikaisen itsellisyyden jäänteinä, joka vain tarpeettomana painolastina hidastaa nykyaikana työvoiman liikkuvuutta. Se on päinvastoin modernin loputtoman liikkuvuuden vaatimuksen synnyttämä henkinen tasapainotuspyrkimys. Kun omia rajojaan ei tarvitse turvallisessa ympäristössä alati vartioida, syntyy vapauden tunne. ”*Samana pysyvä koti jatkaa siitä, mihin hyvät lapsuuskokemukset päättyivät, kun se vahvistaa uskoa olemisen jatkuvuuteen omien vaihtuvien mielialojen ulkopuolella*”, kirjoittaa Siltala (s.163).

Siltalan analysoimissa miesten elämäntarinoissa asumisuraa luo perhe kokonaisuudessaan, mutta kodin rakentaminen tai maksaminen on silti ennen muuta miehen selviytymistarina. Kyse on samalla kertaa perheen säädyn nostamisesta ja miehen ryhdistymisestä pitkäjännitteiseksi aikuiseksi. Perheellisen vastuun ottaminen on keskimäärin suurin muutos miehen elämässä: ”*nuorukainen muuttuu viikonloppujuhlijasta käveleväksi vaipanvaihtajaksi ja aikuistuu omaan kortteeriin*”, kuten eräs Siltalan kertojista sanoo (s.165).

Edellä on jo kerrottu Ikimuistoisin päivä –aineistossa olevasta kuvauksesta *Oman talon rakentaminen*, miten 26-vuotiaan nuoren miehen pääsy perheineen ikiomaan asuntoon on elämän suurin kohokohta. Kertoja kuvasi lapsuuttaan elämäksi yhteiskunnan pohjakerroksessa, loisiväkenä, jotka asuivat toisten nurkissa muuttaen alinomaa paikasta toiseen. Oman kodin ja itsenäisen reviirin arvoa nostivat vielä se, että talo oli omin käsin rakennettu, jossa siis yhtyi miehen kunnia sekä työn että kodin kautta. Vastaavia tarinoita on koko aineistossa useita, mutta erityisen vahvoina ne ilmenevät miesten kertomina.

Kertomuksessa *Muuttopäivä* nimimerkki ”Jussi 21” kuvaa 1940-luvun Helsingin asuntopulaa ja nuorenparin ehdinkoa alivuokralaisasunnossa, jossa ei saanut keittää eikä säilyttää ruokatarvikeita. Kun opintojaan aloitteleva köyhä pariskunta tuttavankauppaa saa vuokrasopimuksen keittiön, huoneen ja makuualkovin asuntoon, he ryhtyvät muuttopuuhaan välittömästi lainaamalla torikauppiiaan kärryt, jotka ovat sunnuntaina vapaana.

Kärryille mahtui maallinen omaisuutemme ja lisäksi silakkanelikko, jonka ostimme evääksi torikauppiaalta. Yhdessä ylämäkeä lykimme rattaita sekä elimme tunnin Helsingin liikenteessä. Tuo taipale – suruineen ja iloineen – kuvaa koko nelikymmenvuotisen avioni vaiheita. Usein olen siitä muutosta nähnyt unta. Ehkä koskaan en avioni aikana tuntenut olevani enemmän rinnakkain vaimoni kanssa kuin silloin kärryjä työntäessäni.

Perille päästyä kätemme jotenkin herpautuivat, kärryt keikahtivat ja silakkanelikko lensi piha-asvaltille. Ei silloin ollut vara tuhlata ruokaa, silakat poimittiin tarkoin talteen... Kyllä ne huuhdeltuna ravinnoksi kelpasivat...

Suloista oli mennä nukkumaan ensimmäisessä varsinaisessa asunnossamme. Syleilyjä emme varmaan jaksaneet, olimme muutosta väsyneet. Mutta kaksi lasta meille syntyi siinä asunnossa, vaikka se oli vain tilapäisellä vuokrasopimuksella.

Miesten kipupisteet

Roos ja Peltonen (1994) ovat satoja suomalaisia miestarinoita luettuaan tiivistäneet miesten ongelmien peruspiirteet seuraavasti:

- heikko itsetunto, koetut epäoikeudenmukaisuudet koulussa, armeijassa, työssä;
- yksinäisyys, kommunikaatiokyvyttömyys, ihmissuhdevaikeudet, ujous;
- ongelmalliset naissuhteet, parisuhteen etäisyys ja mykkyys;
- vaikeudet isän kanssa, isäsuhde keskeinen, positiiviset muistot harvinaisia;
- herkkyys negatiivisissa asioissa, tunteellisuus liittyy vastoinkäymisiin;
- ankara työmoraali;
- menetettyjen tilaisuuksien pohtiminen;
- kateus;
- ei anteeksiantoa eikä sovitusta itseään kohtaan;
- viinan ahdistus.

Tietyllä tavalla pääosa Roosin ja Peltosen (1994) luettelemista miehen ongelmista kiertyy siihen, että mies on juuttunut keskenkasvuuteen, jäänyt ikuisiksi pojaksi, joka ei osaa eikä ehkä haluakaan kasvaa vastuulliseksi aikuiseksi.

Äitisuhteen ongelmat

Aikuiseksi kasvun esteenä voi myös olla emotionaalinen takertuminen varhaislapsuuden äitisuhteeseen, kuten psykoanalyyttisistä tulkintansa ammentavat miestutkijat sanovat. Erityisesti jo edellä siteerattu Siltalan teos *Miehen kunnia* (1994), jonka alaotsikkona on Modernin miehen taistelu häpeää vastaan, on paljon oivalluksia antavaa luettavaa tässä mielessä. Siltalan mukaan mies elää kunnian ja häpeän jatkuvassa ristipaineessa. Kunniaa olisi hallita omaa elämäänsä (ja maailmaa), häpeää on tunnustaa oma riippuvuutensa ja palata äidin helmoihin.

Ikimuistoisin päivä –aineiston mieskirjoittajista vain harvat käsittelevät äitisuhdettaan tai äidin roolia perheessä. Lapsuudenkuvauksista tulee välähdyksinä vahvan, hyvän äidin kuva. Nuoren aikuisen kuvauksissa tulee myös dominoivan, ankaran tai vaativan äidin hahmoja, joiden auktoriteettiin myös

nuoren miehen on taivuttava. Esimerkiksi tarinassa *Häät kaamoksen keskellä* nyt yli seitsenkymmeninen mies kertoo, kuinka hän menee morsiamineen kertomaan äidilleen aikomuksesta mennä avioon:

Kun äitini kuuli ajatuksestamme mennä naimisiin, niin ei tullut kuuloonkaan meidän ajatuksemme noin vain käydä "vihkaisemassa".

- *Ei tok, hän sanoi. Katsoi sitten tutkiskellen morsianta.*
- *Paitsi tietenniin, jos teille on tullunna kiire.*
- *Ei ou tullunna, vastasin ädilleni naurahtaen.*
- *No sitten, järjestetään tähän kaamokseen aevan oikeet häät, van ei pietä tulenpalavaa kiirettä.*

Toinen äidin auktoriteettia korostava juttu on *Elämäni vaikein tehtävä*, jossa perheen vanhaan, pahansisuiseen ja tappelemaan kollikissaan kyllästynyt äiti määrää sodassa olleen aikamiespojan pikkuveljensä kanssa hukuttamaan kissan mereen.

Isäni oli kasvattanut meidät pojat siihen, että naisia tulee kunnioittaa ja kotonamme äidin sana oli laki.

Pojat vievät kissan juuttisäkissä rantaan sitovat säkin suun ja heittävät sen mereen. Pahoilla mielin ja raskain askelin pojat palaavat kotiin.

Kotipihaan tultuamme meitä odotti jymy-yllätys. Mirri tuo meidän Jatsi, jota olimme olleet upottamassa istui talon portailla koko komeudessaan tosin litimärkänä ja nuoli itseään. Meidät pahantekijät nähdessään se loikkasi pensaikkoon. Parasta olisi ollut meidän veljestenkin tehdä samoin, niin kovat nuhteet saimme äidiltämme.

Jari Tervon romaanin *Poliisin poika* (1993) päähenkilönä on huonosti pärjäävä pikkurikollinen Trampas, joka yleensä onnistuu terävällä kielellään siirtämään oman huonommuudentuntonsa keskustelukumppaniinsa. Kun vanha äiti kerran haluaa Trampasta julkisella paikalla, tämän valtaa huoli toisten katseista:

"Minä pelkään, että maailman ihmiset kokoontuvat lähitalojen ikkunoihin, ovensuihin ja katoille katsomaan miten äiti minua haluaa, autot pysähtyvät ja parkkeeraavat, nuoret yritteliäät miehet myyvät paikoitustilaa kolmenkymppin maksua vastaan, Parmesan rakentaa kevytmetallisen helposti liikuteltavan katsomon, poika kulkee jäätelöä ja limsaa kauppaamassa, taivaalla lentää helikopteri josta kymmenen uutisten mies kuvaa tapahtumat illalla televisiossa lähetettäväksi, niin että myös maailman liikuntakyvyttömät näkevät tapahtuman ja radiossa kerrotaan joka tasatunti sokeille, jos äiti kauemmin haluaa, työt jäävät maailmassa tekemättä, aavikoituminen vauhdittuu ja nälänhädät raivoavat" (ss.153-154)

Äitisuhteen mahdollisuudet

Toisenlaisen näkökulman äitisuhteeseen tarjoaa Henrik Tikkanen. Kirjailija Henrik Tikkanen esiintyi 1981 Eläkeläisten kulttuuriviikolla Kuntokalliassa. Hän oli sekä viikon taiteilija että eräs pääluennoitsijoista. Lähes kolmesataahenkisen yleisön edessä Tikkanen kertoi suhteesta äitiinsä, jota

hän oli omaelämäkerrallisessa katusarjassaan, *Kulosaarentie 8, Majavatie 11, Mariankatu 26 ja Yrjönkatu* hyvin satuttavasti kuvannut.

Ensimmäisissä kirjoissa äidistä annetaan hyvin kielteinen jopa vastenmielinen kuva. Tikkanen ei näe hänessä mitään hyvää. Viimeisessä kirjassaan hän palaa arvioimaan äitiään täysin uudessa valossa. Vasta täytettyään viisikymmentävuotta Tikkanen kertoo ymmärtäneensä äitiään.

Naisena ollaan - mieheksi tullaan

Suhde äitiin symboloi myös miesten suhdetta naisiin yleisemminkin. Freud katsoi aikoinaan peniska-teusteoriaa luodessaan, että pikkutyöllä on voitettavanaan enemmän esteitä kuin pojalla. Freudin mukaan maskuliinisuus on kummallakin sukupuolella alkuperäinen ja luonnollinen sukupuoli-identiteetin muoto.

Nykytutkijat, niin miehet kuin naisetkin (esim. Elisabeth Badinter 1993), ovat kuitenkin jyrkästi eri mieltä. Biologiselta perustaltaan ihminen varhaisessa sikiövaiheessaan näyttää olevan feminiini. Vasta XY-kromosomin laukaisemien hormonaalisten ärsykkeiden vaikutuksesta sikiö alkaa eriytyä pojaksi.

Näyttäisi olevan, ei vain geneettisellä ja biologisella vaan myös psykologisella, sosiaalisella ja kulttuurisella tasollakin, että naisena ollaan, mutta mieheksi tullaan.

Miesidentiteetin perusta: älä ole nainen

Psykoanalytikit puhuvat siitä miten äidin ja tyttären varhainen suhde tukee ja edistää tytön identiteetin tunnetta, mutta pojan on kaikin voimin yritettävä mitätöidä nämä feminiiniset yllykkeet. Yhteiskuntien yleensä miehisiin pitämä käyttäytyminen onkin valtaosin puolustuksellista, se sisältää kaiken naisellisen - kuten hellyyden, passiivisuuden ja toisiin kohdistuvan huolenpidon osoittamisen pelkoa. Näistä peloista psykiatri Robert Stoller on johtanut perusmiehiset asenteet (ks. Siltala 1994, 263):

"Olla karkea, suurisuinen ja sotaisa, kohdella naisia huonosti ja fetisseinä; hakea vain miesten toveruutta mutta kuitenkin inhota homoseksuaalisuutta; puhua rumasti; kieltäytyä naisten töistä. Miehen ensimmäinen käsky kuuluu: älä ole nainen."

Knapsuus - akkamaisuus

Mikael Niemi (2001) on maailmanlaajuista suosiota saavuttaneessa kirjassaan *Popu-läärimusiikkia Vittulajänkältä* kuvannut miten tornionlaaksoisen miehen rooli perustuu vain yhteen asiaan. Siihen, ettei ole "knapsu". Knapsu on meänkieltä ja tarkoittaa akkamaista, siis jotain sellaista, mitä yleensä vain naiset tekevät. Se kuulostaa yksinkertaiselta ja itsestään selvältä, mutta kaiken tekevät monimutkaiseksi kymmenet erilaiset erikoissäännöt.

"Tietyt askareet ovat perusluonteeltaan knapsuja, eli niitä on miesten syytä välttää. Siihen ryhmään kuuluvat verhojen vaihtaminen, neulominen, matonkudonta, käsin lypsäminen, kukkien kastelu ynnä muu sellainen. Toiset askareet ovat yhtäläillä"

ehdottoman miehisiä, kuten puiden kaataminen, hirven metsästys, salvominen, tukinuitto ja tansseissa tappeleminen. Maailma on kautta aikojen ollut kahtia jakautunut, kaikki ovat tienneet, missä mennään.

Mutta sitten siirryttiin sosiaaliseen ja taloudelliseen hyvinvointiin. Ja yhtäkkiä syntyi satoja uusia askareita ja tehtäviä, jotka sekoittivat käsitteitä. Koska käsite knapsu on kehittynyt kansan syvissä riveissä vuosisataisten, alitajuisten prosessien tuloksena, eivät sen määritelmät aina ole pysyneet perässä. Joitakin tiettyjä alueita lukuun ottamatta. Moottorit ovat esimerkiksi miehisiä. Polttoainekäyttöiset moottorit ovat miehisiä kuin sähkökäyttöiset. Autot, moottorikelkat ja moottorisahat eivät siis ole knapsuja.

Mutta voiko mies ommella ompelukoneella? Vispata kermaa sähkövatkaimella? Lypsää lehmää lypsykoneella? Tai tyhjentää astioita astianpesukoneesta? Voiko tosimies imuroida autonsa ja silti säilyttää kasvonsa?

Jotkut uutuudet ovat vielä hankalampia. Onko esimerkiksi kevytlevitteen syöminen knapsua? Tai se, että käyttää auton sisätilanlämmittintä? Tai ostaa hiusgeeliä? Meditoi? Ui sukellusnaamari kasvoillaan? Käyttää laastaria? Tai että kerää koirankakkaa muovipussiin?

Niinkin mitätön asia kuin se, että pani punaisen pipon päähänsä, saattoi olla liikaa. Sen tehtyään saattoi lipsahdella useaksi viikoksi knapsukategoriaan ja joutua tappelemaan ja riehumaan ja suorittamaan kuolemaahalveksivia rituaaleja, ennen kuin hitaasti pääsi kohoamaan ylös syvästä knapsusuosta.” (Ss. 229-230.)

Ikimuistoisin päivä –kirjoituskilpailussa tuli kunnian ja häpeän kamppailu tai meänkielellä ilmaisten knapsuuden vastenmielisen leiman saamisen pelko oivallisesti esiin nimimerkki ”Ukko Harnaaparran” kertomuksessa *Vanhan valokuvan tarina*. Mikkelin kaupungin satavuotisjuhlat 1938 huipentuivat presidentti Kyösti Kallion vierailuun. Tuolloin kymmenvuotias kertoja on ensin päivällä vastaanottamassa muiden kansakoululaisten kanssa presidenttiä kunniakujassa rautatieasemalta kaupungintalolle.

Minulla oli tietysti presidentistä oma käsitykseni, niinpä muistan pettyneeni nähdessäni, miten pieni mies hän oli. Presidentinhän kuuluu olla suuri ja komea.

Kiiruhdin suoraan kotiin ihmettä kertomaan. Sinne oli tullut perhetuttavamme, sairaanhoitaja neiti L. Vanhapiika kuten olin kuullut sanottavan. Eli entinen piika, niin ymmärsin. Vieraalla oli suuri kukkalaite mukanaan ja hän pyysi, että minä veisin kukat presidentille kaupungintalon päivällistilaisuuteen. Minun pitäisi sanoa, että ne ovat Mikkelin pieniltä pojilta. Luonnollisesti kieltäydyin. Miksi minä, kymmenvuotias?

Alkoi kova suostuttelu, aivopesuksi kai sitä sanottaisiin. Vastarintani alkoi murtua siinä vaiheessa, kun isäni sanoi, että eihän se ole kuin tavallinen maanviljelijä, olethan sinä noita maaisäntiä ennekin morjestanut. Lopullisesti asian ratkaisi neiti L:n lupaamat kaksi markkaa, se oli silloin suuri raha.

Mitään suurempia valmisteluja ei lähtöni vaatinut, olihan minulla vielä pyhäpuku ylläni. Perillä meinasi sitten mennä pupu pöksyyn. Valtavan suuri sali, pöytärivejä toisensa jälkeen, pöydissä juhlapukuinen juhlayleisö, ja mikä kauheinta, presidentti itse siellä kaukana, kaukana salin perällä. Onnekseni siellä oli eräs ystävällinen nainen, lienee ollut joku juhlamenojen ohjaaja, joka lähti minua saattamaan. Perillä hän kertoi presidentille asiani, ja niin minä sain ojentaa kukkakimppuni. Muistin myöskin sanoa, että ne olivat Mikkelin pieniltä pojilta. Lieneekö presidentti ollut huonokuuloinen, kun hän kysyi: Keneltä? Sanoin sen tietysti uudelleen. Sen jälkeen presidentti ojensi kätensä, kiitti ja taputtipa vielä pääläelleni. Minua! Isoa miestä! Olisin halunnut vajota maan alle. Hyvä, etteivät kaverit olleet näkemässä. Jotenkin sieltä kuitenkin selvisin pois ja kotiin.

Seuraavana päivänä kertoja joutuu johtajaopettajan puhutteluun, jossa hän saa tehdä selkoa kukkapuskan tarinasta ja sairaanhoitajan osuudesta siihen:

entistä piikuuttaa en kuitenkaan muista erityisemmin painottaneeni. Kerroin, että olin aluksi vastustanut koko hanketta, mutta että minut kahdella markalla lahjottiin. Opettajani näytti tyytyneen kertomukseeni.

Viikon kuluttua kertoja kutsutaan maaherran puheille ja mennessään äitinsä kanssa lääninkansliaan hänelle annetaan presidentin omituskirjoituksin varustettu valokuva ja kiitokset kukkatervehdyksestä.

Totuus ja koko totuus

Edellä esitetyn todistusaineiston nojalla näyttäisi siltä, että stereotypiat pitävät paikkansa. On totta, että monista Ikimuistoisin päivä -kirjoituskilpailuun osallistuneiden miesten tarinoista saa vahvistusta kuva yksinäisestä sankarista, sisukkaasta puurtajasta, oman onnensa sepästä, tekemisistään kunniaa ja mainetta kaipaavasta, mutta toisaalta häpeänsä ja ahdistuksensa kanssa kamppailevasta miehestä. Se on yksi totuus, mutta ei missään tapauksessa koko totuus. Sellaisen kuvan saa tietyllä luetavalla, tietyllä juttujen ja sitaattien valikoinnilla. On suuri houkutus ottaa annettuna tällainen näkemys suomalaisesta miehestä. Ja varmaan monien kirjoittajien kynää (kirjoituskonetta, tietokonetta) on ohjannut tämä stereotypia. Tätä mieheltä odotetaan. Mutta tässäkin aineistossa on runsaasti vaihtoehtoisia näkökulmia miehuuteen.

Elämäni ikimuistoisin päivä -kirjoituskilpailun voitti isän kertomus *Onnellinen päivä* ensimmäisen lapsen syntymästä. Se tosin oli ainoa miehen kuvaus lapsen syntymästä, joten ei sillä kovin suurta tilastollista todistusvoimaa ole. Mutta laadullisesti se avaa näkökulman toisenlaisiin mieskuviin:

Itkin ihanasta onnentunteesta. Halusin huutaa koko maailmalle: Olen isä, isä, isä...

Alan Watts kirjoittaa teoksessaan *Zen* (2002), että muistot ja menneet tapahtumat, jotka muodostavat ihmisen historiallisen ykseyden, ovat vain valikoima. ”*Tosiasiallisesta tapahtumien ja kokemusten loputtomuudesta on muutama poimittu - abstrahoitu – merkityksellisinä. Ja tämän merkityksellisyden ovat tietenkin määränneet sovinnaiset mittapuut*” (s. 23). Mikä ihmisten elämässä abstrahoituu tällaiseksi huippukokemukseksi? Sovinnaisuus ohjaa miehiä valitsemaan kokemusvarastonsa moninaisuudesta tavallisimmin sotaan ja sankaruuteen, työhön ja tuloksellisuuteen, kilpailuun ja voittamiseen liittyviä elämyksiä, vaikka muitakin mahdollisuuksia olisi. Toisaalta myös tutkijat, tiedotusvälineet ja lukijatkin tekevät omaa valintaansa ja tulkintaansa, joka on yleensä omiaan vahvistamaan sovinnaista abstrahointia.

Tutkijoilla on käytössään ”Prokrusteen vuode”: jos aineiston jokin osa ei sovi sapluunaan, sen voi leikata pois. Jos taas jokin osa on liian vähäinen, sitä voi paisuttaa ja venyttää niin, että vuode on sopiva. Tutkijoilla on myös mahdollisuus tyylikeinoin, korostuksin, viittauksin ja tulkinnoin tehdä omista näkemyksistään ja ideaalityypeistään uskottavampia, houkuttavampia ja pätevemmän tuntuksia kuin kilpailevat vaihtoehdot.

Iän myötä herkistyminen

Eräs sovinnainen käsitys miesten tunne-elämästä on, että iän myötä mies herkistyy. Pohjalaisilla on erityinen ilmaisukin vanhojen miesten omista muistoistaan tai muutoin emotionaalisesti vahvojen

tilanteiden aiheuttamasta liikutuksesta: ”vanhat ne tyrskähtellöö”. Marokkolaisilla on kansantaru, joka kuvastaa samaa asiaa: ”Pienet tytöt syntyvät sadan enkelin ympäröiminä ja pienet pojat sadan pirun. Joka vuosi enkeli ja piru vaihtavat paikkaa, niin että satavuotiasta miestä ympäröi sata enkeliä ja naista sata pirua.” Ikimuistoisin päivä -kirjoituskilpailussa on useita vanhojen miesten hyvin herkästi kuvaamia lapsuuden muistoja samoin kuin kihlaus- ja hääkuvauksia.

Esimerkiksi nimimerkki ”Ukko” kuvaa tarinassaan *Häät kaamoksen keskellä* Korinttolaiskirjeen sitaatein vahvistettuna niukoissa oloissa vietetyt karun kauniit häät. ”Ukko” päättää tarinansa:

Lähes puoli vuosisataa on yhdessä soudettu ja huovattu. 45-vuotishääpäivänä olin ostanut vaimolleni ruusuja ja pistänyt niiden matkaan pienen runon tapaisen. Ennen kukkien ojentamista otin kuitenkin sepustuksen pois. Ujouttako lienee? Nyt kuitenkin rohkaisen mieleni ja pistän sen tähän loppukaneetiksi:

*Aika tuo lahjomaton olkoon suopea.
Lahjoittakoon terveyttä ja iloa ympärillesi.
Paistakoon iltapäivän aurinko lämpimästi!
Kiitos näistä vuosista!*

Voi vain kysyä, onko herkistyminen ikään sinänsä liittyvä ilmiö, vai onko näillä kirjoittajilla ollut herkkyys ihmissuhteissaan, luonnon kauneuden edessä, taiteen, musiikin ja kirjallisuuden suhteen tai henkisten ja hengellisten asioiden äärellä olemassa aina – iästä riippumatta. Ja olisiko se myös karskeilla, ”vähemmän knapsuilla” miehillä, mutta kätkeytyä, pidäteltyä, muilta ja ehkä osin itseltäänkin salattuna.

Nimimerkki ”Onnellinen, 73” kuvaa yksinäistä viikonloppua 18-vuotiaana erämaajärven rannalla Kainuussa:

Heräsin lavitsalla makeasti nukutun yön jälkeen. Kello oli vasta viisi. Astelin raikkaassa aamuilmassa järven rantaan. Istuin rantakivelle. Katselin pitkän aikaa edessäni olevaa, huikaisevaa luonnon kauneutta. Ja silloin se tapahtui.

Kuulin kuinka takanani tuuli alkoi soittaa korven urkuja. Aallon tavoin tuulenpuuska puhalsi puissa ja lähestyi minua siinä rannalla. Yhtäkkiä se oli kohdallani ja humisi korvissani. Auringonvalo heijasteli ja välkkyi kuin loistavina timantteina värjäjäjän järven pinnalla. Ja niin tuuli soitti jo vastapäisen rannan ikihongissa. Urkujen ääni loittoni kohti rajatonta korpea ja hiljeni kaukaisuuteen. Järvi edessäni oli jälleen tyven. Silloin minä rukoilin:

”Kiitos, Jumala, tästä kauneudesta. Se on koskenut minua sieluni syvyyksiin saakka. Älä anna minun koskaan turtua ja jähmettyä sisimmässäni, vaan anna minun aina kokea syvästi ja herkästi sekä suru että ilo. Älä koskaan ota minun sydämestäni pois tätä kauneuden, herkkyyden ja pyhyiden hetkeä. Herra, anna sen seurata sielussani miehuuteni ja vanhuuteni päiviin ja aina kuolemani päivään saakka.”

Nimimerkki ”Onnellinen 73” kuvaa elämystä, joka on läheistä sukua amerikkalaisen psykologin, Abraham Maslowin ”huippukokemukseksi” nimeämälle tietoisuuden tilalle. Sitä voisi nimittää myös ”valaistumiseksi” tai ”heräämiseksi” siinä merkityksessä kuin esimerkiksi Saul Nieminen on kirjassaan *Elämän onnesta* (1984) sitä käyttänyt. Nieminen on kirjoittanut Yrjö Kallisen elämäkerran ja hän on kuvannut Kallisen valaistumiskokemusta tämän itsensä kertomana Tammisaaren pakkotyölaitoksessa 1921 seuraavasti:

”Olin kärsimässä saamaani tuomiota Tammisaaren vankilassa. Pyyntöstä olin saanut käyttööni yksityissellin, viihdyin näet hyvin yksin kirjojeni parissa opiskellen. Makasin eräänä iltana selälläni sellini vuoteen päällä ja katselin ikkunakaltereiden välistä näkyvää tähtitaivasta. En muista ajatelleeni mitään erityistä, minulla oli vain jollakin

tapaa rauhallinen olo noita tähtiä katsellessani. Yhtäkkiä tunsin olevani vapaa, täysin vapaa. Olemukseni täytti sanoinkuvaamaton voimakas, riemukas, ekstaattinen vapauden tunto. Katsoin vankikoppini vankoin salvoin lukittua ovea, katsoin kalterikkunaa. Tuon teljetyn oven ja ikkunakaltereiden läsnä- tai poissaololla ei ollut mitään merkitystä tilani kannalta. Tunsin olevani vapaa, täysin vapaa. Tuosta hetkestä lähtien tajusin, etteivät mitkään ulkoisten olojen rajoitukset voi estää hengen sisäistä vapautta.” (s. 197.)

Monista Elämäni ikimuistoisin päivä -kirjoituksista voi tunnistaa upsalalaisen professori Lars Tornstamin (2003) kehittämän gerotranssendenssiteorian piirteitä. Aineistosta löytyy todella monia elementtejä, jotka kuvastavat Tornstamin esittämää ”metaperspektiivin vaihdosta”, aiempaa suurempaa painoa henkisille elämänarvoille materiaalisten kustannuksella, siirtymistä egoismista altruismiin, suvaitsevampaan ja avarampaan elämännäkemykseen ja voimistuvaan luontoyhteyteen. Monissa kirjoituksissa on aistittavissa luontotuntemuksille, taiteelle, kauneuselämyksille ja inhimillisen yhteyden kokemukselle herkistymistä. Voi tietysti kysyä, missä määrin tämä kuvastaa ikääntymiseen liittyvää arvojen uudelleen järjestymistä vai onko kyseessä alun perin taiteellisesti orientoituneiden ja herkkien ihmisten valikoituminen kirjoittajiksi.

Kiinnostavaa on myös tarkastella kirjoitusten aikaperspektiivin moninaisuutta. Ihmiset eivät järjestä uudelleen pelkästään arvojaan vaan myös aikatasoja. Tarkimmat kuvaukset painottuvat joissakin kirjoituksissa ajallisesti kaukaisimpiin, jopa yli 70 vuotta vanhoihin asioihin. Tätä ei suinkaan pidä tulkita menneisyydessä elämiseksi, vaan pikemminkin olisi nähtävä, että menneisyys elää heissä. Martti Lindqvist käytti esitelmässään Ikääntymisen tutkimusohjelman seurantaseminaarissa Helsingissä 2002 ilmaisua, ettei ikääntyminen merkitse ajan kulumista vaan ”ajan täyttymistä”. Tavallaan kyseessä on sama ilmiö, josta suomalainen sananlasku ”tallella eletty elämä” puhuu. Roomalainen runoilija Martialis (2000) kirjoitti 1900 vuotta sitten onnellisesta miehestä, 75-vuotiaasta Antonius Primuksesta:

”...Ei yksikään päivä palaudu mieleen vastenmielisenä eikä raskaana, yhtään ei niissä ollut jonka hän olisi tahtonut unohtaa. Hyvä mies avartaa elämänsä taivalta: hän elää kahdesti, jos hän voi aiemmasta elämästään iloita.” (s. 293.)

MUISTELEMINEN JA ELÄMÄNKAARI

Anja Lanér

ET-lehden kirjoitukset kattoivat koko elämänkaaren. Muistiteorioihin viitaten olisi voinut ajatella, että suurin osa kirjoituksista olisi ajoittunut identiteettiä rakentaviin ja vahvistaviin nuoruusvuosiin. Suuri osa kirjoituksista käsittelikin näitä vuosia, mutta joidenkin kirjoittajien ikimuistoisin päivä oli huomattavasti tuorempi – joidenkin kohdalla se ajoittui eläkepäiviin ja nykyhetkeen. Tosin ikimuistoisin päivä ei aina ole omasta kehityskaaresta kiinni. Tiedyt historialliset tapahtumat saattavat olla niin dramaattisia, että ne koetaan ikimuistoisina riippumatta siitä, missä iässä ne on koettu. Seuraavassa esitän ja pohdin kirjoituksia elämänkaaren näkökulmasta.

Lapsuus

Usein ihmiset muistelevat lapsuuttaan onnellisena jaksena. Kesä jatkui loputtomiin ja aina aurinko paistoi. Lapsuus on kuin kaukainen onnela, johon voi palata muistikuvien avulla. Aika kultaa muistot. Näin onkin joidenkin ihmisten kohdalla. Tosiasia on kuitenkin, että lapsuusmuistot ovat hyvin yksilöllisiä ja niihin mahtuu tunneskaalan koko kirjo. Kun tutkija Marja Saarenheimo (1997) kutsui iäkkäitä henkilöitä muistelemisryhmiin, hän sai kokea, että oli vanhuksia jotka kieltäytyivät, koska heillä ei ollut elämästään mitään mukavaa kerrottavaa. Eräs nainen sanoi, ettei hänen juttuihinsa edes uskottaisi, niin synkkiä ne olivat.

Ne päivät, jotka ovat piirtyneet muistoihin muita tarkemmin, saattavat sisältää vähemmän mukavia asioita. On tapahtunut jotakin poikkeavaa, odottamatonta. Tavallisen, tutun ja turvallisen arjen rytmi on rikkoutunut. Tilanne on uusi ja käsittämätön. Lapsuuden rauha särkyi. Jokin pelottava ja uhkaava hämmentää mielen.

”Kun musta pilvi pimensi yllättäen aurinkoisen päivän”

Elämäni ikimuistoisin päivä –kirjoituskilpailuun lähetetyissä lapsuudenkuvauksissa on varsin usein dramaattinen tunnelma. Kirjoittajat ovat ilmeisesti käyneet kohtalokkaan päivän tapahtumia lukemattomia kertoja mielessään läpi vuosien ja vuosikymmenten aikana. Teksti on näin ollen hioutunut hyvin selkeäksi, vain oleellisia asioita pelkistyneesti kuvaavaksi.

Melkein kaikki kirjoittajat peilaavat lapsuuden kokemuksensa vaikutusta myöhempään elämäänsä. Eila Tammilehto kertoo, että kauniina kesäpäivänä maidonhakumatkalla sattunut tapahtuma on seurannut häntä koko elämän unina ja kesken arkiaskareiden palaavina muistikuvina.

Kesä 1918 (Via dolorosa)

Lähdin tuona aamuna matkaan tietämättä, että sen päivän muisto seuraa minua suvipäivieni poluilla läpi ihmisiä. Sen varjo kutoutuu maamme historiaan. Se kosketti silloisen nuoren näkijän ja kokijan koko sielunmaailmaa, jättämättä myöhemminkään tilaa unohdukselle. Sen

muisto on saapunut kuin salaa keskelle arkipäivän askareita ja hiipinyt yön tummina hetkinä uniin.

Se tapahtui kesällä 1918. Olin koulutyttö, joka vietti kesälomansa mummunsa luona Hämeenlinnan läheisyydessä Puustomäen kylässä.

Oli kuuma ja kaunis kesäpäivä tulossa, aamun lempeys antoi lupauksen vanhanajan hautovasta helleilmasta. Kylän lapset touhusivat tavanomaista maitomatkaansa. Tuohon lapsikatraaseen kuului kymmenkunta tyttöä ja poikaa, jotka hakivat maidon noin kilometrin päässä olevasta Hakalan talosta. Matka kului aina rattoisasti, mekastuksemme kuului kauas, rupattelua ja naurua riitti. Olihan kesäloma, olimme vapaita ja elämä edessämme välkehti kilpaa auringon kanssa.

Mutta – tuolla päivällä oli varattuna meille järkyttävä kokemus, kuin huojauttava esirippu, joka sulkee valaistun näyttämön. Meistä takaapäin, kaupungista, vaelsi eräänlainen saattue, joka oli ihmeeksemme narulla ympäröity, kiväärimiesten vartioimana. Maantiepölyn keskeltä näimme parikymmentä nuorta miestä, tuskin täysikasvuista – muutamia vuosia itseäni vanhempia – kuluneissa vaatteissaan, joillakin punainen nauha käsivarressaan. Kuulimme heidän joukostaan kovaa huutoa ja itkua, joku yritti vielä ponnistella laulua – ”on veljet keskenään”. Heidät vaiennettiin ja meidät komennettiin tieltä sivuun, ojaan. Seisoimme siinä pelokkaina ja tyrmistyneinä. Mitä tämä oli, mitä oli tulossa? Kun saattue oli ohittanut meidät, jatkoimme sen perässä keskeytynyttä matkaamme aina Hakalan sivutielle asti. Olimme tuskin päässeet Hakalan pihaan, kun kauhuksemme jossain jysähti, kuului vihlova laukausten ääni. Ja sen jälkeen laskeutui ympärillemme suuri hiljaisuus. Metsä kuiskaili ja sen humina viestitti meille noiden nuorten miesten elämän päättyneen hätäisesti kaivetun haudan pohjalle.

Maidonhaku – sehän oli ollut tehtävämme. Olimme pakokauhun vallassa. Juoksimme henkemme edestä koteihimme. Mahtoiko kannuissamme olla enää maidontippaakaan, mitä sillä oli enää väliä, kiire oli päästä kotiin ja turvaan. Kun pääsin rakkaan mummuni luokse, yritin kertoa hänelle kaiken tapahtuneen. Mummu pisti suuhuni punaisilla ruusuntipoilla kostutetun sokeripalan, se oli hänen lääkkeensä aina sekä kiveen iskettyyn varpaaseen ja sydämen särkyyn, kuten nyt.

Mieleeni on ainiaaksi painunut mummoni sanoma ”voi meitä ihmispolaisia, joilta on hämartyntä täällä maailmassa rakkaus ja toisen ihmisen elämän kunnioitus”.

Sinä iltana valvoin myöhään, en saanut unta silmiini. Aurinko laski isojen kuusien taakse, taivas loimusi verenpunaisena. Lempeät kädet hyväilivät päätäni, kunnes vihdoin nukahdin mummin hiljaiseen Isä meidän –rukoukseen.

Unikuvat tuon päivän tapahtumista ovat kautta vuosikymmenien seuranneet minua aina samanlaisina. Synkkien kuusien katveessa on huone, olen siellä yksin, istun ja odotan jotakin. Lempeä tuuli ja ikkunaverhojen tuskin havaittava heilahdus. Kuulen ääntä, tuuliko soittelee avoimesta ikkunasta vai onko se musiikkia. Kuulen unessani, että jossain soitetaan tuulikannelta ja maan povessa nukkuville vainajille sielunmessua Requiem ? dona est (anna heille iankaikkien rauha)

Vuosia myöhemmin sain mummultani hänen seinällään olleen taulun, jossa oli sanat ”- mutta suurin niistä on rakkaus”. Uskon, että antaessaan minulle tuon taulun, mummoni tahtoi samalla tavallaan palata tuon päivän tapahtumiin ja anteeksiantoon. Ei riitä, että elämä tilitetään kuolemaan saakka, sillä teoillamme on seuraukset, jotka vaikuttavat kuolemamme jälkeenkkin.

Silloin - täällä pienessä maankolkassa, Suomessa, oli rakkaus kadonnut. Entä nyt? Tänä päivänä, suuri ja viisas maailma, onko rakkaudelle ja ihmisyydelle tilaa?

Elina Tammilehdon lapsuudenmuistossa henkilökohtainen muisto kietoutuu koko kansakunnan kohtaloon. Tuo varhaisessa lapsuudessa omakohtaisesti koettu tapahtuma on johtanut hänet pohtimaan yhä uudestaan ihmisen pahuutta ja rakkaudettomuutta, mutta myös anteeksiantoa. Hänen oman rakkaan mummunsa lämmin huolenpito ja ihmisen alennustilaa kuvaavat sanat liittävät hänet sukupolvien ketjuun. Hän itse puolestaan jatkaa ketjua kertomalla omaa tarinaansa.

Schacter sanoo, että vanhojen ihmisten tarinoista pidetään enemmän kuin nuorten. Kun eräässä tutkimuksessa vanhoja ja nuoria pyydettiin kertomaan henkilökohtaisia tarinoita mistä elämänsä vaiheesta tahansa, lukijat pitivät vanhojen tarinoita parempina – kiehtovampina ja dramaattisempina

– kuin nuorten. Saadessaan kertoa tuttuja, moneen kertaan toistamia tarinoita iäkkäät näyttävät onnistuvan nuoria paremmin. Schacter (2001) tuo esiin vanhojen ihmisten tarinoiden yhteisöllisen merkityksen:

”Vanhusten tarinoimistaidolla on suuri sosiaalinen ja kulttuurinen merkitys. Monissa yhteisöissä vanhusten tärkein tehtävä on välittää merkittävää henkilökohtaista ja kulttuurista tietoa ryhmän nuoremmille jäsenille, kertoa tarinoita kokemuksistaan ja yhteisön perinteistä sekä merkittävistä tapauksista. Koska monet vanhusten elämäkerrallisista muistoista ja yhteisön kollektiivisesta muistosta ovat peräisin kaukaa menneisyydestä, vanhusten on helppo käsitellä näitä yksityiskohtaisia ja strukturoituja muistoja, He voivat ottaa kaiken irti tarinointitaidostaan vailla niitä vaikeuksia, jotka he kohtaavat yrittäessään muistaa lähimenneisyyden tapahtumia.” (s. 323)

Seuraava Senja Nurmisen kuvaus on kirjoitettu 69 vuotta itse tapahtuman jälkeen. Myös tässä kirjoituksessa yksityinen ja yhteisöllinen kohtaavat, ja saamme tutustua sosiaalihuollon käytäntöihin vuosia sitten.

Kengät (“Lapsuuden muisto”)

Oli vuosi 1924. Minun isäni oli anonut kunnalta minulle kengät, että pääsen kouluun. Isäni on Kuhmoisissa suuressa talossa renkinä. Äitini karstasi ja kehräsi talollisten lampaiden villat, meitä oli kymmenen lasta. Isä oli ottanut pestin sinä syksynä Nastolaan isoon kartanoon tallimieheksi. Meitä lapsia ei ollut kotona enää muita kuin minä. Kaikki toiset olivat jo lähteneet maailmalle.

Sitten tuli lähtöpäivä. Äiti, isä ja minä olimme tavaroitten kanssa rattailla. Toinen mies oli kuskina, joka vei hevosen pois. Niitä tavaroita ei paljon ollut, kaappi, sänky, pöytä, pari tuolia ja rukki, ne jätettiin laivan kannelle ja peitettiin. Silloin satoi kovasti räntää. Äiti ja isä menivät hyttiin, minä jäin kannelle sillä halusin nähdä maisemia.

Äkkiä huomasin että laivalaiturille tuli kaksi miestä pitkät palttoot päällä, he tulivat minun tyköni ja kysyivät: ”Kenen tyttö sinä olet?” Minä sanoin nimeni. Toinen miehistä kysyi isääni, vastasin hänen olevan laivassa alhaalla. ”Meneppäs pyytämään isäs tänne, meillä on asiaa”, tiuskasi mies. Me tulimme isän kanssa perättäin kannelle, toinen miehistä sanoi: ”Sinä olet saannu kunnalta tyttäreilles kengät ja nyt meinaat viedä ne pois. Me otetaan ne häneltä.” Niin se kumartui minun eteeni ja aukaisi kengännauhat ja otti kengät minun jaloistani pois ja minä jäin paljain jaloin laivan kannelle räntäsateeseen.

Minut ohjattiin laivan uumeniin pannuhuoneeseen lämpöiseen. Siitä minun oli mieleni paha, kun en voinut mennä kannelle katselemaan maisemia. Sitten kun oltiin Lahden laivarannassa, tulin pois sieltä laivan lämpöisestä tähän kylmään maailmaan. Minä kauhistuin kun lunta oli paksult, niin paljon oli lunta että meitä oli tultu reellä hakemaan. Oli kaksi hevosta, toinen tavaroille ja toinen ihmisille ja nyt minun piti lähteä juoksemaan sitä hevosta kohti, johon ihmiset menee.

Mies joka oli meitä vastassa, näki että minä olin paljain jaloin. Hän tuli reen luo ja nosti paksua vällyä ja sanoi: ”Menen tuonne.” Hevosen peruuttaessa reki tönäisi rukin järveen ja sinne se jäi.

Siellä oli sellainen pussi missä jalkoja pidetään. Niin minä olin taas sellaisessa paikassa että en nähnyt mitään koko matkasta ennen kuin olimme sen rakennuksen edessä mihin sitten jäimme asumaan.

Isä anoi minulle Nastolasta kenkiä, että olisin päässyt kouluun, hänelle vastattiin: ”Sinä olet vasta tullut tähän kuntaan, niin ei me voida antaa”, ja niin minä en päässyt kouluun silloin enkä sen jälkeenkään.

Ja nyt olen 75-vuotias ja elämäni olen elänyt ilman koulua.

”Kesken kaiken tapahtui yllättäen jotakin hauskaa”

Eivät pelkästään odottamattomat surulliset tapahtumat, vaan myös yllättäen koetut iloiset tapahtumat jäävät pysyvästi mieleen. Tällainen tilanne syntyy esimerkiksi silloin kun ihminen, jolta emme ole tottuneet saamaan myönteistä palautetta, käyttäytyykin tavoistaan poiketen positiivisesti. Tai kun varattomalla perheellä on vihdoinkin varaa johonkin hauskaan turhuuteen.

Hakaniemen torin laidalla, nykyisen Merihotellin paikalla sijaitsi suosittu yleinen sauna. Se oli Savosauna nimeltään. Siellä isä ja minä puhdistimme itsemme viikon pölyistä joka ikinen lauantai ja poikkeuksetta. Muistan iäti isän suorittaman kovakouraisen korvien pesun. Pesu oli melkoista toimintaa, mutta tieto ja taito olivat kyllä hallinnassa, koska tärykalvot ovat säilyneet vahingoittumattomina näihin päiviin asti.

... Tällainen normaali saunapäivä se oli silloinkin, kun koin ikimuistettavan hetken elämässäni. Lähtiessämme pois saunasta ulko-oven tuntumassa aulassa seisokeli rähjäisen näköinen mustapartainen äijänkuvatus. Rähjäisestä olemuksestaan huolimatta hänellä oli perin ystävälliset silmät ja lempeä hymy. Eniten minua kuitenkin kiinnosti miekkosen jaloissa lojuva kauniin vihreäksi maalattu vempain. Mikä ihmeellinen kapistus, ajattelin, ja rinnassani alkoi tuntua jännityksen hiven...

...Se oli kuin polkupyörä, mutta ei ollut kuitenkaan. Ohjaustankoa ei ollut ollenkaan, vaan sen sijalla kohosi rungosta kaksi tukevaa tappia kohtisuoraan ylöspäin. Kirkas vihreä pinta häikäisi ja pysähtymiseni sen eteen oli täysin luonnonvoimien mukainen ilmiö. Isä tietenkin koetti vetää minua ulko-ovelle väkisin, mutta olin kuin paikalleen naulattu pylvä. Lumoutuneena katselin moista kaunista härveliä.

Resuinen mies huomasi suunnattoman kiinnostukseni rakkinetta kohtaan ja nosti minut hellästi kulkuneuvon istuinsatulan päälle asettaen samalla jalkani tukevasti astinlaudoille. Tunsin miehestä pistävän oudon tuoksun nenässäni, mutta en irvistänyt, koska olin niin haltioitunut uudesta olotilastani. Mustapartainen mutisi, että nyt on resiina allani ja kun työntelen ohjaustappeja edestakaisin vuoronperään pääsisin vauhdin hurmaan. Maailman onni laskeutui ylleni, kun tein työtä käskettyä.

Eteisaulassa oli hyvin tilaa ja niinpä viiletin sitä päästä päähän ja edestakaisin. Muistan kiljhdelleeni riemusta ja näin ihmisten katselevan menoani hymyherkin ilmein. Ylpeys kasvoi tunnossani. Saunan kassakin keskeytti venäjän tulvansa ja seurasi silmät pyöreinä ajokkini kiitoa. Tämä on resiina, hoin itsekseni. Voi jospa olisi ikioma resiina, jolla rutistaisi.

En malttanut lopettaa ajoani ennen kuin isä puuttui asiaan. Huoli silmissään hän tarttui käteeni ja alkoi retuuttaa minua kohti ulko-ovea. Mustapartainen mies seisautti isäni kevyellä kosketuksella ja mainitsi, että resiina olisi myytävänä kohtuuhinnalla. Isä katsoi minua ja resiinaa. Taloudellinen huoli kuvastui isän olemuksesta, mutta sisimpäni puhui, että pian tapahtuisi jotakin vallan ratkaisevaa. Isä vilkaisi vielä kerran minuun ja hänen kätensä alkoi hivuttautua hermostuttavan hitaasti housujen takataskua kohti. Mustapartainen oli aiemmin kuiskannut jonkinlaisen hinnan isän korvaan. Olin pyörtyä, mutta hallitsin tilanteen puremalla hampaat tiukasti yhteen ja suuntaamalla katseeni resiinan ohjaustappeihin.

Isä kaivoi lopulta lompakon esille ja työnsi kahisevat mustapartaisen kouraan. Tunteeeni myllersivät suunnattomassa onnenpaineessa. Ei kenelläkään toisella ole tämäntapaista kiitokärryä kuin resiina, tuumin ylpeänä. Isä nosti resiinan saunapihalle ja mustapartainen loikki tiehensä. Lähdin oikeaoppisesti survomaan kotia kohti Hakaniemen torin yli. Toivoin, että kavereita tulisi vastaan jakamaan onneani.

Resiinasta oli iloa muutamaksi vuodeksi ja kasvaessani siitä irti se joutui teille tuntemattomille. Silloinen elämys oli kuitenkin painunut mieleeni ikimuistettavana hetkenä lapsuudestani. Onni on usein niin pienestä kiinni.

Isän täysin odottamaton käytös yllättää iloisesti pikkupojan. Kirjoittaja kertoo, että perheessä raha oli tiukassa ja sitä käytettiin vain aivan välttämättömiin tarpeisiin. Siksi isän pojalle ostama lahja oli ihmeellinen kokemus.

Seuraavan tarinan huutolaispoika joutui kokemaan lapsuudessaan varsin tyyliä ja rakkaudetonta kohtelua. Hän kuvaa, miten hän lähtee karkuteille talosta, jonka komentoa hän ei enää kestä. Asiat kääntyvät kuitenkin valoisiksi, kun hän onnistuu pääsemään ”hyvien ihmisten taloon”.

Nenäliina

Menen syysiltana totuttuun tapaan hevostalliin nukkumaan. Talli on pesty, hevonen vielä kesälaitumella. Kämperryn väsyneenä ylisille ja vaivu saman tien lapsen rauhaisaan uneen. Uneni keskeyttää ääni, niin kova ja voimakas, etten mahdu sen kanssa samoille ylisille, en samaan maailmaan. Tuo ääni on piinannut minua jo vuosia päivisin, tullut painajaisiini öisin ja nyt se tunkeutuu jo viimeiseen turvapaikkaani – talliin, jonne ääntä olen paennut. Ja minä pelkään tuota ääntä, erityisesti sitä ankaraa olentoa, jonka keuhkoista tuo valtaisa ääni on lähtöisin. Valveilla ollessani ääni komentaa ja käskkee, moittii ja piiskaa minua nääntymykseen asti, ruoskii nälkäistä sieluani ja ruumistani. Nyt se on vienyt jopa unen vapauttavan rauhan.

Pahantuulinen ääni on jo häipynyt muualle ärhentelemään, mutta sen kaiku ajaa minut ulos tallista, pois jatkuvasta painajaisesta. Tallin ulkopuolella vallitsee kolea syysyö, korpin täynnä vaaroja. Isänmaani on sodassa vapautensa puolesta, jossain kaukana. Minun sydämeni käy sotaa ihmisyyteni, ihmisarvoni puolesta tässä ja nyt. Minulla, huutolaispojalla, ei ole tulevaisuutta tässä talossa.

Olen tehnyt ratkaisuni. Astun ulos yöhön ja alan kävellä läpi erämaan – pois. Pois tuosta talosta, jossa minua ei kohdella ihmisenä. Pois nälästä ja orjuudesta, kohti elämää. Sinne jäi tyhjä vuode, tyhjä talli, tuomet ja pihlajat, jotka kukkiessaan tuoksuivat niin hyvältä; sinne jäivät pihakoivut ja piha, jolla olin maistanut Helsingin tuttavien tuomaa appelsiinia. Samoja pitköspuita olen astellut lukuisia kertoja aiemminkin, mutta nyt itku kuristaa kurkkua.

Kuukaudet vaihtuivat, syksy kylmenee talveksi. Saapuu sydäntalven valonjuhla, joulukuun 1939 – lapsuuteni ja 13-vuotisen elämäni ensimmäinen joulukuun. Istun uudessa olinpaikassani pirtin uuninpankolla ja katselen perheen valmistumista aattoillan vastaanottoon. Ensimmäistä kertaa nälkä ei kurni vatsassa, kukaan ei huuda eikä uhkaa kurittaa. Minun on hyvä olla.

Pukin tuloa jännittäessään joku lapsista kietäisee kätensä äitinsä kaulaan. Katselen tuota ihanaa näkyä onnellisena. Minulla ei ole ollut koskaan isää eikä ole enää äitiäkään. Niin kauan kuin äitini eli, odotin toiveikkaana että hän tulisi hakemaan minut luokseen. Vain kerran hän kävi luonani ja sanoi, ettei voi minua ottaa: hänen miehensä ei minua hyväksynyt. Olin 6-vuotias, kun äiti kuoli. Se kuolema vei myös toivoni kodista.

Kertaakaan aiemmin en ole nähnyt joulupukkia. Mutta tänä joulukuuna odotettu pukki saapuu taloon kopistellen, lunta ja iloa tuoden. Eikä minua harmita yhtään, että pukilta meni matkallaan luokseni vuosia. Hän toteuttaa unelman, josta en ole uskaltanut uneksiakaan edes tässä hyvien ihmisten talossa: saan elämäni ensimmäisen lahjan – nenäliinan. Ensimmäistä kertaa minäkin olen lapsi muiden lailla. Lapsi, joka muistetaan. Minulla on työtä, ruokaa, lämpöä ja vapaus – sydämeni on voittanut sotansa. Levitän varoen punaruudullisen nenäliinan, mutta en raaskikaan tahria sitä. Pyyhkäisen kyöneleeni vaivihkaa puseronhihaan.

Muistoissa tunteet eletään yhä uudestaan

Muistoihin liittyy erilaisia tunteita. Kun muistelemme jotakin tapahtumaa, meidän tunteemme aktivoituvat. Saatamme jopa vuosikymmenten kuluttua päästä lähes samaan tunnetilaan, jossa olimme kaukaisessa menneisyydessä. Tunteita tutkivat psykologit pyytävät koehenkilöitään palauttamaan mieleensä elämänsä surullisimman tai onnellisimman hetken. Näissä tilanteissa on huomattu, että surullisten tapahtumien muistaminen voi saada ihmiset lyhyessä ajassa jopa kyyneliin, kun taas onnellisten tapahtumien muistaminen saa usein aikaan välittömän ilontunteen.

Tapahtumien läpikäyminen vahvistaa muistiin tallentamista ja samalla se auttaa ymmärtämään asioita. Schacter (2001) sanoo, että emme tallenna muistiimme kriittikittömästi otoksia

menneisyyden kokemuksistamme, vaan pikemminkin keskitymme merkityksiin, vaikutelmiin ja tunteisiin, joita nämä kokemukset ovat sisältäneet.

84-vuotias nainen muistaa suuren onnentunteen, jonka hän koki 3-4-vuotiaana. Hän kirjoittaa, että vieläkin tunne palaa.

Kerron tässä varhaislapsuudestani ja siihen liittyvästä sattumasta, joka on jäänyt erikoisesti mieleeni.

Kotini oli maalaispaikka, jossa pidettiin kotieläimiä ja pellot oli kuokalla tehtyjä. Elämä oli kovaa. Öillä piti päivää jatkaa, eihän siihen aikaan ollut mitään koneitakaan töitä helpottamaan.

Olin kodissa ensimmäinen lapsi. Pieni lapsihan tuo lisätyötä kiireeseen työaikaan. Mutta kun oli hiljaista, naapuritkin kaukana, vauva nukkui paljon. Äiti sai eläinten hoidon ja taloustöiden välillä päästä kesällä ulkotöihin, leikkaamaan sirpillä eloja ja riihen puintiinkin miesten avuksi. ”Tyttö ei kun nukkuu ja nukkuu, sai tehdä töitä”, kuulin myöhemmin hänen iloisen toteamuksensa naapurin emännälle.

Myöhemmin kun lapsi pystyi liikkumaan oli hankalampaa, 2-3-vuotias kun ei vielä vitsan käytöstäkään ymmärrä. Vanhimmalla lapsella kun ei ollut vielä sisaruksia leikkitovereiksi, oli äiti ainoa yhteys ja äiti oli aina pois, töiden parissa. Miehet eivät kajonneet naisten töihin siihen aikaan, ei karjanhoitoon, enempää kuin veden kantamiseen mäen alta.

Lapselle tuli usein itku ja turvattuuden tunne yksin jäätyä. Niitä sisaruksia syntyi kyllä paljonkin joka mökkiin, mutta se ensimmäinen lapsi. Monilla oli vanha mummo kaverina ja se oli lapselle ”painonsa kultaa”.

Ja nyt vihdoinkin ikimuistaiseen päivään.

Oli kesä, lähellä kotia olevan joen tulvavesi virtasi voimakkaasti, laineet välkkyi auringon valossa. Äiti pesi vaatteita rannassa ja kiveyksessä olevassa pyykkipadassa kiehui käsin hierotut vaatteet. Olin mukana, ehkä 3-4-vuotias silloin, kävelin joenrantaan virran yläjuoksuun päin heitellen pieniä rantakiviä veteen. Miten sattuikaan – humahdin jokeen, aallot kuljettivat minua mukanaan myötävirtaan äitiä päin. Pian olin hänen kohdallaan, jolloin hänen onnistui saada mekkoni helmasta kiinni ja kuiville. – Mutta sitten rupesi tapahtumaan: Kun äiti otti märän tytön syliinsä ja lähti kantamaan kotiin – Sitä tunnetta ei voi sanoilla kuvata! Kuinka suloista oli olla äidin sylissä! Ei taivaassa voi olla sen suloisempaa olotilaa, - kun tuo muutamien satojen metrien matka joen rannalta kotiin, voi kumpi tämä matka olisi pitempi keksin toivoa, ei joessa käynti ollut mitään tämän rinnalla.

En muista olleeni koskaan isän tai äidin sylissä. Kosketusta on tullut vain kiireeseen ruokkimisen ja pukemisen takia avuttomalle. - Nytkin vanhana läikähtää ihanan lämpimästi rinnassa muisto kun sain kerran nauttia äidin sylissä olosta.

Edellä olevan kuvauksen kirjoittaja käyttää nimimerkkiä ”Taivaassa käynyt”. Tämä 84-vuotias nainen ei pelkästään kerro tapahtumien kulkua, vaan hän valottaa meille lyhyesti varhaislapsuutensa elämänpiiriä, ensiksi syntyneen lapsen yksinäistä asemaa ja äitinsä työntäyteistä elämää. Hän ymmärtää, miksi elämä oli sellaista kuin oli. Äiti otti syliinsä vasta äärimmäisessä hätätilanteessa. Vielä vanhanakin läikähtää ihanan lämpimästi rinnassa muisto, kun sai kerran nauttia äidin sylissä olosta.

Lapsena koettu mielipaha voi seurata ihmistä koko hänen elämänsä ajan. Seuraavassa kirjoituksessa 7-vuotiaana koettu tilanne saa kirjoittajan kyyneliin vielä 70 vuoden kuluttua tapahtuman jälkeen.

Oli kaunis syksyinen iltapäivä minun ollessani 7-vuotias tyttönen. Isä oli hevosilla kyntämässä pellolla, me äidin kanssa leivoimme kotona. Tapana oli viedä isälle kahvit kolmen aikaan. Leivontapuhissa aika kului niin nopeasti, että me ei huomattu katsoa kelloa ennen kuin se oli jo vähän yli neljän. Silloin kiireesti keittämään kahvia, pullo lämmitettiin, siihen kaadettiin kahvi, samoin sokeri ja maito, se käärittiin sanomalehteen ja pistettiin villasukkaan, kääri pieneen koriin ja mukaan voileipiä ja pullaa.

Pieni tyttönen lähti iloisena juoksujalkaa viemään kahvia isälle. Kun hän tuli pellonpientareelle, isä ei edes pysähtynyt, vaan tiuskaisi: "Missä sinä näin kauan olet viivytellyt!" Isä jatkoi kyntämistään, eikä sen jälkeen vilkaissutkaan tyttärensä.

Kun isä ei huolinut tyttönsä tuomaa kahvia, se tuntui liian kovalta rangaistukselta vähän yli tunnin myöhästymisestä. Tyttönen pahoitti mielensä sydänjuuriaan myöten. Hän oli suuresti pettynyt ja surullinen ja tuntui siltä niin kuin isä olisi hänet täysin hylännyt. Tyttönen rakasti isäänsä, ja "hän oli isän tyttö".

Pitkän aikaa seisottuaan tyttönen kääntyi alla päin pahoilla mielin ja lähti laahustavin askelin kotiin päin. Saavuttuaan metsän reunaan tyttönen heittäytyi sammalmättäälle, itki ja itki kauan. Itkunsa loputtua tyttönen nousi ja lähti hiljalleen kävelemään kotia kohti. Siellä hän kertoi äidille, miten isä oli häntä kohdellut. Äiti koitti lohduttaa tyttöänsä, ja sanoi" sellainenhan se isä on, luonteeltaan äksy ja äkkipikainen, mutta hyvänä päivänä isä on taas kiltti ja hyvä.

Vanhempani avioliitto kesti 50 vuotta.

Näinkin pienestä tapauksesta jäi haava tyttösen sydämeen. Kun tätä muistelen ja kirjoitan niin jälleen itken, kyyneleet valuu virtanaan pitkin poskipäitä. Näin herkkä on lapsen mieli, ollut silloin nuorena.

Kuolema tulee lapsen elämään

Kuoleman mysteerio koskettaa meitä jo lapsuudessa. Sota-aikana myös lapset joutuivat tekemisiin poikkeuksellisen paljon kuoleman kanssa. Aikuisten huoli ja pelko rintamalla taistelevien isien ja poikien kohtalosta vaikutti myös lapsiin. Lapset joutuivat olemaan läsnä useissakin hautajaisissa. Seuraava kirjoittaja kertoo kokemuksistaan 6-vuotiaana. Pienen lapsen on vaikea ymmärtää, että oma isä on kuollut.

Minun oli vaikea ymmärtää, että siinä se isä oli valkeassa arkussa. Vaikka vastahan meillä oli hautajaiset, kun eno kuoli kuukausi sitten ja toinen eno talvisodassa. Äiti mamma ja naapurit totisina, toiset itkevät ja kuusivuotiaasta pelotti kaikki. Mutta vieläkin ajattelin, että kunhan avaavat kannen, niin ei siellä isä ole. Eihän isä kuollut talvisodassakaan, vaikka niin ilmoitettiin. Oikein Mannerheimin allekirjoittama paperi niin vakuutti ja lehdessä oli kuolinilmoitus, mutta sittenkin isä palasi kotiin vankien vaihdossa. Voi sitä halaamista ja iloa. Niin ajattelin ja jännitin.

Naapurin setä rohkeni vihdoon tulla paikalle ja aikuiset alkoivat puhua kannen avaamisesta, että koska ei ole kieltoa, niin voidaan katsoa miten on mennyt ja mihin osunut. Pakko se sitten oli uskoa, että siinä oli nyt isä, hiljaa ja silmät kiinni. Siinä vaiheessa joku päätti, että nyt tyttö menköön ulos, koska näki jo tarpeeksi

Minulla oli hätäinen ja yksinäinen olo. Teki mieli mennä johonkin piiloon, mutta siinä vain toljotin tiellä ja aurinkokin paistoi, vaikka isä oli arkussa. Samassa äiti tuli sanomaan, että juokse sisälle ja tuo Annikki-nukkesi patja, mihin toissapäivänä laitettiin puhdas valkoinen päällinen, se silkkisen tapainen. Tuo se, saadaan nätti tyyny isän pään alle. Ja taas minä juoksin takaisin. Juostessa itkin, että ensin isä, nyt Annikin patja. Sitten vielä laitettiin arkun kannen päälle oikein ohut valkea pitsinen huvilasängyn peitto, johon kiinnitettiin sinne tänne myrtin oksia, olihan se sitten nätti.

Useat kirjoittajat kuvaavat varsinaisen Ikimuistoisin päivä –tarinansa lisäksi myös ajan henkeä, tapoja ja olosuhteita. Seuraavakin kirjoittaja palaa tarinassaan sota-ajan tapahtumiin, jolloin hän oli 6-vuotias poika. Hän kertoo isän olleen muonamiehenä suuressa kartanossa, mutta oli jatkosodan syyttyä taas rintamalla. Naiset tekivät sota-aikana myös miesten työt. Pelko rintamalla olevien puolesta vaikutti elämään, ja papin ilmestyminen kartanon alueelle tiesi huonoja uutisia.

Papista oli tullut meille pihan lapsille ja myöskin aikuisille eräänlainen pahanilmanlintu. Hänen ilmestymisensä piha-alueelle merkitsi aina, että jostakin perheestä oli kaatunut isä tai poika.

Pappi luonnollisesti yritti olla hyvin kohtelias ja osaaottava. Hän kulki hattu kädessä ja toivotteli kaikille Herran rauhaa ja Jumalan siunausta. Nämä eleet ja sanat eivät kuitenkaan ketään auttaneet, vaan jokainen seurasi silmä tarkkana papin liikkeitä ja kohta kuului tukahtunut huuto: "Voi ei, ei, ei meille!"

Sota oli hyvin ankara, eikä pojan isä ollut käynyt lomalla pitkiin aikoihin. Myös viimeisestä kirjeestä oli kulunut huolestuttavan pitkä aika. Oli loppukesä vuonna 1943 ja kartanon väki oli töissä pellolla.

Itse olin muuten vain mukana muiden lasten kanssa, siis lähinnä leikkimässä. Olin silloin 6-vuotias. Äiti pyysi, että menisin hakemaan hänelle kotoa jotain juotavaa. Siihen aikaan vanhempien pyyntö merkitsi ilman muuta sen toteuttamista.

Kun tulin kotipihalle, niin mitä näinkään ? ! Isäni istui aivan ilmielävänä ja terveen näköisenä kotimme portailla. Juoksin hänen luokseen ja huusin: "Isä, isä, isä!" Seuraava muistikuvani on, että isä kysyi, että missä äiti mahtaa olla. Näytin kädelläni pellon suuntaan ja lähdin juoksemaan.

Isä tuli jäljessäni, mutta juoksemalla olin kuitenkin paljon ennen häntä äidin luona. Kun tavoitin äidin, itkin ilosta ja kyynelten seasta sopersin: "Isä, isä." Äiti järkyttyi kyyneleistäni, joita ei tiennyt ilonkyyneleiksi ja kysyi: "Kävikö pappi? Onko isälle sattunut jotakin?"

Sopersin kyynelten seasta, että ei, ei. Muuta en saanut sanotuksi ja osoitin kädellä suuntaan, josta olin tullut. Äiti havaitsi tulijan, isäni. Hän alkoi kirkua ilosta ja juosta hänen luokseen.

Isä oli haavoittunut sen verran, ettei hänen enää tarvinnut palata takaisin.

Tämä oli elämäni ikimuistoisin päivä.

Rakastumisen tunne muistetaan vuosikymmenten takaa

”Kerran vain hänet nähdä sain, mut mielessäin hän säilyy ain”, riimitellään runossa. Rakastumiseen ja rakkauteen liittyvät asiat kiehtovat ihmismieltä. Rakkaus kaikinensa herättää voimakkaita tunteita, joihin palataan yhä uudestaan. Miksi kävi niin kuin kävi? Miksi en saanut vastarakkautta? Miksi rakastettu petti? Miksi elämä meidät vieroitti? Joskus ihastuksen kohde on nähty vain kiitävän hetken, tavattu ehkä vain kerran elämässä, mutta muistikuva rakastumisesta ja sen kohteesta on säilynyt kirkkaana mielessä koko elämän. Seuraavassa kirjoittaja on ollut vasta pikkutyttönen, kun hän koki äkkirakastumisen, menetyksen ja ensimmäisen rakkaussurunsa.

Maailman lyhyin rakkauskertomus?

Siinä minä seisoin lämpimässä auringonpaisteessa tuntien itseni rohkeaksi. Olinhan mennyt kotipihaan ulkopuolelle, joka oli kiellettyä huvia. Seisoin tosin porttiin nojaten, mutta ulkopuolella kuitenkin. Ja äkkiä hän seiso minua vastapäätä, aivan hiljaisena, vain kirkkaat silmät tarkkailen minua.

- *Mikä sinun nimesi on? hän kysyi.*
 - *Minä olen Anita. Kuka sinä olet?*
 - *Pelle. Kuinka vanha sinä ole? hän kysyi.*
 - *Kohta näin monta vuotta, näytin sormin.*
 - *Ai, 5 vuotta vasta. Minä olen jo 7 vuotta.*
- Seisoimme siinä hetken hiljaisina toisiamme tarkkailen. Sitten hän sanoi:*

- *Tule meille!*
- *En saa lähteä tästä kauemmas, vastasin.*
- *Voi, tule nyt!*
- *En voi! vastasin onnettoman. En saa lähteä tästä minnekään. Mitä varten minun pitäisi tulla?*
- *Haluan näyttää sinut äidille, sitä vasten, hän vastasi.*

Ja niin me läksimme käsikädessä juosten tapaamaan pojan äitiä. Vain lyhyen matkaa kadun yli ja olemme Pellen kotona. Auringonpaiste oli jäänyt ulkopuolelle. Huone johon tulimme, oli hämärä ja suuret tummat huonekalut tekivät sen kolkoksi ja synkäksi, mutta yläkertaan vievien rappujen päässä näkyi avoimesta ovesta valoa. Seisoimme Pellen kanssa käsikädessä ja Pelle sanoi:

- *Äiti tule katsomaan mitä minä löysin!*
- Vastaus tuli kovaa ja kiukkuisena.*
- *Minähän olen sanonut sinulle, että kadulta ei saa tuoda mitään sisälle.*
 - *Voi, äiti, tule nyt alakertaan. Se on Anita!*

Pellen iloiset silmät alkoivat olla pelästyneet.

- *Minähän sanoin, että kadulta ei mitään tuoda sisälle, oli kylmä vastaus. Vie se heti pois! Katsoin Pellen kyyneleitten täyttämiä silmiä ja pakenin. Juoksin, juoksin nyyhkyttäen, mitään näkemättä. Kompastuin ja kaaduin, löin polveni ja kipu sai minut kiljumaan täyttä kurkkua. Ryntäsin kotiin suoraan oman äitini lämpimään syyliin, eikä itkusta tahtonut tulla loppua - - -*
- *Niin – tästä tapauksesta on nyt kulunut jokseenkin tarkalleen 70 vuotta, ja vielä nyt muistan ihan tarkoin koko tapahtuman ja Pellen, jolla oli niin kauniit silmät ja lyhyt, vaalea kihartuva tukka ja luja käsi, joka piti omastani kiinni – vain niin lyhyen hetken. Ja ihmettelen, kuinka syvästi jo voikaan tuntea pieni tyttö, joka on vain melkein 5 vuotta. Pelleä en nähnyt enää koskaan, sillä muutimme pois Lauttasaaresta.*

Ihastumiset ja rakkauden teema ylipäätään näyttävät olevan muistelijoiden suosiossa. Ensimmäiset rakkauden pistokset tunnetaan jo aivan pikkulapsina kuten edellisen tarinan 4-vuotias Anita-tyttönen. Varhainen kokemus on ollut niin voimallinen, että se on jättänyt lähtemättömän muistijäljen ihmisen elämään.

Nuoruus

Rakkaus – ikuinen teema

Muutamat kirjoittajat pohtivat muistiin liittyviä kysymyksiä. Heitä ihmetyttää muistikuvien tarkkuus, kuten eräskin nainen kysyy:

Miksikö muistan sen päivän kuin eilisen? Siksikö, että olin murrosikäinen 16-vuotias ja elin herkintä aikaa ihmiselämässä?

Muistitutkijoiden mukaan eniten muistoja meille kertyy juuri varhaisnuoruuden ajalta. Ikäkausi 15-16-vuoden iästä 25-26-vuoden ikään eletään intensiivisesti, kokemuksia kertyy paljon ja asioiden merkityksiä pohditaan paljon. Rakastumisten huippukausi ja elämänkumppanin löytäminen kuuluvat tähän ikään. Otetaan uusia itsenäisiä askeleita opiskelussa ja työelämässä, aikuisten maailma aukeaa vapauksineen ja vastuineen. (Schacter 2001)

Lapsuudesta kertoen muistelijat puhuvat usein hän -muodossa, kuten esimerkiksi ”poika iloitse” tai ”tyttö oli onnellinen”. Nuoruudesta puhuttaessa kertojat käyttävät jo useammin minä –muotoa ja mitä lähemmäksi nykyhetkeä muistelija tulee sitä varmemmin muistelija pysyy minä –muodossa.

Nämä kaksi muistamista on selvästi erotettavissa. Tutkijat ovat antaneet hän –muodossa muistelemiseen käytettävälle muistille nimen *havainnoitsijamuisti* (muistelija näkee itsensä tapahtumassa, ”on puolueeton havainnoitsija”) ja minä –muodossa käytettävälle muistille nimen *näkökenttämuisti* (muistelija näkee tapahtuman omin silmin). Sigmund Freudin mukaan pyrimme näkemään itsemme näyttelijöinä vanhemmissa muistoissa, kun taas uudemmat muistot meillä on taipumus kokea alkuperäisestä perspektiivistä. (Schacter 2001, 33)

Kokeissa on pyritty selvittämään, kumpi muistelemistapa aktivoi enemmän tunteita. Koehenkilöitä, jotka olivat kertoneet muistojansa hän –muodoissa, pyydettiin muistamaan tapahtumia uudelleen. Nyt heitä pyydettiin vaihtamaan perspektiiviä näkökentästä (hän) havainnoitsijaan (minä). Koehenkilöiden mielestä alkuperäinen kokemus oli ollut vähemmän tunnepitoinen kuin jälkimäinen. (Schacter 2001, 34)

Seuraava minä –muodossa kirjoitettu pelkistetty nuoruuden muisto kuvaa koruttomalla ja koskettavalla tavalla rakastuneen ihmisen onnentunnetta. Parilla lauseella kirjoittaja välittää meille helposti tunnistettavan ja jaettavan kokemuksen.

Päivä nuoruudessa

*Auringonsäteet kimmeltävät Pyhäjärvessä.
Laineet loiskivat toivottaen minulle Onnea!
Valkoinen ruusu kukkii
tuoksun tunnen, se toivottaa minulle Onnea!
Uusi sormus kiiltää sormessani.
Sulhaseni rakastaa minua.
On juhannus.*

Rakkaus –teemaan liittyviä kirjoituksia on monenlaisia, yhden tapaamiskerran tarinoista elinikäisiin avioliittoihin johtaneisiin kuvauksiin. Naiset ovat valinneet miehiä useammin kertomuksensa kohteeksi jonkin romanttisen tarinan. Monet palaavat muistoissaan nuoruusiän vihkiäis- ja häpäiväänsä, mutta myös vanhemmalla iällä solmituista avioliitoista on kuvauksia.

Häpäpäivä ei aina sujunut kimmelluksitta. Varsinkin sota-aikana ja vielä muutama vuosi sen jälkeenkin arvaamattomasti toimivat kulkuneuvot tuottivat ongelmia. Bensiinin saannin vaikeudesta johtuen autoihin oli asennettu ”häkäpönttöjä”, joiden polttoaineena olivat klapit tai hiilet. Ajoneuvo ei aina suostunut kulkemaan ja pitkiäkin myöhästymisiä sattui. Milloin häissä odotettiin papin saapumista, milloin häpäri itse oli myöhässä.

Olimme olleet vuoden kihloissa. Hääpäiväksi oli sovittu joulukuun 18. päivä. Sulhaseni sai vihkiloman armeijasta. Hääät oli sovittu ja häävieraat kutsuttu. Vihkitilaisuus oli Kuopion tuomiokirkossa iltakirkon jälkeen. Sisareni puki minut, oli hunnut, pitkä mekko ja kaikki mitä morsiusasuun kuuluu. Otin vielä varalta takin harteilleni.

Taksin piti tulla hakemaan minua. Sulhanen, pappi ja kaikki muut odottivat kirkossa. Mutta taksia ei kuulunut. Kirkkoon oli 1,5 kilometriä ja oli talvinen sää. Mitä nyt pitäisi tehdä, kirkkoon pitäisi päästä, eikä ollut kyytiä.

Ei auttanut muu kuin lähteä juoksemaan aseman edestä pitkin Kallantietä ja Rännikatua kohti kirkkoa. Kaikki odottivat siellä hermostuneina minua. Pääsin onnellisesti perille. Takki äkkiä pois ja häämarssi alkoi soida.

Niin meistä tuli mies ja vaimo. Siihen aikaan oli hiilillä käyvät autot, eikä autoa oltu saatu käyntiin. Tämän muistan aina. Nyt olen leski. Mieheni kuoli 1971. Minulla on kolme tyttöä ja kaksi poikaa.

Miesten Ikimuistoisin päivä –kertomuksissa on vain muutama hääpäivän kuvaus. Miehet kertovat mielellään erilaisia selviytymistarinoita, ponnisteluista tavoitteiden saavuttamiseksi ja päämäärään pääsemisestä. Oman kodin rakentaminen ja uuteen taloon muuttaminen on saavutus, josta jää mieluisia muistoja. Pääsy 26-vuotiaana ikiomaan asuntoon on seuraavan kirjoittajan elämän suuri kohokohta. Hän sanoo kuuluneensa lapsuudessaan yhteiskunnan pohjakerrokseen eli loisiväkeen ja asuneensa jatkuvasti talollisten tupien nurkissa ja muuttaneensa usein asunnosta toiseen.

Vuoden 1938 keväällä ryhdyin toteuttamaan ikuista haavetta, oman asunnon hankkimista. Säästöjä oli vähän, vain sen verran että sain ostettua kymmenen aarin laajuisen tontin ja vähän rakennustarpeita. Olin vuorotyössä, iltavuorossa ollessani oli aamupäivä aikaa työskennellä rakennuksilla ja ollessani aamuvuorossa oli ilta vapaata. Ei ollut varaa palkata ammattimiehiä muuta kuin seinien rungon pystyttämiseen ja myöhemmin uunin tekoon. Koska minulla oli vaellusvuosien ajalta rakentamisesta jotain kokemusta niin työ sujui mukavasti. Sinä kesänä yöunet jäivät vähiin, mutta nuorena jaksaa varsinkin, jos on selkeä päämäärä minkä vuoksi ponnistella.

Syyskuun ensimmäinen päivä valkeni pilvisenä, mutta sateettomana, ja sinä päivänä muutimme vaimoni kanssa omaan asuntoon. Se oli vielä kovin keskeneräinen, vain pieni keittiö oli asuttavassa kunnossa. Toiset huoneet, joita oli kaksi, olivat vailla sisälaudoitusta, laipioita ja lattiaita. Muuttomatka ei ollut pitkä. Kuljetimme vähäiset tavaramme vuokra-asunnosta kantamalla uuteen kotiimme. - - -

- - - Se päivä jolloin kannoimme vähät tavaramme omaan asuntoon, oli siihenastisen elämäni tähtihetki, enkä silloista tunnetta ole sen jälkeenkään kokenut. Pitkän taipaleeni aikana on ollut montakin mieleen jäänyttä kohokohtaa. Esimerkiksi sodasta kotiutuminen täysin terveenä ja naarmuttomana, ja monia muita kohokohtia. Syyskuun ensimmäinen päivä vuonna 1938 on säilynyt näistä kirkkaimpana mielessäni.

Useita vuosia myöhemmin myin rakentamani talon ja ostin maatilan. Nyt olemme asuneet tällä paikkakunnalla useita kymmeniä vuosia, kotiutuneet tähän ympäristöön.

Kun joskus käyn entisellä asuinpaikkakunnalla, kuljen rakentamani talon ohi, muistelen sen valmistumista. Se on yhä pystyssä jaa suttuna, omistajasta en tiedä. Talossa en ole muuttomme jälkeen käynyt, en ole uskaltanut. Rakennusvaiheen muistot ovat liian kipeitä, muuton aikainen onni yhä kirkkaana mielessä.

Evakkoon lähtö ja paluu kotiseudulle

Suurelle osalle vanhemman polven kirjoittajista nuoruusvuodet osuivat sota-aikaan. Ensimmäinen talvisodan päivä, alokas aika, sotaan lähtö, rintamakokemukset, sota-ajan rakkaudet, naimisiinmeno, evakkoon lähtö, haavoittumiset, läheisten kaatumiset, sotavankeus, kotiinpaluu ja useat muut teemat värittävät nuorten ihmisten elämää. Sota-aikaan liittyy paljon huolta, pelkoa ja surua, mutta välillä on myös suuria onnenhetkiä. Kuten lastenkin kohdalla, myös nuoret oppivat tuntemaan kuoleman

uhkan ja läheisten menettämisen suunnattoman surun. Nimimerkki ”Tyttö sota-ajalta” on kertonut seuraavan koskettavan tarinan nuoruudestaan.

Raskaita muistoja

Aikojen kuluessa, menneisyyden tapahtumien etääntyessä muistot palaavat selvempinä mieleen. Ne aivan kuin alkavat elää uudelleen.

Kaksi veljeäni oli kaatunut talvisodassa Summan taistelussa 13. helmikuuta. Kun jatkosota alkoi, joutui myös vanhin veljeni lähtemään sotaan. Emme kuitenkaan ajatelleet, että hän jäisi uhriksi isänmaalle. Uskoimme hänen palaavan takaisin. Hänellä oli jo vaimo ja pieni tytärsikin odottamassa.

Syyskuussa 1941 olin kylvässä syysvehnää Seijasmaalle. Aikomukseni oli illalla kirjoittaa sodassa olevalle Kosti-veljelleni, että noin kahden ja puolen hehtaarin ala syysvehnää oli jo saatu kylvetyksi. Kylvin viimeisiä peltosarkoja, kun näin äitini tulevan tietä myöten. Päästyäni pellon reunaan hän kysyi: - Tiedäks mitä on tapahtunut? Vastasin: - Onko Kosti haavoittunut? – Ei, kun kaatunut, vastasi äiti. Silloin tuntui, että kakki hajoaa, että Jumala tekee väärin, kun antaa näin tapahtua. Eikö kaksi poikaa yhdestä perheestä, yhden leskiäidin lapsista olisi riittänyt?

Äitini lähti kävelemään takaisin. Minä itkin hevosen päähän nojaten ja puhuin hevoselle tuskaani. Sitten irrotin aisat valjaista ja lähdin kävelemään kotiin. Puolivälissä matkaa mäkeä noustessani tajusin: miksi mennä kotiin? Kukaan ei jatka tästä. Minun se on tehtävä. Käännyn takaisin, panin hevosen aisoihin, itkin ja jatkoin kylvämistä iltaan asti, pellon valmiiksi.

Rauhan solmimisen jälkeen evakkoon lähtö luovutetulta alueelta on ollut raskas kokemus, josta on useita kirjoituksia. Erityisesti viimeisen päivän tapahtumat ovat jääneet monille lähtemättömästi mieleen. Nuori vastaviihitty nainen joutuu isänsä kanssa jättämään kiireesti Ruskealan pitäjässä sijainneen kotitilansa. Aviomies oli komennettu heti vihkimisen jälkeen yksikköön Lappiin.

19.9.1944 tuli tieto Pariisin rauhansopimuksesta, ja meille annettiin 12 tuntia aikaa siirtyä rajan yli nykyisen Suomen puolelle. Katsellessamme isän kanssa puimatta jäävää viljasatoa ja kaikkea muuta tunsimme ja tiesimme, tämä päivä olisi viimeinen päivä kotona Karjalassa. Yritykseksi meiltä jäi korvikkeen juonti, pala pyöri kurkussa ja kyynel puristui väkisin silmäkulmaan. - - -

- - - Ei siinä isän kanssa monta sanaa puhuttu, mieleemme täytti mykistynyt murhe. Eihän tämä meille uutta ollut. Olimmehan saman jo kokeneet, talvisotakevään. Silloin lähtö tapahtui kaaoksen ja paniikin keskellä, tähän lähtöön meitä oli jo kesästä asti totuteltu. Siitä huolimatta, uudelleenkin koettuna, se oli yksi elämäni vaikeimpia hetkiä. Yritimme jotenkin pitkittää lopullista lähtöä puuhailemalla ja kävelemällä milloin ulkona milloin sisällä.

Isäni oli aina neuvonut meitä lapsia, että jokainen aloitettu työ oli tehtävä valmiiksi hyvin ja huolellisesti. Tämä oli hänen omakin elämänsä mottona. Väsyneenä ja kumaraisena hän lähti riihen luokse, jonne olimme koonneet viljasadon aumoihin puintia varten, puimakonekin siinä odotti vieressä. Isä peitteli huolellisesti vilja-aumat, laittoi lautoja ja kiviä päällimmäiseksi ettei tuuli niitä hajottaisi.

Olin aikeissa mennä isän luokse riihelle, kun silmiini sattui saunan luona liotuksesta tuotu pellavakasa. Liekö mielessä käynyt ajatus: tuo työ on vielä kesken. Menin ja levitin ne suoriin, kauniisiin riveihin heinänsängelle. Ne olivat pitkiä pellavia, joista olin aikonut kutoa kappioita talven aikana. Ei niistä kappioita tullut, eihän minulla ollut kotiakaan missään. Edessä oli tuntematon tulevaisuus.

Isä lähti hevosella rajan yli Kiteelle ja tytär ajoi polkupyörällä 30 km matkan rautatieasemalle.

Ikuisesti muistan sen hetken kun sanoin isälle: - No, mie tästä, tavataan sitten jossain. Isä kääntyi katsomaan ikkunasta ja itki. Yritin päästä pois pihapiiristä mahdollisimman nopeasti. Sulkiessani portin aitan takana en enää voinut jäädä katsomaan taakseni. - - -

- - - *Täpötäysi juna nytkähti liikkeelle, se oli täynnä etupäässä meitä nuoria ja sotilaita. Ei siinä junassa itketty, ei myöskään naurettu, ei edes keskustelua kuulunut. Siinä istuessani huomasin, että käteni tuoksuivat vieläkin pellaville, viimeinen tuoksu mikä kodista jäi.*

Evakkoon lähtö, oman kodin menettäminen ja huoli tulevaisuudesta on ollut monelle sen kokeneelle traumaattinen kokemus. Traumaattista kokemusta käydään läpi muistoissa yhä uudestaan ja siitä puhutaan usein myös muiden ihmisten kanssa. Näin muistikuvat tallentuvat mieleen hyvinkin tarkasti ja tapahtumista voidaan kertoa yksityiskohtaisesti. Monelle Karjalan evakolle vuosikymmenten kuluttua tapahtunut matka vanhoille kotiseuduille on ollut myös ikimuistoinen kokemus. Tarina *Kotiinpaluu* saa monet vanhat muistot nousemaan mieleen ja kyyneleet ovat herkässä.

Olen syntynyt Karjalassa Laatokan rannalla. Elämäni ikimuistoinen päivä oli heinäkuun 23. päivä 1990, kun pääsin kotiseutumatkalle. Pääsin käymään koti-Karjalassa ja sain ilolla todeta kotitalon olevan pystyssä. Siellä olin kasvanut aikuiseksi ja sieltä oli joutunut kahdesti lähtemään. Niihin matkoihin liittyi paljon surua ja itkua. Sitä tunnetta, minkä koin sinä päivänä, ei voi sanoin selittää. Kun aukaisin oven tupaan, jossa olin syntynyt, jossa kehtoni oli keinunut. Seisoin hetken tuvan lattialla, oli sellainen tunne, onko tämä totta.

Perheessämme oli kuusi poikaa ja kuusi tyttöä. Kuljin kaikki lapsuuden leikkipaikat, saunapolut, uimarannan. Keräsin kedon kukkia. Vieläkin minulla on siltä matkalta kissankäpäliä kuivakukkina.

Nykyiset asukkaat olivat hyvin ystävällisiä ja vieraanvaraisia. He tarjosivat kaikkea mitä heillä oli tarjota.

Sen päivän muisto säilyy ikuisesti.

Aikuisuus

Vanhemmuuden iloja ja huolia

Kirjoittajilla on paljon omiin lapsiin liittyviä muistoja. Aiheina ovat muun muassa lapsen syntymä, adoptiolapsen saaminen, lapsen sairastaminen, onnettomuudet, lapsen menettäminen, oppikouluun pääsy, aikuisten lasten menestyminen ja lapsenlapset. Kirjoituskilpailun voitti isän kertomus ensimmäisen lapsen syntymästä.

Onnellinen päivä

Elettiin olympiavuoden loppupuolta 1952. Lokakuu oli nimensä mukaan loskainen, mutta silti lämmin syksyisestä ajankohdasta huolimatta. Samaisen kuun kymmenes päivä oli yhtä märkä kuin edellisetkin. Pieni kaupunki Kajaani oli sateinen ja pimeä.

Nukuimme lattialla, koska emme enää mahtuneet ainoalle hetekan puoliskolle jonka omistimme. Vaimon raskausaika oli loppuillaan. Koskettelin ja hivelin kovasti pulleaa vatsaansa. Pidimme molemmat siitä ja varmaan sisällä olijakin, koska kovin potkia temmelsi. Nousin ylös vuoteelta ja sytytin valot, sillä oli kiire läheiselle tehtaalle. Oli perjantaiaamu.

Vaimoni, tulevan äidin, vain seitsemäntoistavuotiaan elämäkokemus oli antanut hänelle luonnonlahjana erinomaisen ruuanlaittotaidon. Vähäisistä aineksista syntyi maittavia ruokia, joilla hän hemmotteli yhdeksäntoistavuotiasta miestänsä, tulevaa isää. Senkin vuoksi kiirehdin juoksujalkaa töistä kotiin, tuohon vaatimattomaan hellattomaan huoneeseen, vuokralautakunnan kautta hankittuun. Nurkassa sojotti peltikuorinen kakluuni, hetekan puolisko seinustalla, pienen pyöreän koivupöydän ympärillä pari jakkaraa. Kekseliäisyyden osoituksena törötti toisessa nurkassa pystyssä appelsiinilaatikko, jonka päällä tuhannen watin sähkölevy, välihylyillä kaksi lautasta ja lusikat, pohjimmaisena musta pata ja kapusta.

Koko komeus verhottuna kukallisella pellavalla. Vähäisistä eväistä huolimatta niin rikas ja rakas oli ensimmäinen koti ja ihmiset sen sisällä.

Illalla tulivat poltot. Vaimo sanoi, että oli oikeastaan koko päivän hiukan nipistellyt. Puhelinta ei talossa ollut ja vuokraisäntäväkikin lapseton pariskunta, joista ei liiemmin olisi apua jos oikein kiireeksi pakkaisi. Kadun molemmissa päissä oli taksit, toiseen matkaa vajaa puoli kilometriä, kauimmaiseen tuplan verran pitempi.

Kymmenen aikaan illalla poltot tihentyivät ja vaimo kehotti hakemaan taksia. Suikkasin kevyen suikon poskelle ja sääntäsin matkaan juosten. Pyörääkään ei ollut. Arvata saattoi, että juuri lähin taksi oli ajossa. Olin läpimärkä sateesta ja hiestä. Juostessani rukoilin, että kaikki menisi hyvin ja lapsemme olisi terve. Onneksi kauimmainen autoilija oli kotona. Sain sanotuksi että on synnytystapaus. Autoilijaa huvitti minun innokkuuteni. Kun haimme vaimon, niin poltot olivat hiukan tihentyneet. Olimme vähän yli puolenyön kaupungin laitoksella. Käsikädessä kävelimme ulko-ovelle ja joku hoitajista tuli avaamaan oven. Olisin niin mielelläni mennyt hänelle tueksi ja turvaksi, mutta silloin se ei ollut mahdollista. Vilkutin kun hän meni johonkin huoneeseen.

Olin ollut tosi tohelo, sillä olin maksanut taksin ja se oli häipynyt. Samalla rahalla olisin pääsyt kotiportille ja nyt tyhmyydestä sakotettiin pahemman kerran kun tallustelin neljä kilometriä kotia sateessa. Tapahtumat huomioon ottaen annoin kuitenkin itselleni anteeksi, sillä olin sen verran poissa tolaltani. Sade oli houkuttellut fosforin värisiä kastematoja tielle: varoin astumasta niiden päälle, ne olivat ilkeän niljakkaita. Huolimatta sateesta matka tuntui lyhyeltä, olin ollut niin aatoksissani.

Sisällä katseeni harhaili ympäri huonetta. Äitiyspakkauksen pahvilaatikosta vaimo oli sommitellut pitsireunaisen vaaleanpunaisen vauvanvuoteen. Tuolin päällä odotti pellavaharsolla verhoiltu sinkkinen paatauspunkka pientä kylpijää. Aamulla lämmitetty pönttöuuni hehkutti kodikasta lämpöä huoneeseen. Jostain syystä tunsin oloni erittäin onnelliseksi joskin jännittyneeksi.

Olin menossa työmaalle soittamaan laitokselle. Kello oli lähellä kolmea aamuyöllä: sade oli hiukan hellittänyt. Jännityksestä poskia kuumotti ja kaikenlaiset ajatukset pyörivät mielessä. Käteni vapisivat kun nostin puhelintuuriin.

”Synnytyslaitos”, vastattiin puhelimeen. Jotenkin sopertaan sain esiteltyä itseni ja asiani. ”Hetkinen”, sanottiin ja kuulin kun supateltiin ja sitten äänen: ”Joo, teidän vaimonne on synnyttänyt terveen tyttölapsen kello kolme ja kymmenen, painoltaan kolme kiloa ja seitsemänsataaviisikymmentä grammaa. Molemmat voivat hyvin”. Sain sanotuksi kiitokset ja terveiset vaimolleni.

Padot murtuivat. Itkin ihanasta onnentunteesta. Halusin huutaa koko maailmalle: Olen isä, isä, isä... Menin ulos, katsoin kohti korkeuksia ja vilvoittava sade hyväili kasvojani. Yksinäisessä yössä ristin käteni kohti korkeuksia ja kiitin Kaikkivaltiasta Luojaa tuosta koko luomakunnan ihmeistä ihmeellisimmän, ihmislapsen syntymästä – oma tyttäreni. Olisin halunnut juosta vaimoni luokse ja sulkea tuon rohkean nuoren seitsemäntoistavuotiaan äidin ja tyttäreni syliini. Rakastin heitä ja oli niin sanomattoman onnellinen. Kävelin hiljaa mietteissäni kotiin. Hymyilin kun silmäni osuivat pitsireunaiseen vauvanvuoteeseen. Olen isä.

Yli neljäkymmentä vuotta on kulunut Onnellisesta päivästäni. Tänään on äitienpäivän aamu. Hellästi kosketellen herättelen vaimoani äitienpäiväkahville lastemme kanssa lastenlasten ympärillä huudellessa milloin mummoa, milloin pappaa. Tänään lämpimän aurinkoisena päivänä menen kotimme pihalle ja nostan kauniin siniristilippumme vaimoni ja kaikkien äitien kunniaksi. Niin ihanaa on elämä.

Tässä muistelmassa aviomies palaa yli 40 vuoden taakse, jolloin nuorena kokee vanhemmuuden onnea hyvin nuoren aviovaimon synnytettyä heidän esikoistyttärensä. Hän pystyy kertomaan meille paljon ympäristöön ja miljööseen liittyviä yksityiskohtia, joiden avulla voimme hahmottaa niukoissa oloissa elävän nuorenparin silloista elämäntilannetta. Mies antaa lapsen syntymälle elämässään hyvin suuren merkityksen ja isäksi tulo on ollut hänelle ikimuistoinen tapahtuma.

Äidiksi tulo on useimmille naisille erityinen kokemus, jonka vaiheita kerrataan synnytystarinoita kertomalla. Synnytykseen, varsinkin ensimmäiseen, liittyy ennen kokemattomia dramaattisia vaiheita, jotka piirtyvät voimakkaasti mieleen. Uuden perheenjäsenen tulo on aina suuri tapaus,

kuten monet adoptiokuvaukset osoittavat. Kun useitten vuosien toivon ja epätoivon kauden jälkeen saa vihdoin oman lapsen käsivarsilleen, kokee ainutlaatuisia tunteita.

Sain hänet syliini. Tunsin hänen lämpönsä ja tuoksunsa. Minä helmenkalastaja olin löytänyt viimeinkin helmeni. En tiennyt mitä sanoa, miten sanoiksi pukea tämä hetki kun siinä lapsi sylissäni seisoin. Oliko tarpeellista sanoa mitään? Rikkoisinko ehkä sanoilla tämän hetken, joka oli ehjä ja kirkas.

Suljimme oven takanamme onnentoivotusten saattelemana. Nyt meitä oli kolme: lapsi, isä ja äiti. Sylissäni lepäsi pieni aarteemme kokonaan valkoisiin puettuna suuri myssyn nauhoista muodostettu silkkiruusuke toisella korvallisella. Taksi odotti portaiden edessä. Asetuimme takapenkille. Isä pyysi hänet syliinsä. Nostin hellävaroin, kuin olisi ollut särkyvää. Kuiskasin hänen korvaansa: "Nyt me menemme kotiin."

Kun olimme jonkun matkaa ajaneet, hänen silmänsä painuivat kiinni. Hän nukkui. Kesäkuinen lämpöä ja kauneutta säkenöivä luonto vilahti ohitsemme. Ihmeellinen rauha täytti mieleni.

Siunaus sinulle tuntematon Äiti, joka meille helmen lahjoitit. Siitä päivästä on kulunut jo kolmekymmentäseitsemän vuotta, mutta muistan sen kuin eilisen.

Jos lapsen syntymä herättää yleensä suurta iloa ja onnentunnetta, on lapsen menettäminen eräs suurimmista suruista, joita ihmiset kohtaavat. Kun vauva menehtyy synnytyksessä, voi järkytyksestä toipuminen olla hyvin vaikeaa. Seuraava kirjoittaja menetti hartaasti odottamansa lapsen ja hän yrittää voittaa hoitohenkilökuntaa kohtaan tuntemansa katkeruutensa. Kirjoittaja sanoo saatekirjeessään:

Tämä kirjoitus on aika surullinen. Surullisen totta joka sana. Teki sielulle hyvää saada tulostaa ulos vieläkin joskus hyvin murheellista aikaa. Ihan kuin olisi helpottava olo... Kirjoitin tämän yöllä, kuinka sanoisin päätöksellä, uskaltamatta lopettaa, että en jaksa jatkaa loppuun asti.

Yö oli marraskuisen synkkä. Tylyn oloinen kättilö otti minut ulko-ovella vastaan ja laitto kylmästi oven kiinni mieheni edestä. - - -

- - - Huomasin tullessi mykkään taloon. Ainuttakaan hyvää, kannustavaa sanaa ei tällä ihmisellä ollut sanottavana koko yönä. - - -

- - - Synnyttämiseni aika tuli aamulla vähän ennen vuoron vaihtumista. Olisinpa sen tuskan keskellä saanut yhdenkään ystävällisen sanan! Kerran se "mykkä" tiuskaisi: "Hengittäkää syvempään!"

Lapseni sitten synnyttyä sai kättilö puhelajan: "Nyt te saitte pojan!" Mutta, mutta... ääntä ei kuulunut. Eikö kättilön ensimmäinen työ ole saada hengitys kulkemaan? - - -

- - -

- - - Sairaalassa sain itkeä rauhassa. Täällä kotona piti hillitä itseäni. Täällä oli kaksi kysyvää, surullista (tyttölasten) silmäparia tarkkoina seuraamassa, onko vielä äidillä –paha mieli.

Suokoon Luoja, että antaisiin anteeksi jäljellä olevan kaunan rippeet 26 vuoden perästä. Pyydän ja rukoilen joka päivä voimia elää loppuelämä ilman katkeruutta. Lapsiani ja läheisiä auttamalla elän päivän kerrallaan.

Lapsen sairastuminen tai joutuminen onnettomuuteen huolestuttaa vanhempia. Joskus lapsi ei paranekaan ja pahimmassa tapauksessa se voi johtaa lapsen menehtymiseen. Sekä miehet että naiset ovat käsitelleet runsaasti kuoleman teemaa kirjoituksissaan. Joukossa on myös muutama kuvaus lapsen kuolemasta. Kovat kokemukset ovat edelleenkin voimakkaasti mielessä. Kirjoituksen sävyyn vaikuttaa se, miten muistelijä nykyisyydessä suhtautuu menneisyyden raskaisiin kokemuksiin. Kirjoittajat ovat suhteuttaneet ne elämänsä kokonaisuuteen. Lukija kokee kuvauksen samaan aikaan sekä hyvin koskettavana että hallittuna ja mietittynä.

Hyvästi rakkaani

Oli kesän 1988 lauantaiamu, kaunis ja lämmin aamu. Puhelin soi. Päijät-Hämeen keskussairaalaan soitettiin, että tyttäremme Tarja siirretään Tampereen yliopistolliseen keskussairaalaan, koska hänen on saanut sellaisen kääntein, (oltuaan jo viikon Päijät-Hämeessä) että hän tarvitsee nyt parasta asiantuntevaa apua mitä Suomessa on saatavana.

Lähdin sairaalaan ja sieltä jatkoimme ambulanssilla vieden Tarjaa Tampereelle. Muistan kuinka itkin ja pelkäsin, pelkäsin ettei Tarja kestäisi Tampereelle asti. Pelkäsin myös ettei meistä kukaan selviäisi siitä kyydistä, niin lujaa menttiin. Tampereella Tarjan tila muuttui hieman paremmaksi. Sain olla yön sairaalan yhdessä huoneessa, koska en halunnut olla kaukana lapsestani.

Nukuin vain vähän sinä yönä. Rukoilin paljon. Rukoilin Jumalaa parantamaan kaksitoistavuotiaan tyttäreemme. Hänellä oli kasvain kurkussa, lisäksi pirauhasessa. Kasvain oli jostain syystä alkanut kasvaa nopeasti ja erittäin parat –nimistä hormonia, verenkiertoon tuli liikaa kalkkia.

Sunnuntaina tulivat mieheni ja nuorimmainen tyttäreni katsomaan Tarjaa. Hänen tilansa oli yhä vakava. Häntä ei voitu leikata. Iltapäivällä perheeni lähti kotiin ja minä jäin Tarjan luokse. Kävin kysymässä Pirkanmaan hoitokodista yösjaa seuraaviksi öiksi.

Olin Tarjan luona ja pidin hänen kädestään kiinni, itkin ja rukoilin. Sisälläni oli vain joukko rukouksia, joita hiljaa sopersin. Vähän myöhemmin Tarja kyseli muutaman kysymyksen ja minä vastasin hänelle. Kohta hän katsoi minua ja sanoi: ”Äiti kuivaa silmät.” Yritin hymyillä hänelle. En muista, sainko enää sanaa sanotuksi, tuska raastoi sydäntäni ja pelko Tarjan menettämisestä kasvoi yhä suuremmaksi. Sitten Tarja yhtäkkiä sanoi: ”Nyt se valkoinen tulee.”

Illalla lähdin yhdeksän jälkeen hänen luotaan yöpaikkaani. Hoitohenkilökunta sanoi soittavansa heti, jos Tarjan tilassa tulee jotain muutoksia. Menin huoneeseeni, kävin suihkussa. Olin niin väsynyt, että horjahtelin seiiniin.

Sitten minulle soitettiin. Tarja oli laitettu hengityskoneeseen. Soitin miehelleni ja sanoin, että tule pian. Hän vei pikkutyttäreemme naapuriin ja lähti ajamaan Tampereelle.

Menin Tarjan luo ja istuin hänen sänkynsä vieressä. En pystynyt enää puhumaan. Istuin hiljaa ja itkin ja pidin hänen kädestään, suukotellen rakkaani kättä. Sain hoitajalta jotain rauhoittavaa lääkettä. Nojasin päätäni Tarjan sänkyä vasten. Tuli hetki, vähän ennen puolta yötä, hengityskone pysähtyi. Tarjan käsi oli yhä kädessäni ja näin, kuinka iho hänen kynsiensä alla sinertyi. Tiesin että olimme menettäneet hänet. Minut talutettiin pois huoneesta.

Kohta mieheni tuli ja kuulin, kuinka lääkäri sanoi hänelle, ettei elvytys ollut enää tuottanut tulosta. Odotimme jossain huoneessa, kunnes Tarja oli laitettu ”nätiksi”. Sitten saimme mennä hänen luokseen.

Sinen lakana oli laitettu kaulaan asti ja kädet olivat sivulla lakanan päällä. Hänen rintansa päälle oli laitettu kaunis punainen ruusu. Menimme Tarjan viereen. Olimme surun murtamat. En muista tai en kuullut mitä mieheni sanoi. Kosketin hellästi lastamme ja suutelin häntä poskelle. Se oli vielä lämmin. Sanoin: ”Hyvästi Rakkaani.”

Se sunnuntai oli minun ikimuistoisin päiväni.

Vanhemmuus tuo tullessaan huolia ja murheita, mutta myös paljon iloja. Paranemiset sairauksista ja onnettomuuksissa pelastumiset ovat myös ikimuistoisia kokemuksia. Vanhemmat kertovat ylpeinä ja onnellisina lastensa menestymisestä maailmassa. Esimerkiksi lapsen oppikouluun pääsy 1950-luvulla ja opintien avautuminen siitä yliopistoon on suuri ilon aihe. Seuraava kirjoittaja on ”itse synnyinseutunsa menettänyt evakkotyttö, lapsen isä taas oli nuoruudessaan vuosikaudet isänmaan asialla.” Vanhemmat ovat suorittaneet lapsuudessaan kansakoulun, mutta toivovat poikansa pääsevän opintielle. Äiti on lähtenyt pojan kanssa kuulemaan koulun valintakokeen tuloksia.

Nyt oli poika pyrkimässä kuuluun kouluun, Sibeliuksen ja Paasikiven käymään. Edellisenä päivänä oli ollut karsinnat ja tänään tulimme kuulemaan hyväksytyjen nimet. - - -

- - - Pojan kouluunmeno oli meille kasvanut vuosien myötä selvyytenä. Hänelle toivoimme helpompaa leivänsyrjää –avarampia elämänmahdollisuuksia. Liekö opettajan asenne kansakoulun luokilla poikaa innostanut vai vaistosiko meidän vanhempien toiveen

yrityksellä itsekkin parastaan. Tiesimme koulun nielevän lukukausimaksuihin, matkoihin ja kirjoihin sievoisen summan, mutta ei meitä pelottanut, vaikka omakotitalon lainat painoivat miehen harteilla.

Eteishalli pursuili lapsista ja mukana olevista vanhemmista. Odottelimme Rehtorin tuloa. Toive sisälläni kasvoi kuin lumivyöry. Vilkaisin ympärilleni ja selasin monenlaisia ilmeitä: Itsevarmoja isäntämiehiä, arantuntuisia äitejä täynnä toivoa ja ahdistusta. Hermostunut odotus piinasi levottomaksi monet lapset. Katselin omaani – kivunheijaste vihlaasi: vasta syksyllä täyttäisi yksitoista, olisi tuo tähän seulaan vielä ensivuonnakin kerennyt... Vai lohduttelinko itseäni ehkä kipeältäkin tiedolta?

Nimiä, nimiä, joukossa joku tuttukin... Nyt tuli jo sata täyteen, eikä vieläkään... Samassa se tuli: tuttu, tuttu nimi. Se melkein lamaannutti, kun toivo oli jo hiipumassa.

- Äiti, kyllä minä näin, kun olit melkein itkuun purskahtamassa, kun mun nimeä ei kuulunut, sanoi poika melkein toruvasti ulos tullessamme. Pihalla suuri koivu tuoksullaan humallutti.

- Kuulehan, äiti on niin onnellinen sinun puolestasi, etten tiedä vieläkään itkeäkö vai nauraa.

Illalla isän tullessa töistä lähdimme koko porukalla lukemaan lyseon ovesa olevaa hyväksytyjen nimilistaa. Tunsin, että tämä ilo kannattaa monen hankalan asian yli.

Seuraavassa ikimuistoisimman päivän kuvauksessa kirjoittajalle tapahtuu monta elämää mullistavaa tapahtumaa yhtä aikaa. Hän on opettajana viimeistä päivää töissä ennen eläkkeelle siirtymistään. Hän on päättänyt aloittaa uuden elämän, muuttaa pohjoisesta takaisin kotiseudulle Sydän-Hämeeseen ja viettääkseen siellä eläkevuosiaan yksinjääneen ”naapurinpojan” kanssa. Omista läksiäisjuhlista oli kiirehdittävä tyttären lakkiaisiin.

Tuosta ikimuistoisesta kevätjuhlasta minun oli pidettävä kiirettä ehtiäkseni oman tyttäreni lakkiaisiin, jotka alkoivat miltei samanaikaisesti.

Minulla oli rahavaikeuksia avioeron jälkeen, olin ostanut asunnon velaksi ja sitä maksaessani olin niin tiukoilla, ettei tyttäreni saanut edes omaa ylioppilaslakkaa. Sisarensa lakilla hänet lakitettiin, vaatteetkin olivat meidän yhteisesti ompelemiamme. Viiden ällän tyttö hänestä kaikesta huolimatta tuli ja nyt hän lentäisi pois selkeä päämäärä mielessään: hänestä tulee kirjailija. Ylioppilaslakkaa tärkeämpi oli kirjoituskone, jonka kävimme yhdessä ostamassa. Muistan hyvin hänen päättäväiset sanansa, kun myyjä kysyi, kuinka paljon koneella kirjoitetaan. ”minä kirjoita sillä romaanin”, tyttäreni sanoi. ”Jaaha, sitten on parempi ottaa tämä kestävämpi malli”, poika esitteli.

Ja runsaan vuoden kuluttua tuo romaani näki päivänvalon, ja sitä seurasi toinen ja kolmas. Tyttäreni teki sen, mistä minä koko opettajaurani oli haaveillut ja turhaan istunut itäkaudet kirjoituskoneen ääressä.

Erilaiset lasten suoritukset ja saavutukset ovat jääneet vanhempien muistiin. Esimerkiksi aikuisen lapsen väitöstilaisuus on tapaus, josta vanhempi mielellään kertoo. Vanhemmat kertovat ennemmin elämässään menestyneistä lapsista, kuin niistä joilla ei ole mennyt aivan yhtä hyvin.

Päivä, joka muutti koko elämän

Oman erityisen dramaattisen muisteluaiheen muodostavat ”läheltä piti” –kuvaukset. Näissä kertomuksissa kirjoittaja on kuin ihmeen kaupalla selvinnyt hengissä tilanteesta, jossa hänen olisi voinut käydä todella huonosti.

Monet kirjoituksista liittyvät sota-aikaan, jolloin ”läheltä piti” –tilanteita on ollut erityisen paljon. Usein on ollut kyse vain sekunneista, jotka ovat erottaneet kertojan varmalta kuolemalta. Varsinkin

jos joku toinen tai toiset eivät selvinneetkään, asia jää selviytyjän mieltä painamaan ja hän miettii, mikä varjelus tai kohtalo hänet oikein säästi. Miksi hän on hengissä, kun toiset ovat kuolleet.

27.8.1940 jatkoaikaa elämälle

Päivän aamu oli aurinkoinen, ilma tyyni ja suorastaan helteinen, vaikka oltiin jo alkusyksyssä. Katajanokalle ominainen paahdetun kahvin haju leijui ilmassa, kun palasimme sinä aamuna Merikasarin ruokalasta.

Valmistauduimme asekoulun työpajaharjoitteluun kaikilla oppilailla oli oma työnsä. Minulla oli työn alla talvisodassa sotasaaliina saadun venäläisen pitkäputkisen kenttäkanuunan tähtäin. Tähtäin oli sirpaleen vaurioittama. Työ oli nuorelle asevelvolliselle vaativaa. Sain hyvää oppia "kutsumusammattiani" varten, mutta monin verroin parempaa oppia sain kuitenkin vierelläni suoritetusta tykin purkutyöstä, vaikka seurasin sitä pelkästä uteliaisuudesta.

Ranskalaisen tykin purkutyö ei kuulunut kurssin ohjelmaan, sitä suorittivat ihan muut erään entuudestaan tuntemani luutnantin johdolla. Olin pannut merkille, että tykin purkamisessa oli vaikeuksia, mikä vielä lisäsi uteliaisuuttani. Mieleeni jäivät tulikirjaimin edellisenä päivänä omaa työtäni valvovan koulun aseteknikon sanat purkutyötä johtavalle luutnantille:

- Poratkaa joustolaitteen kylkeen kolmen millin reikä, niin ei tapahdu mitään vahinkoa.

Reikää ei porattu. Purkutyötä johtava luutnantti ei kai pitänyt reikää tarpeellisena, vaan jatkoi aamulla edellisen päivän tapaan. Työtä tehtiin niin, että kaksi miestä väänsi joustolaitteen etukantta kaksivartisella kiintoavaimella, kolmannen painaessa vatsallaan avainta sen keskiosasta. Työtä johtanut luutnantin täytyi olla siinä uskossa, että kansi oli ruostunut kiinni. Todellisuudessa kannen takana oli yli 100 ilmakehän paine, joten sen avaaminen väkisin oli lähes mahdoton tehtävä.

Työtä aloitettaessa sanoi luutnantti minulle:

- Oppilas Vuori, koska olette siinä vieressä, tulkaa painamaan tuota avainta.

Olin lähdössä, kun sillä hetkellä vieressäni seissyt koulun aseteknikko sanoi:

- Ei Vuori jouda, hänellä on tärkeämpää tekemistä, mutta kutsutaan tuo oppilas tuolta porakoneelta, hän joutaa paremmin.

Läksin täyttämään kohtalokkaaksi osoittautunutta käskyä, voidaan sanoa jopa kuolemantuomiota.

Kävin siis hakemassa porakoneella työskentelevän toverini. Luutnantti selitti hänelle mitä oli tehtävä. Oppilastoverini tarttui avaimeen, otti tukevan asennon ja kaksi miestä alkoi vääntää. Joustolaite oli pukkien päällä, joten siinä tarvittiin muutama apumieskin pitämään joustolaitteesta kiinni.

Jatkoin työtäni, kuului valtava pamaus, korvani menivät lukkoon. Pamaus oli uskomattoman kova, luulin kaasupullon räjähtäneen. Heti kuitenkin tajusin, että se olikin tykki. Purkautunut paineilma syöksi tykistä irronneet teräsosat edestäni kattoon. Myös joustolaiteöljyä sain sumuna silmilleni. Osa purkaustyöhön osallistuneista oli kontallaan maassa.

Jalkojeni juureen kaatui äsken porakoneelta hakemani nuorukainen. Ehdin vain nähdä kuinka hän kallisti päänsä viimeisen kerran. Tajusin heti, että hän oli kuollut. Asepaja hiljensi, avun tarve oli ohi. Ilmassa leijui jo kalman haju. En muista käskikö joku vai toiminko oma-aloitteisesti, mutta riisuin kuolleelta saappaat ja kävin huuhtomassa niistä veren pajan pesualtaassa.

Palatessani takaisin onnettomuuspaikalle panin merkille monet kalpeat kasvot ja painajaismaisen hiljaisuuden. Kalpein varmasti oli työtä johtanut luutnantti ja hänen täytyi myös kokea laiminlyöntinsä enemmän kuin raskaasti. En voi saada pois mielestäni ajatusta, miksi hyvän kokemuksen omaava mies voi tehdä näin karkean virheen, sillä tiesin miehen vastuuntuntoiseksi.

On enemmän kuin ihme, ettei kukaan muu loukkaantunut. Itse olin suuressa vaarassa, mutta olivat muutkin. Tapaus selvitettiin johdon taholta. Meitä oppilaita ei kuulusteltu. Tuliko selvityksessä esille poraamatta jäänyt reikä, joka tässä tapauksessa olisi

pelastanut ihmishengen, ei ole tiedossani. Poraamatta jäänyt reikä kalvaa kuitenkin painajaisen tavoin sisintäni vielä yli puolen vuosisadan takaa...

Monet kirjoittajat puhuvat siitä, miten he ovat saaneet jatkoajan elämälleen tai puhuvat uudesta elämästä. Varsinkin lukuisten sairaskertomusten joukossa on kuvauksia, joissa sairaudesta selviytymistä ja parantumista pidetään suorastaan ihmeenä. Usein kertojien tarinat viittaavat eräänlaiseen kohtaloukseen ja uskonnollinen sävy saattaa olla voimakkaasti läsnä. Hiihtoladulla saamastaan aivoverenvuodosta toipumisestaan kertova 78-vuotias mies on otsikoinut kertomuksensa *Sain Jatkoaikaa !!!*

Minut lähetettiin kriittisessä tilassa Oulun yliopistolliseen keskussairaalaan, jossa todettiin minulla olevan aivoverenvuoto. Siirtoani Helsinkiin oli harkittu, mutta todettiin etten enää kestäisi matkaa. Lääkärit tekivät nopean ratkaisun ja päättivät suorittaa aivoleikkauksen, mikä oli korkean ikäni vuoksi (72v.) melkoinen riski. Itse en noista vaiheista muista juuri mitään. Vaimoni oli hälytetty Ouluun ja hän sai nähdä minut pitkän leikkauksen jälkeen teho-osastolla letkuissa ja koneissa. Hiihtokaverinikin olivat paluumatkalla yrittäneet päästä minua katsomaan, mutta lääkärit eivät sitä sallineet. Onneni oli ollut, että olin saanut avun Oulun sairaalan nuorilta hyvin koulutetuilta lääkäreiltä. Toipumiseni tässä ihanaksi kokemassani sairaalassa kesti kolme viikkoa. Ensin avuttomana yhden hengen huoneessa ja loppuaika mukavien huonetovereiden parissa. - - -

- - - Jäikö tuosta vakavasta sairaudesta pysyvää jälkeä? Sitä on moni kysynyt minulta. Olen selviytynyt kuin ihmeen kaupalla. On todettu, että vasemman silmän näkökentässä on tapahtunut lievää kaventumista, mutta se ei haittaa edes auton ajamista. Kun nyt tätä kirjoittaessani on kulunut lähes tarkalleen kuusi vuotta noista tapahtumista, muistuu mieleeni joitakin haja-ajatuksia pienestä puheesta, jonka jaksoin pitää hoitohenkilökunnalle läksiäisissäni Oulussa. Sanoin jotain sinnepäin, että elämäni on juuri nollattu ja kaikki pitää ikään kuin aloittaa uudelleen alusta. Se vaatii suurta nöyryyttä ja sitähän meidän on terveellistä oppia.

Myös uskonnolliselta kannalta katsottuna tämä kokemus on syventänyt vakaumustani. Ottaen huomioon senkin, että olen selvinnyt sodistamme haavoittumatta (ainakin fyysisesti), en voi olla kokematta Jumalan johdatusta.

Ihmisillä voi olla erilaisista onnettomuuksista hyvinkin tarkkoja muistikuvia. Traumaattisten kokemusten läpikäyminen ja muisteleminen muitten kanssa vahvistaa muistijälkien jäämistä pitkäkestoiseen muistiin. On käynyt ilmi, että ihmiset muistavat myös hämmästyttävän hyvin, mitä he ovat olleet tekemässä silloin, kun ovat kuulleet jostakin mieliä kuohuttaneesta tapahtumasta kuten esimerkiksi John F Kennedyn kuolemasta.

Psykologit Roger Brown ja James Kulick (ks. Schacter 2001, 214) puhuvat *väläyksenomaisesta muistosta*. He esittävät, että uusi ja järkyttävä tapaus aktivoi erityisen aivotoiminnon, jolle he antoivat nimeksi *valota nyt –toiminto*. Heidän mukaansa valota nyt –toiminto tallentaa tai ”jähmettää” kameran tapaan hetken, jona järkyttävästä tapauksesta kuullaan. Seuraamukset ja tapauksen henkilökohtainen merkitys määräävät tapauksen synnyttämän muistikuvan pysyvyyden. On esitetty, että vakaa luottamus muistikuvaan on väläyksenomaisen muiston tunnusmerkki. Väläyksenomaisten muistojen paikkansa pitävyyteen luotetaan kenties harvinaisen paljon siksi, että niiden *uskotaan* syöpyneen mieleen ikuisiksi ajoiksi muuttumattomassa muodossa.

Schacter (2001) pitää varmana, että väläyksenomaiset muistot ovat keskimäärin pysyvämpiä ja tarkempia kuin muistikuvat jokapäiväisistä tapahtumista. Sekä muistiharjoittelu että tunnekuohut tulee ottaa huomioon, kun yritetään ymmärtää, miksi tietyt muistot seuraavat mukana suuren osan elämää. Schacter sanoo, että tyypillistä vakavia tai epätavallisia traumoja kokeneille henkilöille on, että he häiritsevän toistuvasti muistavat traumaattisen tapahtuman. Kun kävelysillan

romahtamisonnettomuuden jälkeen Kansas Cityssä 1981 haastateltiin onnettomuudessa mukana olleita, lähes 90 prosenttia sanoi onnettomuuden palaavan toistuvasti mieleen. Melkein puolet kertoi aktiivisesti välttelevänsä tilanteita, jotka voivat muistuttaa tapauksesta. Yritykset olla muistamatta katastrofia eivät kuitenkaan juuri tuottaneet tulosta. Kuukausia tai vuosia trauman synnyn jälkeen tehdyt jatkotutkimukset ovat joissakin tapauksissa osoittaneet, että häiritsevät muistikuvat yleensä vähenevät, mutteivät häviä.

Schacter (2001) kertoo kirjassaan Bergen-Belsenin keskitysleiriltä selviytyneestä Yhdysvalloissa elävästä Jadzia Strykowskasta. Nainen muisteli, miten vaikeaa oli sodan jälkeen noudattaa kehotusta jättää menneisyys taakseen ja aloittaa uusi elämä:

”Emme puhuneet (Bergen-Belsenistä) monesta syystä. Ihmiset eivät halunneet kuunnella. He neuvoivat minua unohtamaan, aloittamaan uuden elämän, elämään nykyisyydessä menneisyyden sijaan. Ei ole kyse unohtamisesta – emme ole koskaan unohtaneet. Kun joukko natseja yritti 1970-luvun lopulla järjestää marssin Skokiessa, Illinoisissa, me ikään kuin heräsimme ja päätimme, ettemme anna sen tapahtua... kun se oli ohi, aloimme puhua ja kertoa tarinoitamme.” (s. 223)

Psykiatri William Rivers kannusti ensimmäisen maailmansodan traumoista kärsiviä brittiläisiä sotilaita muistelemaan kokemuksiaan hetken joka päivä. Kuten monet muut kammottavista kokemuksista selvinneet, hänen hoitamansa potilaat oppivat elämään *muistin voiman* kanssa kertoen tarinoitaan, yrittäen sovittaa poikkeuksellisia kokemuksiaan muuhun elämään ja odottaen ajan tuomaa helpotusta. Henkilöt näyttävät muistavan tapauksen myöhempien tunnetilojen suodattamana. Muistoista puhuminen kuvastaa pikemmin veteraanien pahimpia pelkoja kuin todellisia taistelutilanteita. Tutkija MacCurdy kutsui näitä hetkiä *näyksi* korostaakseen sitä, että ne olivat usein kuvitelmien ja tosiasioiden sekoitusta. (Schacter 2001, 224, 226)

Vaikka tutkimusten mukaan emotionaalisesti traumaattisten tapahtumien muistot ovat yleensä pysyviä ja usein uskomattoman tarkkoja, nekin saattavat toisinaan haalistua ja vääristyä. Todellisen traumaattisen kokemuksen pääpiirteet muistetaan yleensä hyvin. Mahdollisia vääristymiä esiintyy lähinnä yksityiskohdissa. Voimakas ahdistuneisuus tapahtumahetkellä voi kuitenkin johtaa huomiokyvyn kaventumiseen. Kun henkilö taas uskoo, että häntä on kohdannut traumaattinen kokemus, vaikka näin ei ole, hän on todennäköisesti pelännyt sitä, kuvitellut sen tai kuullut siitä.

Schacterin (2001) mukaan pääperiaate, että muistot eivät ole vain aktivoituneita mieleen tallentuneita kuvia, vaan monen tekijän vaikutuksesta syntyneitä monimutkaisia rakennelmia, pätee myös emotionaalisesti traumaattisiin kokemuksiin.

Työelämää ja työstä luopumista

Kun otetaan huomioon, miten suuren osan työ vie meidän ajastamme, on hämmästyttävää, kuinka vähän ihmiset kertovat työelämään liittyvistä unohtumattomista kokemuksista. Poikkeuksellisesti vain jonkin työelämään liittyvän tähtihetken muisto on sellainen, josta on haluttu kirjoittaa. Järjestöjohtajalle Suomessa järjestetyn sairaalaliiton maailmankongressin avajaispäivän tunnelmat ovat jääneet lähtemättömästi mieleen.

Olin jo kauan uneksinut hetkestä, jolloin saisin nähdä Finlandia-talon juhlasalin täyttyvän kansainvälisestä sairaalaeliitistä, hetkestä, jolloin pieni Suomi ja sen terveydenhoitojärjestelmä olisi maailman terveydenhuollon asiantuntijoiden huomion keskipisteenä. Nyt se hetki oli todellisuutta!

Kongressin järjestelytoimikunnan puheenjohtajana tehtäviini kuului ensimmäinen tervehdyspuheenvuoro, joka oli ohjelmassa heti avausmusiikin jälkeen. Astuessani salintäyteisen yleisön eteen puhujankorokkeelle koko olemukseni täytti suurenmoinen voitonriemun tunne. Se oli täyttymyksen hetki vuosien ponnistelujen jälkeen.

Kaikki yli 600 Ikimuistoisin päivä –kirjoituskilpailun osanottajaa ovat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta eläkkeellä olevia henkilöitä. Kirjoittajien ikä vaikuttaa selvästi myös aiheen valintaan. Eläkkeelle jääminen ja viimeinen työpäivä olivat vielä monella tuoreessa muistissa. Seuraava kirjoittaja kertoo, että hän tottui vähitellen ajatukseen työn loppumisesta. Ensialkuun hän kuitenkin sunnuntai-iltaisin pakkasi laukkunsa vanhasta tottumuksesta töihin lähtöä varten.

Ajattelin, etten jaksakaan kestää päivää loppuun. Tuhannet asiat risteilivät mielessäni. Olenkohan muistanut kertoa kaiken tarpeellisen? Seuraajani kyseli ylenäikää, nyt oli viimeinen tilaisuus. Työtovereita tuli kiittelemään menneestä toivottaen iloisia eläkepäiviä. Viimeinen ateria työpaikkaruokalassa. Ruoka ei tahtonut mennä alas, vaan juuttui kurkkuun. Monesti olin täällä hyvällä ruokahalulla syönyt. Nyt valmiiksi tehty päivärुoka on menneisyyttä.

Eläkkeellelähtöjuhlat: sydämentykytystä, naurua, kukkia, itkua. Puheita ja halauksia. Lahjoja (jotta muistat). - Hei, hei, tule käymään, älä unohda!

Taksilla kotiin. Taisi olla ainutkertainen tapaus, kun oli "varaa" ajaa mittarilla. Kotiin päästyä pääsi iso itku. Kyselin itseltäni, että miksi. En tiennyt vastausta. Kai jännitys purkautui itkien. Etsin maljakoita laittaen kukat niihin. Olisi kerrankin viikonloppuna paljon silmäniloa. Miehen tullessa töistä ruokaa ei oltu edes ajateltu, saati kauppareissua tehty.

Viikonloppu meni normaalisti, ainahan se oli "vapaa". Maanantaiksi laitoin kassin kuntoon töihin lähtöä varten, mutta totesin: - Enhän enää menenkään työhön.

Elämä yllättää eläkeiässä – koskaan ei ole liian myöhäistä

Muistitutkijat sanovat, että ihmiset muistavat tapauksia enemmän lähivuosilta kuin kaukaa menneisyydestä. Ikimuistoisin päivä -kirjoituskilpailun kertojista valtaosa valitsi aiheensa kahdesta pääryhmästä: lapsuudesta ja varhaisuoruudesta tai sitten elämän myöhäisestä vaiheesta. Työikään liittyviä kirjoituksia oli selvästi vähemmän.

Eläkeiässä ihmisille näyttää tapahtuvan varsin paljon muistelemisen arvoisia asioita. Kirjoittajien aiheina ovat elämäntilanteen suuret mieltä järkyttäneet muutokset, kuten sairastumiset ja leskeksi jäämiset, mutta aiheina ovat myös positiiviset tapahtumat, kuten ulkomaan matkat, lastenlasten syntymät, rakastumiset ja uuden kumppanin löytymiset.

Matkakuvaukset ovat suosittu aihe. Varsinkin ensimmäinen ulkomaanmatka vasta eläkeiässä on erikoinen kokemus. Seuraava kirjoittaja on ammatiltaan maanviljelijä, joka lähes 70-vuoden iässä pääsi yllättäen matkustamaan Egyptiin, unelmiensa matkakohteeseen.

Elettyä elämää on takanapäin 80 vuotta ja kaksi kuukautta. Kyllä siinä ajassa on nähnyt sekä kokenut monenlaista. Kaksi sotaakin siihen sisältyy ja kovaa työtä aivan pienestä pitäen.

Päivä, mikä on jäänyt ylitse muiden mieleeni, on päivä, kun kävin katsomassa sekä käsin koskettamassa tuhansien vuosien vanhaa pyramidia. Päivä oli 26.11.1982. Kun tuttavani kertoivat ulkomaan matkoistaan, sanoin aina, jos lähtisin ulkomaille, lähtisin katsomaan pyramideja. En kyllä uskonut tällaisen matkan koskaan toteutuvan. Sitten poikani

eräästä pienestä kilpailusta voitti Kairon matkan, mutta hän ei lähtenyt matkalle. Matkan antajat sanoivat, ei sillä väliä kuka sinne menee.

Opasta ei ollut muuta kuin Kairon lentoasemalta hotelliin ja viikon kuluttua hotellista lentoasemalle. Lentoemäntä täytti pyynnöstäni maahantulokortin. Olihan se jännittävä matka. Olen sen jälkeen käynyt monessa maassa, mutta niin likaista en ole nähnyt kuin Kairo oli.

Jokin matka voi kokijalleen olla niin merkityksellinen, ettei hän koe sen jälkeen olevansa entisenlaisensa. Korkean elintason maasta matkustaminen maapallon köyhille alueille voi olla käänteentekevä. Seuraava kirjoittaja ei koskaan unohda näkemäänsä äitiä ja sylilasta. Kerjäläislapsi herättää syllisydentunteet.

Lasken kantamukseni kadulle. Turistin halvalla ostamaa rihkamaa. Kaivan taskustani kolikon. Ojennan sen äidillesi. Hän hymyilee minulle, nyökkää kiitokseksi. Aion tarttua kasseihini, kun muistan kuvauttaneeni itseni hetki sitten marakatin kanssa ja maksaneeni siitä kaksikymmentä kertaa enemmän, kuin mitä annoin äidillesi. Sillä hinnalla riisikuppisi täytyisi kuukaudeksi.

Käännyn takaisin. Annan pienen myttyyn käpertämäni setelin. Äitisi katsoo ihmetellen silmiini nousseita kyneleitä. Kiroan hiljaa, pyyhkäisen silmäkulmiani ja kiirehdin matkoihini.

Kuljen päänsisusta kusiaispesänä kohti hotellia, turvaa. Turvaan kaikilta kaltaisiltasi. Pakenen teitä kaikkia, sinua, äitiäsi, lepran routimia, vesipäisiä, kädettömiä, jalattomia. Kaikkia teitä, jotka muistuttavat minua siitä epäoikeudenmukaisesta jumalasta, joka on luonnut meidät eriarvoisiksi.

Muistitutkijat puhuvat, että tarvitaan eräänlainen muistivihje, joka auttaa meitä muistamaan jonkin tapahtuman. ET-lehden kirjoituskilpailu järjestettiin keväällä äitienpäivän aikaan. Ajankohta sai joukon kirjoittajia kertomaan erityisesti äitienpäivään liittyviä muistojaan. Tosin kirjoitus *Erilainen äitienpäivä* kertoo vuoden 1986 äitienpäivän tapahtumista, jotka pysyvät varmasti mielessä ilman muistivihjeitäkin.

Aamu valkeni hiljalleen. Edellisenä iltana olin kattanut valmiiksi kahvipöydän. Mieheni keitti kahvit. Huuteli sitten juomaan. Joimme kahvia, söimme kakkua. Juttelimme maailman tapahtumista. Siirryimme sitten keskustelemaan olohuoneen puolelle. Siniristilippu oli nostettu salkoon, olihan äitienpäivä. Odottelimme soittoja lapsiltamme. Pöytä oli varattu lounasta varten tutusta ravintolasta. Kaikki meni vanhan kaavan mukaan.

Siinä istuessamme tuli kotiimme kutsumaton, kiireinen vieras. En osannut häntä tervetulleeksi toivottaa. Tämä kolkko vieras vei mennessään elämäni sisällön. Ei ollut enää muuta kuin sameat silmät ja kylmenevät kädet. Silmät, jotka olivat maailmaa 63 vuotta katselleet. Kädet, jotka paljon työtä olivat tehneet. Siunasin pitkäaikaisen ystäväni, rakkaani läisyyssmatkalle.

Jäin odottamaan sairauton miehiä. He tulivat, tutut miehet, ensimmäiset surunvälittelut sain heiltä. Samaan kaaokseen soi puhelin. Vastattuani kuulin langan toisesta päästä iloisen tyttärentä äänen. Hän toivotteli hyvää äitienpäivää. Siinä vaiheessa tunsin jalkojeni peittävä. Vedettiin lippu puolitankoon. Iltapäivällä alkoi tulla kukkia kotiimme. Väri niissä oli muuttunut valkoiseksi, olivat surua ilmaisevia kalloja ja liljoja. Lasten punainen ruusukimppu loisti kaiken yllä lohtua tuoden. Itkeä en osannut. Kyneleet tulivat ajallaan ja niitä riitti.

Mitenkä tapahtuma muutti elämäni kulkua? Miksi muistan sen aina? Se muutti kuolemanpelkoni. En enää pelkää kuolemaa. Rakkaimpani lähtö oli helppo, omalle sohvalleen, elämäntoverinsa syliin nukahtaminen on kaunis lähtö. Toivoisin itselleni yhtä helpon lähdön. Kaiken lopullisuus järkytti eniten. Kokemus oli suuri tragedia. En koskaan unohda sitä äitienpäivää, se oli todella niin erilainen.

Tämä tapahtuma toi elämäni aikojen kuluttua suuria muutoksia. Kerron iloisempia asioita, joita minulle on sattunut. Olin elänyt itseäni säälien kaksi vuotta. Lapsieni

henkisellä tuella lähdin Espanjaa. Ihastuin maahan kulkiessani vuorilla ja rannoilla, tutkiessani tämän maan vanhaa kulttuuria, tavatessani ystävällisiä ihmisiä, katsellessani parvekkeeltani auringon nousua ja kuutamon siltaa meren yllä. Kaikki rakkaani (unelmissani) tulevat usein tuota siltaa pitkin luokseni. Huomasin elämään syventyessäni, että tältä viimeiseltäkin luokalta on saatava hyvä todistus. Todistus siitä, että on elänyt, ei entisissä eikä tulevaisissa tapahtumissa. On eletävä tätä päivää. Iloista on myös ”poikatoverin” kohtaaminen. Asumme talvet espanjassa, kesät Suomessa. Lapsilleni olen kiitollinen. He herättivät minut pitkästä unesta. Muistot ovat kultaa. Niitä on paljon. Tässä oli yksi raskaimpia.

Monet naiset kertovat kirjoituksissaan mielellään lapsenlapsistaan. He kokevat iloisia ja onnellisia hetkiä lasten parissa, mutta lapset merkitsevät myös tunnetta elämän jatkumisesta. Lähes 80-vuotias muistelijä kertoo ensimmäisen lapsenlapsensa kastetilaisuudesta. Hän sanoo, että pienen tulokkaan myötä hän on saanut uutta voimaa elämäänsä.

Alkoi itse kastetilaisuus. Kaikki kolme kummiä olivat nuoria. Pikkupojan nimeksi tuli edesmenneen karjalaisen isoukin nimi. Pastorina oli jo pitemmältä ajalta mieleiseni saarnamies. Hän otti pikkupojan syliinsä ja siunasi tämän. Hän sanoi maailmassa olevan paljon pahaa ja toivoi, että pieni poika toisi vanhemmilleen iloa eikä surua ja että hänellä olisi hyviä harrastuksia. Yhdyimme kaikki toivomukseen.

Kun kasteseremoniat olivat ohi, laittoi poikani kevyelle jalustalle asetetut kynttilät järveen, tuulen mukaan ajelehtimaan. Näky oli mieltä liikuttava. Ihan kuin olisi laitettu terveisiä poismenneelle isoukille: Täällä juhlitaan iloisissa merkeissä. Suku jatkuu.

Kun nyt myöhemmin katselen tuon pikkupojan kuvaa, hänen tähtisilmäänsä, niin en voi muuta kuin olla Jumalalle kiitollinen, että olen saanut vanhoilla päivilläni tämänkin ilon kokea. Se on antanut uusia voimia elämääni. Seuraan pienen miehen kehitystä niin kauan kuin voin.

LOPUKSI

Kirjoituskilpailun kertomusten lukeminen ja pohtiminen on antanut ainakin tämän raportin kirjoittajille uusia näkökulmia muistelemiseen, kertomiseen ja vanhenemiseen. Näitä pohdintoja olemme halunneet välittää myös muille, jotka ovat kiinnostuneet ihmisistä ja elämästä.

Yksi näkökulma on kuitenkin jäänyt käsittelemättä tässä yhteydessä, nimittäin kertomusten yhteiskuntahistoriallinen näkökulma. Paitsi että kirjoitukset kertovat yksittäisten ihmisten ikimuistoisista päivistä, ne kertovat myös Suomen historiasta. Kertomusten kautta saamme välähdyksiä siitä, millaista oli elää Suomessa, jossa vielä oli huutolaislapsia ja jossa kouluun ei päässyt, koska ei ollut kenkiä. Saamme välähdyksiä sotiemme arjesta ja jälleenrakentamisen aherruksesta. Olemme vanhenemisen asiantuntijoina ja tutkijoina kuitenkin halunneet pysyä narratiivisen gerontologian näkökulmassa – muistelemisessa ja kertomisessa ja niiden merkityksessä ikääntyvälle ihmiselle. Ei ole kuitenkaan epäilystä siitä, etteikö ET-lehden kirjoituksia voisi pohtia myös muista näkökulmista.

KIRJALLISUUS

Atkinson R: The life story interview. Sage, Thousand Oaks CA 1998.

Bach R: Illuusio. Vastahakoisen messiaan seikkailut. Gummerus, Jyväskylä 1982.

Badinter E: Mikä on mies? Vastapaino, Tampere 1993.

Erikson E H.: The life cycle completed. Extended version with new chapters on the ninth stage of development by Joan M. Erikson. W.W. Norton & Company, New York 1997.

Hyypä M T.: Tunteet ja oireet. Kirjayhtymä, Helsinki 1997.

Hänninen V: Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Acta Universitatis Tamperensis 696. Tampereen yliopisto, Tampere 1999.

Kortteinen M: Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Hanki ja jää, Hämeenlinna 1992.

Lessing D: Under my skin. Volume one of my autobiography, to 1949. Flamingo, London 1995.

Martialis: Venus, viini ja vapaus. Toimittanut ja suomentanut Marja-Liisa Polkunen. Otava, Keuruu 2000.

Molander G: Askel lyhenee, maa kutsuu. Suomen mielenterveysseura, Helsinki 1999.

Niemi M: Populäärimusiikkia Vittulajänkältä. Like, Jyväskylä 2001.

Nieminen S: Elämän onnesta. Weilin & Göös, Espoo 1984.

Roos J-P, Peltonen E (toim.): Miehen elämää. Kirjoituksia miesten omaelämäkerroista. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Rauma 1994.

Ruth J-E: Det åldrande berättarjaget: försök till en narrativ gerontologi. Gerontologia 8: 205-214, 1994.

Ruth J-E, Saarenheimo M: Narratiivista gerontologiaa. Gerontologia 8: 195, 1994.

Saarenheimo M: Jos etsit kadonnutta aikaa. Vanhuus ja oman elämän muisteleminen. Vastapaino, Tampere 1997.

Schacter L D: Muisti – aivot, mieli ja menneisyys. Terra Cognita 2001.

Siimes M (toim): Eläköön mies – Mieselämäkertoja. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 1994.

Siltala J: Miehen kunnia. Modernin miehen taistelu häpeää vastaan. Otava, Keuruu 1994.

Tervo J: Poliisin poika. WSOY, Porvoo 1993.

Tornstam L: Åldrandets socialpsykologi. 7s laitosa. Norstedts Akademiska förlag, Stockholm 2003.

Vilkko A: Ikääntyminen, muistot ja koti, teoksessa Karisto Antti (toim): Vanhuus Kaupungissa. WSOY, Porvoo 1997.

Watts A: Zen. Otava, Keuruu 2002.

Öberg P: Livet som berättelse. Om biografi och åldrande, Uppsala Universitetet 1997.

Ikäinstituutti
Kalevankatu 12 A
00100 Helsinki
Puh. 09-612 2160
Fax: 09-6122 1616
www.ikainst.fi